

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

SANDRA BALČIŪNIENĖ

**MOKESČIŲ SISTEMOS REFORMA KRIZĖS
KONTEKSTE**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovė
prof. Ona Gražina Rakauskienė
2011**

VILNIUS, 2011

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**MOKESČIŲ SISTEMOS REFORMA KRIZĖS
KONTEKSTE**

**Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62404S109**

**Vadovė
prof. Ona Gražina Rakauskienė
2011 04**

Recenzentas

**Atliko
VSEmis9-01. stud.
Sandra Balčiūnienė
2011 04**

2011-05

VILNIUS, 2011

TURINYS

IVADAS	8
1. MOKESČIŲ SISTEMOS TEORINIAI PAGRINDAI	11
1.1. Mokesčių samprata, reikšmė, funkcijos, instrumentarijus	11
1.2. Mokesčių teorijos ir mokesčių sistemos formavimo principai	14
1.2.1. Mokesčių teorijos	14
1.2.2. Mokesčių sistemos formavimo principai	18
1.3. Mokesčių klasifikacija	24
1.4. Ekonomikos stabilizavimo priemonės krizės laikotarpiu	26
2. LIETUVOS MOKESČIŲ SISTEMOS ANALIZĖ KRIZĖS LAIKOTARPIU	31
2.1. Mokesčių sistemos reforma iki krizės ir pokyčiai krizės metu	31
2.1.1. Pridėtinės vertės mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.	33
2.1.2. Gyventojų pajamų mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.	36
2.1.3. Pelno mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.	39
2.1.3. Akcizo mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.	46
2.3. Mokestinių pajamų struktūros analizė po antikrizinio plano įgyvendinimo	50
2.4. Lietuvos makroekonominiai rodikliai ir biudžeto pajamų didinimo problema krizės laikotarpiu	53
3. TYRIMAS. UŽSIENIO ŠALIŲ ANTIKRIZINĖS MOKESČIŲ REFORMOS	58
3.1. Tyrimo metodologija	58
3.2. ES šalių antikrizinės mokesčių sistemos reformos	60
3.3. Trečiųjų šalių mokesčių sistemos reforma krizės laikotarpiu	78
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	85
LITERATŪRA:	88
ANOTACIJA	92
ANOTATION	92
SANTRAUKA	93
SUMMARY	94
PRIEDAI	95

PRIEDAI

1 PRIEDAS Biudžeto pajamų pokytis tūkst. Lt , 2000-2009 m.....	96
2 PRIEDAS Mokesčių pakeitimai po „naktinės“ mokesčių reformos 2008 m.....	98
3 PRIEDAS Mokestinių pajamų pokytis tūkst. Lt ir struktūra, % 2000-2009 m.....	102
4 PRIEDAS PVM pajamų pokytį įtakoję makroekonominiai rodikliai.....	103
5 PRIEDAS Prekybos, maitinimo įmonių apyvarta (be PVM) to meto kainomis, mln. Lt 2000-2009 m.....	104
6 PRIEDAS Fizinių asmenų pajamų mokesčio pajamas įtakoję rodikliai 2000-2009 m..	105
7 PRIEDAS Mokesčių mokėtojų, vykdančių individualią veiklą, skaičius pagal mokesčių mokėtojų grupes.....	106
8 PRIEDAS Įmonių rodikliai, turėję įtakos pelno mokesčio surinkimui 2000-2009 m...	107
9 PRIEDAS Pelno mokestis, pagal veiklos rūšis, mln. Lt 2000-2009 m.....	108
10 PRIEDAS Valdžios sektoriaus deficitas ir skola.....	109
11 PRIEDAS Valstybės biudžeto pajamos nuo BVP ir pokytis, proc.....	110
12 PRIEDAS Bendrojo vidaus produkto pokyčiai 2005-2010 m., proc.....	111
13 PRIEDAS Vidutinis darbo užmokestis ir nedarbas, 2000-2009 m.	112
14 PRIEDAS Biudžeto asignavimai, 2000-2009 m. Mln. Lt.....	113
15 PRIEDAS Valstybės biudžeto asignavimai aplinkos apsaugos ir socialinės apsaugos srityse 2008-2009 m. mln. Lt.....	117
16 PRIEDAS Užsienio šalių sutrumpinimai.....	118
17 PRIEDAS Rusijos ir Kinijos mokesčių sistemos palyginimas.....	119

LENTELĖS

1 lentelė. Mokesčių ir mokesčių sistemos sąvoka.....	11
2 lentelė. Apmokestinimo idėjos.....	14
3 lentelė. Vietiniai ir valstybės mokesčiai.....	24
4 lentelė. Lietuvos mokesčių pajamų dinamika, mln. Lt 2000-2009 metais..	31
5 lentelė. Įmonės, daugiausiai sumokėję pelno mokesčio, Lt.....	43
6 lentelė. Akcizų pajamos pagal objektus 2002-2009 m.....	49
7 lentelė. Įmonių apyvarta ir sumokėti mokesčiai.....	56
8 lentelė. Mokesčių reforma krizės laikotarpiu ES.....	60
9 lentelė. Austrijos mokesčių reforma.....	61
10 lentelė. Suomijos mokesčių reforma.....	64
11 lentelė. Vokietijos mokesčių reforma.....	65
12 lentelė. Prancūzijos mokesčių reforma.....	67
13 lentelė. Jungtinės Karalystės mokesčių reforma.....	69
14 lentelė. Graikijos mokesčių reforma.....	72
15 lentelė. Estijos mokesčių reforma.....	74
16 lentelė. Latvijos mokesčių reforma.....	76

PAVEIKSLAI

1 pav. Apmokestinimo principų raida.....	21
2 pav. Mokesčių skirstymas.....	25
3 pav. Verslo ciklas.....	27
4 pav. Mokestinių pajamų dinamika 2000-2009 m.....	32
5 pav. PVM pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt.....	34
6 pav. GPM pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt.....	37
7 pav. Darbo rinkos rodikliai.....	38
8 pav. Šešėlinės ekonomikos ir mokesčių naštos dinamika 2000-2010 m.....	39
9 pav. Pelno mokesčio pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt.....	41
10 pav. Įmonių pelnas, nuostolis (-) prieš apmokestinimą 2000-2009 m.....	42
11 pav. Pelno mokesčio surinkimas pagal ekonomines veiklos sritis 2001-2009 m....	44
12 pav. Akcizo mokesčio pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt.....	48
13 pav. Mokestinių pajamų struktūra 2000-2009 m.....	51
14 pav. Valdžios sektoriaus deficitas, proc. nuo BVP 2000-2010 m.....	53
15 pav. Mokesčių sistemos tyrimo modelis.....	59
16 pav. Austrijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	62
17 pav. Austrijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	62
18 pav. Suomijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	64
19 pav. Suomijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	65
20 pav. Vokietijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	66
21 pav. Vokietijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	67
22 pav. Prancūzijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	68
23 pav. Prancūzijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	69
24 pav. Jungtinės Karalystės biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.	70
25 pav. Jungtinės Karalystės makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	71
26 pav. Graikijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	73
27 pav. Graikijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	73
28 pav. Estijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	74
29 pav. Estijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	75
30 pav. Latvijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	76
31 pav. Latvijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	77
32 pav. Kinijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	78
33 pav. Kinijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	79

34 pav. Japonijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	80
35 pav. Japonijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	80
36 pav. JAV ekonomikos skatinimo plano lėšų paskirstymas, mlrd. dol.....	81
37 pav. JAV biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	81
38 pav. JAV makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	82
39 pav. Rusijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.....	83
40 pav. Rusijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.....	84

IVADAS

Lietuva išgyvena gilią *ekonomikos krizę*, kuri pasireiškia per didelį BVP nuosmukį, sparčiai didėjančią nedarbą, biudžeto deficitą, šešėlinės ekonomikos augimą. Šios krizės priežasčių yra išorinių bei vidinių, objektyvių ir subjektyvių. Išorinės priežastys sietinos su 2008–2009 m. pasaulio ekonomine krize ir jos pasekmėmis Lietuvai: eksporto rinkų ir apimtys siaurėjimu, užsienio kapitalo išvedimu iš Lietuvos, vertybinių popierių kurso Lietuvoje kritimu. Krizę tam tikra dalimi sąlygojo aukštos naftos bei dujų kainos Lietuvoje. Vidinėms aplinkybėms priskiriama – naujo Seimo priimtų mokesčių sistemos pokyčių netobulumas. Prof. P. Gilys (2009 m.) teigia, kad Lietuva atsidūrė makroekonominės politikos spąstuose. Profesoriaus nuomone, Lietuva blaškosi, nes nėra aiškos makroekonominės strategijos, o tai stumia į dar didesnius makroekonominės politikos spąstus. Vieną pagrindinių neefektyvios makroekonominės politikos priežasčių profesorius įvardija individualistinį ekonomikos supratimą. 2008 metais prasidėjusios pasaulinės ekonominės krizės kontekste kritiškai peržiūrimos tradicinės ekonominės teorijos ir paplitę verslo vadybos modeliai. Iš naujo sprendžiamas valstybės reguliuojamojo vaidmens ekonomikoje klausimas.

Kiekvienos valstybės, tame tarpe ir Lietuvos pagrindinis tikslas yra ekonomikos augimas įkuriant palankią aplinką šalies materialinei ir dvasinei gerovei kelti. Tačiau išryškėjus pasaulinei destruktvyviai finansinei krizei Lietuvoje, ekonomika patiria ciklinį nuosmukį. Valstybės vaidmuo vykdant fiskalinę politiką šalies ekonominiame gyvenime įgauna ypatingą svarbą.

Fiskalinės politikos priemonėms, kurios gali būti naudojamos ekonomikai stabilizuoti, kuomet ekonomika patiria nuosmukį priskiriama: valstybės išlaidų/pajamų politika; valstybės turto pardavimas ir valdymas; socialinis valdymas (pensijų ir pan.); valstybės biudžeto deficito mažinimo politika; mokesčių politika; valstybės skolos (vidaus ir užsienio) valdymas.

Vienas iš veiksnių, padedančių stabilizuoti ekonomiką yra efektyvi mokesčių sistema. Ji turi skatinti sparčią ekonomikos raidą, užtikrinti stabilias biudžetų pajamas, turi būti teisingas ir proporcingas mokesčių paskirstymas, teisinga konkurencija, taip pat mokesčių teisės aktų suderinamumas su ES. Nustatyti optimalų mokesčių lygį, kuris užtikrintų socialinę plėtrą, bendrosios kokybės gerovę ir palankias sąlygas verslo plėtrai yra gan sudėtinga. Mokesčių sistemos efektyvumas yra svarbi priemonė kuriant nacionalinį ekonomikos potencialą.

Siekiant gerovės, svarbus yra viešojo sektoriaus finansavimas, kuris priklauso nuo surenkamų pajamų į nacionalinį biudžetą. Finansinių išteklių svarbiausias, nuo seniausių laikų žinomas šaltinis yra mokesčiai. Jų surinkimą lemia ekonomikos būklė bei mokesčių sistemos efektyvumas. Šie du paminėti veiksniai yra glaudžiai susiję: nacionalinė ekonomika, kur šiuo laikotarpiu pagrindinis dėmesys skiriamas privačiam sektoriui ir mokesčių sistema, kai nuo

surenkamų pajamų iš mokesčių priklauso vykdomų mokslinių tyrimų, švietimo, socialinės apsaugos, krašto apsaugos ir kt. funkcijų finansavimas, o kartu ir kokybė. Pasirinkti prioritetai ir principai, kuriais remiantis buvo formuojama mokesčių sistema lemia jos efektyvumą.

Valstybės mokesčių sistema tiesiogiai veikia ne tik pajamų perskirstymą, bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį, skatina (arba neskatina) nacionalinės ekonomikos augimą. Priimdama atitinkamus mokesčių įstatymus, valstybė gali skatinti spartesnį krašto ekonomikos plėtojimą arba stagnaciją, smukimą, kovoti su infliacija, nedarbu ar sutelkti dėmesį į biudžeto deficito mažinimą. Valstybinis reguliavimas, pasitelkiant mokesčių sistemą praktikuojamas daugumoje šalių ir yra manoma, kad tai efektyvi priemonė, nors egzistuoja ir tokių nuomonių, kad valstybė visai neturėtų kištis į ekonominį krašto gyvenimą.

Lietuvoje pastaruoju metu kyla daug ginčų tarp mokesčių įstatymų leidėjų ir mokesčių mokėtojų. Kritikai teigia mokesčių politiką esant chaotišką ir neproduktyvią, o kai kurie sako, kad Lietuvoje visai nėra mokesčių sistemos, o yra atskirų mokesčių rinkinys su neapgalvota, nelogiška apmokestinimo baze ir su ypač daug darbo sąnaudų reikalaujančia mokestine atskaitomybe. Su mokesčiais susiduria visi Lietuvos gyventojai, taigi būtina išmanyti mokesčių politikos esmę.

Nacionalinio biudžeto pajamos daugiausia surenkamos iš pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, akcizų ir pelno mokesčių. Pajamos iš šių keturių mokesčių sudaro daugiau nei 90 proc. visų nacionalinio biudžeto pajamų iš mokesčių. Taigi tyrime bus analizuojami šie pagrindiniai šalies mokesčiai, jų surinkimo vykdymas 2000 – 2009 m. laikotarpiu bei išskiriamos pagrindinės priežastys įtakojusios mokesčių surinkimo tendencijas tuo metu.

2009 m. gruodžio mėn. buvo įgyvendinta mokesčių reforma, kai buvo padidinti pridėtinės vertės, pelno mokesčiai, akcizas degalams, cigaretėms, alkoholiui, sumažintas gyventojų pajamų mokestis, panaikinta dauguma PVM lengvatų. Per „**naktinę mokesčių reformą**“ buvo priimta maždaug 60 įstatymų pataisų. Ekonominės krizės paskatinta mokesčių reforma paveiks ekonominius ir socialinius procesus, kurių pasekmės jau matomos: 2009 m. antrąjį ketvirtį šalyje buvo 223 tūkst. bedarbių, o nedarbo lygis sudarė 13,6 procento. Antrąjį 2009 m. ketvirtį Lietuvos ekonomika pateko į giliausią duobę nuo 1993 m. – per metus BVP sumažėjo daugiau kaip penktadaliu. Be to galime palyginti, kaip naujoji mokesčių sistemos reforma paveikė mokestinių įplaukų dydį į nacionalinį biudžetą.

Esminiai apmokestinimo principai, mokesčių įstatymų pakeitimų pasirinkti prioritetai, gyventojams tenkanti mokesčių našta, mokesčių surinkimas į šalies biudžetą yra pagrindinis šių dienų diskusijų objektas. Tai rodo **temos aktualumą** tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu.

Mokslinio tyrimo problema. Siekiant stabilios ekonomikos, būtina sąlyga efektyvi mokesčių sistema. Pastaruoju metu, krizės kontekste, vykdoma mokesčių sistemos reforma kelia

didelių abejonių. Todėl būtina atlikti išsamią veikiančios mokesčių sistemos analizę ir įvertinti jos poveikį šalies biudžetui ir ekonomikai krizės metu.

Tyrimo objektas – Lietuvos mokesčių sistemos reforma.

Šio mokslinio **tyrimo tikslas** – nustatyti pagrindinių šalies mokesčių surinkimo į nacionalinį šalies biudžetą tendencijas, pateikti veiksnius, teigiamai ir neigiamai įtakojusius jų surinkimą.

Tyrimo tikslui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti mokesčių sistemą teoriniu aspektu;
2. Išanalizuoti pagrindinių mokestinių įplaukų į nacionalinį biudžetą dinamiką ir struktūrą bei kitimo tendencijas 2000 – 2009 m. laikotarpiu;
3. Identifikuoti teigiamus ir neigiamus veiksnius, turėjusius įtakos pagrindinių šalies mokesčių surinkimui;
4. Įvertinti mokesčių sistemos reformos, vykdomos nuo 2009 metų pradžios pagrįstumą, jos įtaką nacionalinio biudžeto pajamoms ir ekonominei būklei.
5. Siekiant nustatyti kokia kryptimi turi būti reformuojama mokesčių sistema krizės metu, atlikti užsienio šalių patirties tyrimą ir padaryti atitinkamas išvadas.

Darbe naudojami šių šaltinių analizės metodai:

1. Mokslinės literatūros (Lietuvos – E. Buškevičiūtė, R. Stačiokas, G. M. Pajuodienė, A. Vasiliauskaitė, O.G. Rakauskienė, P. Gylys, A. Miškinis bei kt. ir užsienio – P. Krugman, J. Stiglitz, Ruwart, S. Pressman, Wilson-Rogers ir kt.) šaltinių analizė;
2. Lietuvos Respublikos teisės aktų ir strateginių dokumentų analizė (LR Finansų ministerijos, Valstybinės mokesčių inspekcijos, Ūkio ministerijos ir kt.);
3. Statistinių duomenų analizė (LR Statistikos departamento, Eurostato, Tarptautinio valiutos Fondo);
4. Internetinių šaltinių analizė (Europos Komisijos, universitetų mokslinių žurnalų, alfa, VMI, Finansų ministerijos ir kt.).

Tyrimo struktūra. Mokslinį tiriamąjį darbą sudaro trys dalys: pirmoje pateikiami mokesčių sistemos teoriniai pagrindai: autorių skirtingai traktuojamos mokesčių sąvokos, jų reikšmė, funkcijos, apžvelgtos mokesčių teorijos, bei mokesčių sistemos sudarymo principai; antroje dalyje atlikta Nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų dinamikos ir struktūros analizė 2000-2009 m. laikotarpiu; trečioje dalyje pateikiama pasirinkta tyrimo metodologija ir atlikto tyrimo, siekiant nustatyti, kaip užsienio šalys įgyvendino mokesčių reformas krizės laikotarpiu rezultatai.

1. MOKESČIŲ SISTEMOS TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Mokesčių samprata, reikšmė, funkcijos, instrumentarijus

Kaip teigė Žanas Batistas Molbertas (XVII a) apmokestinimas – tai menas taip nupešti žąsį, kad pūkų būtų kuo daugiau, o gagenimo – kuo mažiau. Mokesčiai yra ūkio subjektų ir gyventojų privalomieji mokėjimai valstybei. Tinkamai vykdoma apmokestinimo politika stiprina ir plečia šalies ekonomiką, padeda kurti naujas darbo vietas, sąlygoja pajamų ir turto perskirstymą.

LR Mokesčių administravimo įstatyme (2004 m.) mokesčio samprata apibūdinama taip: mokesčio įstatyme mokesčių mokėtojai nustatyta pinigine prievole valstybei. Tiek Lietuvos, tiek užsienio ekonominės literatūros autoriai mokesčių ir mokesčių sistemos sampratą traktuoja skirtingai. (Žr. 1 lent.)

1 lentelė. Mokesčių ir mokesčių sistemos sąvoka

Autorius	Sąvokos apibūdinimas
Jurgutis V.	Mokesčiai – techninio progreso priemonė, bet dažnai ir techniškai atsilikusių priemonės apsauga. Mokesčiai melagysčių, neteisingų priesaikų ir Šventvagysčių mokytojas, mokesčiai – kontrabandininkų ir šmugelininkų džiaugsmas. Mokesčiai yra padarę pasauliui daug gero, bet drauge sukūrę ir neišpasakytai daug blogo. Mokesčiai išliejo kraujo upes ir ašarų jūras, bet mokesčiai davė ir didžiausią žmonijos turtą – laisvę.
Pajuodienė G.M.	Mokesčiai – tai privalomojo pobūdžio mokėjimai valstybei. Tai sritis, kur susiduria gyvybingiausi ir daugeliu atžvilgiu prieštaringi valstybės ir visuomenės narių – mokesčių mokėtojų interesai.
Majauskas P.	Mokesčiai – įstatymų nustatyti individualių asmenų, įmonių ir kitų ūkio subjektų privalomojo pobūdžio mokėjimai.
Stačiokas R., Mažeika A.	Mokesčiai – įstatymų tvarka viešosios valdžios nustatyta privaloma pinigine prievole (įmoka), už kurią jokia specialia paslauga mokesčio mokėtojai nėra atlyginama.
Buškevičiūtė E.	Mokesčiai – ne tik valstybės pajamų šaltinis, bet ir galingas įrankis jos rankose.
Ruwart M.	Mokesčiai – tai daugiau nei vagystė. Tai tolerancijos mūsų artimo pažiūrums ir net moralinėms nuostatoms nebūvimas. Mokesčiai – tai jėga primetama mūsų valia kitiems, kai norime, kad jie elgtųsi taip, kaip mes užsigeidžiame.
Rimas J. ir Stačiokas, R.	Mokesčiai - privalomi fizinių ir juridinių asmenų mokėjimai valstybei ir jos vietos valdžios institucijoms.
McLure Chareles and Thirsk	Mokesčiai – tai būdas įgyvendinti vyriausybės politiką: mokesčiai padeda paskirstyti ribotus valstybės išteklius, ekonominiams ir socialiniams poreikiams tenkinti.
Snieska, V. ir kt.	Šalyje renkamų mokesčių visuma, sudaryta pagal tam tikrus bendrus principus, vadinama mokesčių sistema .
Martinkus B.; Žilinskas V.	Įstatymais nustatytų mokesčių rūšių visuma sudaro valstybės mokesčių sistemą .
Kindsfaterienė K.; Lukoševičius K.	Mokesčių sistema yra vienas pagrindinių ekonominių mechanizmų, lemiančių ekonomikos plėtrą bei užtikrinančių svarbiausių valstybės funkcijų.
Miškinis A.	Mokesčių sistemos reforma – apibrėžiama kaip sudėtinga organizuota mokesčių sistema. Tai yra ištęstas laike, dinamiškai besivystantis ir daugiataktis procesas, turintis tam tikrą stadijų, vienodų pagal tikslą ir specifinių pagal vykdymą bei sprendimų priėmimą, rinkinį.

Mokesčių reikšmė pasireiškia šiose pagrindinėse srityse: jie imami tam tikroms ūkio šakoms apsaugoti, jie gali daryti įtaką prekių gaminimui ar tam tikrai veiklai skatinti, mokesčiai taip pat gali apsaugoti rinką nuo kai kurių prekių, kurias vyriausybė laiko žalingomis ir pagrindinis jų tikslas valstybės funkcijoms finansuoti.

Valstybių kūrimosi pradžioje svarbiausia **funkcija** buvo apginti savo piliečius nuo kitų valstybių piliečių užpuolimo ir palaikyti vidaus tvarką. Valstybėms vystantis, jų funkcijos išsiplėtė. Šiuo metu valstybės biudžeto asignavimai yra naudojami 14 funkcijų finansuoti: bendram valstybės valdymui; krašto apsaugai, viešajai tvarkai ir visuomenės apsaugai, švietimui, sveikatos apsaugai, socialinei apsaugai, globai, rūpybai, butų ir komunaliniam ūkiui, sveikatingumui (sportui), rekreacijai, kultūrai, kuro ir energetikos tiekimo paslaugoms, žemės ūkiui, miškininkystei, žuvininkystei, veterinarijai, mineralinių išteklių gamybai (išskyrus kūrą), pramonę ir statybą, transportui ir ryšiams, kitai ekonominei veiklai, išlaidoms, nepriskirtoms pagrindinių funkcijų grupėms.

Visi mokesčiai įgyvendinami taikant apmokestinimo instrumentariją, kuris apima bendruosius mokesčio elementus, mokesčio ėmimo būdus ir mokesčio nustatymo (įvertinimo) metodus.

Bendrieji mokesčio elementai - tai mokesčio subjektas, objektas, šaltinis, apmokestinimo vienetas, lengvata, mokesčio suma.

Mokesčio subjektas yra mokėtojas. Mokesčių administravimo įstatyme (MAĮ) pateikiama: Mokesčių mokėtojas – asmuo, kuriam pagal mokesčio įstatymą yra nustatyta prievolė mokėti mokestį. Mokesčių mokėtoju pagal šį Įstatymą laikomas ir mokestį išskaičiuojantis asmuo, tai yra šio Įstatymo nuostatos minėtam asmeniui taikomos taip pat kaip ir mokesčių mokėtojui, išskyrus tiesiogiai numatytus specialius atvejus. Muitų atžvilgiu mokesčių mokėtoju laikomas asmuo, privalantis sumokėti skolą muitinei (skolininkas). Mokesčių mokėtojais gali būti fizinis arba juridinis asmuo.

Mokesčio objektu laikoma visa tai, kas įstatymais yra apmokestinama: įvairių rūšių pajamos (pelnas), prekės ir paslaugos, įvairių rūšių turtas, dividendai, palūkanos. Dažnai ir mokesčio pavadinimas priklauso nuo objekto, pvz., žemės mokestis, pajamų mokestis.

Mokesčio subjekto pajamos (darbo užmokestis, pelnas, palūkanos, įplaukos, renta), iš kurių mokamas mokestis, vadinamos **mokesčio šaltiniu**. Kai kurių mokesčių objektas ir šaltinis sutampa, pavyzdžiui, juridinių asmenų pelno mokesčio atveju.

Apmokestinimo vienetas - tai mokesčio objekto dalis, kuriai nustatomas mokesčio tarifas. Apmokestinimo vienetu dažniausiai laikomas mokesčio objekto matavimo vienetas. Jis gali būti

išreikštas pinigine arba natūrine forma, pvz.: pajamų mokesčio - valstybės piniginis vienetas, žemės mokesčio - hektaras, aras.

Mokesčio tarifas - tai mokesčio už vieną apmokestinimo objekto vienetą dydis. Mokesčių tarifai gali būti nustatyti absoliučiais dydžiais arba procentais. Procentinis tarifas gali būti proporcinis, progresinis, regresinis ir regresinis. Proporcinis tarifas mokesčio objektui numato bendrą (vieną) tarifo procentą, neatsižvelgiant į objekto dydį. Progresinis tarifas, priešingai, didėjant objektui, didėja. Regresinis tarifas yra tvirtai nustatytas maksimalus dydis, kuris, mažėjant objektui, palaipsniui mažinamas. Regresinis tarifas yra priešingas progresiniam, nes, didėjant objektui, jis mažėja. Paprastai pagal regresinį tarifą apmokestinamos vadinamos plačiai vartojamos prekės.

MAI apibrėžia mokesčio lengvatos sąvoką: **mokesčio lengvata** - mokesčių mokėtojai ar jų grupei mokesčio įstatymo nustatytos išskirtinės apmokestinimo sąlygos, kurios yra palankesnės, palyginti su įprastinėmis sąlygomis. Mokesčio lengvatą ar lengvatas nustato tik atitinkamų mokesčių įstatymai, reglamentuojantys tų mokesčių apskaičiavimo tvarką. Įstatymas gali nustatyti mokesčio, baudų ar delspinigių mokėjimo lengvatas, nesusijusias su mokesčio apskaičiavimo tvarka arba mokesčio tarifu. Laikinos mokesčių lengvatos, kurių nustatymas priklauso Lietuvos Respublikos kompetencijai, gali būti nustatomos ir specialiuose Lietuvos Respublikos Seimo priimtuose mokesčių lengvatų įstatymuose. Yra paplitę trys mokesčių lengvatų taikymo būdai:

- o Mokesčio tarifo sumažinimas;
- o Mokesčio objekto neapmokestinamosios dalies didinimas;
- o Tam tikro objekto apmokestinimo panaikinimas.

Mokesčio suma - tai suma, kurią sumoka subjektas už vieną objektą už mokestinį laikotarpį. Mokesčiai gali būti renkami tiesiogiai, tai yra tiesiogiai nuo pajamų, ir netiesiogiai - per kainų sistemą.

Daugelis autorių mokesčių sąvoką traktuoja skirtingai, tačiau pateikti mokesčių apibūdinimai akcentuoja šiuos esminius mokesčių bruožus: privalomąjį jų pobūdį, mokesčių rinkėją – valstybę ir paskirtį – funkcijoms vykdyti. Apibendrinant pateiktą mokesčių reikšmę ir funkcijas galima teigti, kad rinkdama mokesčius valstybė formuoja savo pajamas t.y. biudžetą, reikalingą valstybės funkcijoms vykdyti, o tuo pačiu, netiesiogiai t.y. keičiant mokesčių tarifus, taikant įvairias lengvatas skatina ar stabdo tam tikrą ekonominę veiklą bei įtakoja makroekonominį procesus. Visi mokesčiai įgyvendinami taikant apmokestinimo instrumentarijų, kuris apima bendruosius mokesčio elementus, mokesčio ėmimo būdus ir mokesčio nustatymo (įvertinimo) metodus. Bendrieji mokesčio elementai - tai mokesčio subjektas, objektas, šaltinis, apmokestinimo vienetas, lengvata, mokesčio suma.

1.2. Mokesčių teorijos ir mokesčių sistemos formavimo principai

1.2.1. Mokesčių teorijos

Apie mokesčių būvimą ir prievartą rašoma net Biblijoje: „Mes turime mokėti mokesčius vyriausybei pinigais, bet savo gyvybes mes skolingi Dievui, ne žmonėms“.

Anot Stačioko, R. (1996 m.) nuo 17 a. II pusės iki 18 a. pabaigos intensyviai buvo kuriami apmokestinimo principai. Prancūzijos, Vokietijos, Anglijos, Italijos ir kitų šalių mokslininkai plėtojo apmokestinimo teisingumo idėjas (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Apmokestinimo idėjos

Autorius	Teorija
Bodenas Ž.	Kėlė reikalavimus panaikinti mokesčių visuotinumą ir mokestinį valdančiųjų sluoksnių imunitetą (privilegijas).
Rišelje A.	Būtina, kad pinigai, valdovo imami iš savo valdinių, atitiktų jų mokestines galimybes, neskurdintų ir smarkiai nepakenktų turtui. Netinka pernelyg apsunkinti mokesčiais, taip pat ir reikalauti mažiau negu reikalinga valstybei.
Sulis M.	Nagrinėjo valstybės fiskalinius interesus ir smerkė didelius mokesčius.
Monkretjenas A.	Pirmą kartą nagrinėjo mokesčių reformos projektą, atsižvelgiant į valstybės ūkio ir mokesčių mokėtojų interesus, ir mėgino įtikinti šalies vyriausybę globoti Prancūzijos pramonininkus ir pirklius kaip šalies turtų kūrėjus, nes šie, už tai mokėdami mokesčius, gausina valstybės iždą.
Petis V.	Nagrinėjo ir pagrindė valstybės išlaidų ribojimą administraciniam aparatui, rūmams, teismui, armijai ir didinimo socialinėms reikmėms (prieglaudoms, ligoninėms, našlaičių namams) būdus. Jis gvildeno ir mokesčių naštos perkėlimo teorijos elementus, parodė santykinius skirtumus tarp mokesčių faktinių mokėtojų ir mokesčių subjektų: žemvaldžiai sąmoningai perkelia jiems skirtus mokesčius už rentą ant fermerių (nuomos forma) ir žemės ūkio produktų pirkėjų (padidinus produktų kainas) pečių.
Kenė F.	Siūlė visus mokesčius pakeisti žemės mokesčiu, nes visus mokesčius galiausiai tenka sumokėti žemės ūkiui, vieninteliam duodančiam „grynąjį produktą“.
Bualgiberas P.	Kritiniu požiūriu į Europoje nuo seno vyravusį regresinį apmokestinimą išskyrė pasiūlęs pakeisti proporciniu arba iš dalies progresyviu apmokestinimu. Esant regresinei sistemai, kuo didesnės tam tikro asmens pajamos, tuo mažesnis mokesčių procentas. Šitokia nuostata buvo radikali, nes įtvirtino visų (neišskiriant diduomenės) mokėtojų apmokestinimą, proporcingą jų pajamoms. Galima teigti, kad buvo pradėtas visuotinai taikyti vadinamasis apmokestinimo vertikalus teisingumas (žmonių, turinčių skirtingas galimybes mokėti mokesčius) principas. Siekiant mokesčių administravimo paprastumo (apmokestinimas turi būti lengvai įgyvendinamas, su tuo susiję valstybės išdo kaštai pagrįsti, mokesčių įstatymų laikymasis neturi sudaryti mokėtojams didelių rūpesčių) išplito apmokestinimo vieninteliu mokesčiu koncepcija.
A. Smitas A.; Rikardas D.	Mokesčių visuotinumą ir proporcingumą principų diegimą ir ūkinę praktiką spartino plitimas klasikinės ekonomikos teorijos. Šios teorijos kūrėjai mokesčius vadino „neišvengiama blogybe“ ir reikalavo sumažinti valstybės išlaidas, o kartu ir mokesčius, nes šie trukdo plėtoti pramoninę gamybą. A. Smito mokesčių sudarymo taisyklės aktualios dar ir šiomis dienomis.

Mokesčių sistemos istorinę raidą analizavo daugelis Lietuvos autorių. Pasak Vasiliauskaitės, A. ir Stankevičiaus, E (2009 m.) 19-20 a. įsitvirtinus kapitalizmui ir pagerėjus pragyvenimo kokybei, buvo formuojamos naujos valstybių mokesčių sistemos, buvo svarstoma galimybė padidinti netiesioginius mokesčius ir netaikyti mokesčių pagrindiniams maisto produktams. 18 a. fiziokratai pirmieji suskirstė visus mokesčius į tiesioginius ir netiesioginius ir aktyviai diskutavo kurie jų geresni. Proporciniai ir progresiniai mokesčiai, vienas tokių pagalvės mokestis, buvo įvesti. Šios idėjos buvo grindžiamos Pareto, V principu, teigiančiu, kad gyventojų grupėms, kurioms taikomi mažesni mokesčiai, sukaupia didelius pinigus.

Šiuolaikiniai ekonomistai dažnai pabrėžia, kad ekonomikos stabilumą ir jos skatinimą galima pasiekti mažinant mokesčius. Tačiau nėra vienareikšmiško atsakymo, kokią įtaką mokesčių mažinimas turi ekonomikos augimui ilgalaikėje perspektyvoje.

Iki šiol žinomiausios, visuotinai pripažįstamos teorijos yra šios:

- Mokesčiai – apmoka už vyriausybės teikiamas paslaugas;
- Mokesčiai – ekonomikos stabilizavimo priemonė;
- Mokesčiai – pajamų išlyginimo įrankis.

Mokesčiai buvo suvokiami kaip **atlyginimas už valstybės teikiamas paslaugas**. Šią teoriją propagavo A.Smitas, D.Rikardas, Dž.Bjukanenas, Dž. Hiksas. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmoje pusėje centrinės ir vietinės valdžios politinių, socialinių – ekonominių ir kt. funkcijų vykdymo išlaidas daugelis tyrinėtojų traktavo kaip specifinės rūšies paslaugas, o mokesčius – kaip kainą už naudojimąsi jomis. Šis požiūris XIX a. viduryje keitėsi, nes plėtojantis rinkos santykiams pradėjo vyrauti kiti. Naujų mokslinių tyrimų objektu tapo tema: kokiems mokesčiams priklauso ateitis – proporciniais ar progresyviniais.

Teorija **“mokesčiai – ekonomikos stabilizavimo priemonė”** turėjo du tikslus: ideologinį ir praktinį. Ideologiniu požiūriu buvo siekiama išryškinti socialinę – ekonominę mokesčių esmę, pateisinti netolygų apmokestinimo didėjimą. Praktiniu požiūriu, teorija pagrindė konkrečias mokestines priemones didinti ekonominio augimo spartą, pertvarkyti visuomeninės gamybos struktūrą. Šios teorijos pradininkas anglų ekonomistas **Dž. M. Keinsas** (1936 m. “Bendroji užimtumo, procento ir pinigų teorija”). Ekonominės krizės akivaizdoje minėta teorija turi didelę prasmę ir yra vėl naujai nagrinėjama.

Mokesčių tema tapo aktuali 15-16 a., kai Europos valstybėse prasidėjo politinės valdžios centralizavimas. Tuo metu reikėjo lėšų karalių rūmams, valstybiniam aparatui bei kariuomenei išlaikyti. Viduramžiais vyravo nuomonė, kad mokesčiai – tai parama valdovui. O žlugus feodaliai santvarkai, mokesčiai tapo suprantami, kaip teikiamas valstybei atlygis už politinę bei teisinę piliečio ir jo turto globą, draudimo premija, piliečio išsipirkimas nuo tolesnio valstybės “kėsimosi” į jo turtą.

Steven Pressman (2009 m.) pateikia dvi pagrindines keinsistinės teorijos mintis:

1) Nuo išlaidų priklauso ekonomikos aktyvumas. Ir nesvarbu, kas pinigus leidžia, ar vartotojai, ar verslo įmonės, ar valdžia. Esant didelėms išlaidoms, pagausėja darbo vietų, smarkiai išauga pajamos. Priešingai, vartotojams ir įmonėms taupant, gresia recesija ir ekonominė krizė bei didelis skaičius bedarbių.

2) Autorius siūlo sugrįžti į Keinsio laikus ir atkreipti dėmesį į jo patarimus apie kapitalizmą ir įsitikinti, kad problemos nesikartoja, kai yra pamiršamos istorijos pamokos ir galvojama tik apie turtus, kai rinkai leidžiama laisvai plėtotis. Tai reiškia, kad būtina labiau reguliuoti finansines institucijas.

Teorijos esmę pabrėžia Deepak Nayyar (2008 m.): ekonomikos nuosmukio metu, jai stimuliuoti, reikia didinti valstybės išlaidas, mažinti mokesčius ir mažinti palūkanų normą. Keinsistai tvirtina, jog didesni mokesčiai mažina žmonių perkamąjį pajėgumą ir yra stabdančio arba antiinfliacinio pobūdžio. Plėtojant šalies ekonomiką Keinsistai teikia pirmenybę monetarinei politikai, nes palūkanų sumažinimas didina investicijas, o kartu ir ekonomikos augimą. Vyriausybės sprendimas skatinti investicijas yra laikomas geriausiu metodu, duodančiu realų rezultatą ir socialinę naudą. *Dž. M. Keinas pasiūlė priklausomybę: santaupos + mokesčiai = investicijos + valstybės išlaidos.*

N. Gregory Mankiw (2008 m.) iškelia klausimą „Ką darytų Keinsas“ krizės kontekste? Autorius apibūdina keturias dedamąsias, kurios sukuria prekes ir paslaugas: vartojimas, investicijos, grynasis eksportas ir valstybės pirkimai. Bet koks paklausos augimas turi būti sąlygotas vieno iš šių veiksmų pokyčio.

1) **Vartojimas.** Būsto vertė nukrito, pensijų fondų sąskaitos sumažėjo dešimtimis procentų, padidėjo nedarbas. Ekonomikai nėra gerai, kai namų ūkiai pradeda taupyti nuosmukio laikotarpiu. Keinsio teorija kalba apie „taupymo paradoksą“. Visiems namų ūkiams pradėjus taupyti, trumpalaikis galimas rezultatas yra sumažėjusi visuminė paklausa, o tuo pačiu ir šalies pajamos. Sumažėjusios pajamos atitinkamai gali sudaryti kliūtis namų ūkiams pasiekti taupymo tikslų.

2) **Investicijos.** Egzistuoja keletas priežasčių ribojančių investicijas. Viena iš akivaizdžių priežasčių yra būsto rinkos būklė. Verslo žinių duomenimis, Lietuvoje šiemet pastatyta 80% mažiau būstų nei pernai. Toliau mažėjant būsto kainoms, naujų namų statyba vargu ar taps galingu paklausos varikliu per ateinančius kelis metus. Pastaruoju metu verslo investicijos buvo didesnės nei investicijos į gyvenamąjį sektorių, bet nepanašu, kad ir tai padidins paklausą artimiausiu metu. Naujų projektų finansavimas nebus lengvas, kai akcijų rinka nukritusi, obligacijų palūkanų normos išaugusios, o bankų sistema laviruoja ant ribos.

Pasak Keinsio investicijos priklauso nuo dviejų dalykų:

1. *Palūkanų normos*. Palūkanų normą sąlygoja: pinigų, cirkuliuojančių šalies ekonomikoje, kiekis ir grynujų pinigų paklausa. Grynujų pinigų paklausą lemia: a) atsargumo motyvas, b) transakcijų motyvas, c) spekuliacinis motyvas.

2. *Ribinio kapitalo efektyvumo*. Naujų investicijų laukiama grąžos norma. Ribinio kapitalo efektyvumas nustatomas pagal: a) laukiamą pelną, b) kapitalo kainą.

3) *Grynasis eksportas*. Dar visai neseniai atrodė, kad kitos pasaulio šalys gelbės Jungtines Valstijas nuo gilaus ekonominio nuosmukio. Nuo 2004 kovo iki 2008 kovo dolerio kursas krito 19 procentų palyginus su kitų pagrindinių valiutų vidurkiu. Dėl šios priežasties pakilusios užsienio prekių kainos JAV ir sumažėjusios amerikietišκών prekių kainos užsienyje, prekių importas sumenko ir pakilo eksportas. Per pastaruosius tris metus, realus grynasis eksportas padidėjo 250 milijardais dolerių. Tačiau per ateinančius kelis mėnesius ar metus situacija gali pasikeisti į priešingą pusę. Jungtinių valstijų finansinei krizei išplitus po visą pasaulį, laisvai judantis tarptautinis kapitalas ieško saugios užuovėjos. Ironiška, bet ši užuovėja ir yra Jungtinės valstijos. Per 2008 m. kovo – lapkričio mėn. dolerio kursas pakilo 19 procentų, o tai sumažins eksportą ir atstatys buvusią situaciją.

4) *Valstybės pirkimai*. Šiuo atveju valstybė lieka kaip vienintelė viltis, galinti sukurti paklausą. Raginimai didinti investicijas į infrastruktūrą sutampa su Keinso teorija. Iš esmės, kiekvienas valstybės išleistas doleris gali padidinti šalies pajamas daugiau nei doleriu jeigu tai skatintų ekonomiką ir vartojimą. Padidėjusios valstybės išlaidos gali būti efektyvi trumpalaikė pagalba, tačiau sąlygojanti biudžeto deficitą. Gausi pokario karta pradeda trauktis į užtarnautą poilsį ir tikisi socialinio saugumo garantijų. Tačiau, didėjant valstybės skolai, mažės galimybė įgyvendinti šiuos pažadus. Keinso teorijos šalininkai linkę nesvarstyti ilgalaikių pasekmių, kai ekonomika susiduria su trumpalaikėmis problemomis.

Heilbroner R. (1995 m.) pateikia „The General Theory of Employment, Interest and Money” teorijos tris išvadas, suformuluotas paties Džordžo Mainardo Keinso:

o Pirma, įžengusi krizėn, ekonomika, gali joje ir likti. Jos veikimo mechanizme nėra nieko, kas ją iš krizės ištrauktų. „Pusiausvyra“ gali puikiausiai laikytis ir kai yra nedarbas.

o Antra, klestėjimas priklauso nuo investicijų. Jei verslo išlaidos kapitalinėms investicijoms mažėja, gamyba atsiduria apimtios mažėjimo spiralėje. Gamybos plėtojimosi spiralėims veikti tik tada, kai verslo investicijos didės.

o Trečia, investicijos yra autonomiškai varomoji ašis ūkio mechanizme. Pati kapitalizmo šerdis – ne garantija, o netikrumas. Net kai verslo žmonės nedaro jokių, kapitalizmui nuolatos gresia persotinimas, o persotinimas ir yra ekonomikos smukimas.

Prof. P. Gylis (2009 m.) teigia, jog klasikinės fiskalinės politikos doktrina, sukurta Dž. M. Keinso ir vėliau plėtotą jo pasekėjų, padeda pasiekti du tikslus:

- 1) Teikti efektyvias viešas paslaugas visuomenei;
- 2) Tai priemonė valstybei reguliuoti tokius ekonominius parametrus, kaip BVP augimas, infliacija, nedarbo lygis, biudžeto balansavimas.

Naudodama klasikinį fiskalinį modelį, vyriausybė gali mažinti arba didinti mokesčius ir valstybės išlaidas.

Po antrojo pasaulinio karo dėmesys mokesčių problemai padidėjo, susiformavus dviem kryptims: neokeinsistinei ir neoklasikinei. Žymiausi neokeinsistinės mokyklos atstovai (E.Domaras, A.Hansenas, K.Klarkas, F.Peru ir kiti), priešingai nei Dž. Keinsas, įrodinėjo sisteminio valstybės poveikio (iš jo ir mokesčiais) verslininkystei būtinumą. Valstybė privalo derinti mokesčių ir išlaidų finansinius svetus. Mokesčiai, neokeinsistų nuomone, turi skatinti gamybos augimą bei paklausos ir pasiūlos subalansavimą, o ekonomiką laikė „save reguliuojančia“. Šios teorijos šalininkai M. Fridmanas, Dž.Mydas, R.Solou ir kt.

Reformistinę teoriją **"mokesčiai - pajamų išlyginimo įrankis"** propaguoja Ž.Furastjė, S.Kuznecas ir R.Tiboldas, kiti mokslininkai. Jų nuomone, tiesioginiais mokesčiais (iš pajamų, palikimo ir dovanojimo), imamais taikant progresinius tarifus, galima likviduoti "vystantis visuomenei atsiradusią" turtinę nelygybę. Valstybė per mokesčius ir transferinius mokėjimus perskirsto visuomenės nacionalines pajamas iš turtingųjų neturtingiesiems. Kartu jie teigia, kad reikia riboti verslininkų apmokestinimą, nes kitaip išnyks stimulus plėsti gamybą.

Iš pateiktų autorių mokesčių teorijų matyti, kad nuomonės skiriasi: vieni autoriai laikė juos, kaip atlygį už valstybės teikiamas paslaugas, tuo tarpu kiti siūlė visus mokesčius pakeisti žemės mokesčiu, o dar kiti juos vadino „neišvengiama blogybe“. Šių laikų ekonomistai didelį dėmesį skiria teorijai „mokesčiai – ekonomikos stabilizavimo priemonė“ ir jos šalininkui Dž. M. Keinsui. Krizės akivaizdoje šio mokslininko teiginiai vėl naujai analizuojami, o kai kurie autoriai siūlo grįžti į Keinso laikus ir vadovautis jo patarimais stabilizuojant šalies ekonomiką.

1.2.2. Mokesčių sistemos formavimo principai

Klasikinius principus dar 1776 metais veikale „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas“ suformulavo A. Smitas. Jis pagrindė tiesioginius asmeninius mokesčius, neigiamai vertino pagalvės ir netiesioginius (imamus už būtiniausius produktus) mokesčius. Keturių mokesčių sistemos formavimo taisyklės (bendrieji teiginiai) apibūdino: mokesčių kilmę ir tikslą, apmokestinimo objektą, mokėjimo terminus, būdą ir sumą, mokėtojui patogiausią mokėjimo laiką, mokesčių tarnybos organizavimą, siekiant išvengti piktnaudžiavimų renkant mokesčius. A.Smito mokesčių taisyklės:

1. A.Smitas iškėlė mokesčių lygybės pradmenį. Šiuo atveju mokestinė lygybė siejama su mokėjimo pajėgumu, todėl apmokestinti reikia atsižvelgiant ne į socialinę mokesčio mokėtojo

padėti, o į turimą turtą, gaunamą uždarbį. Lygybės pradmuo eliminuoja privilegijas ir luomines skirtybes, mokesčių našta paskirsto siekiant ekonominės naudos.

2. Mokesčių aiškumas, griežtas jo dydžio nustatymas. Mokestis, kurį privalo mokėti kiekvienas asmuo, turi būti aiškiai nustatytas ir negali priklausyti nuo nuožiūros, atsieis kiekvienas mokėtojas turi žinoti, kiek, koku būdu jis turi mokėti.

3. Mokesčių mokėjimo patogumas. Kiekvienas mokestis turi būti renkamas patogiausiu mokėtojų laiku ir būdu.

4. Mokesčių pigumas. Mokestis turi imti iš žmonių kišenės juo mažiausia virš to, kas patenka į valstybės kasą. Mokesčių kaštus sudaro didelis valdininkų skaičius, kuris suvalgo žymią mokestinių pajamų dalį. Be to, kai mokestis atima tai, kas reikalinga tolimesnei gamybai, tai gamintojas gali netekti noro dirbti arba išsisukinėti nuo mokesčių (žr. 4 pav.).

Nepriklausomoje tarpukario Lietuvoje Dr. Pranas Viktoras Raulinaitis (1923 m.) siūlė naudotis šiais principais siekiant nustatyti kiekvieno mokesčių mokėtojo finansinį pajėgumą ir patenkinti būtinus valstybės reikalus: teisingumo principas, politinės ekonomijos principas, finansinis principas.

Žekienė išskiria (1996 m.) šiuos apmokestinimo principus: mokumo ir egzistencijos galimybę, apmokestinimo teisingumą, mokesčių apskaitos ir atskaitomybės metodikos paprastumą (aiškumą).

Kaip teigė Pajuodienė (1993 m.) dvidešimtojo amžiaus ekonomistai, sociologai ir filosofai išskiria tokius apmokestinimo principus: teisingumas, ekonominis efektyvumas, administracinis paprastumas, mokestinių įplaukų produktyvumas bei elastingumas.

Teisingumas. Mokestis turi būti nustatomas pagal bendras objektyvias taisykles, kurias visuomenės dauguma pripažįsta kaip teisingas ir protingas. Teisingumas dar skirstomas: horizontalusis ir vertikalusis. Horizontalusis teisingumas reikalauja, kad individai, turintys lygias ekonomines galimybes (matuojamas pajamomis arba turtu arba vartojimu) mokėti mokesčius, būtų vienodai apmokestinami. Vertikalusis teisingumas pasireiškia tada, kai skirtingas galimybes turintys individai apmokestinami skirtingai, t.y. kaip atrodo teisinga visuomenei. Vadinasi, fiziniai ir juridiniai asmenys turi būti apmokestinami diferencijuotai, t.y. augant mokesčio mokėtojo pajamoms, vis didesnė jų dalis būtų skiriama mokesčiams. Teisingumo principą kai kurie autoriai siūlo vadinti šiuo metu **tikslingumo** principu, nes teisingumas įvairių žmonių suprantamas nevienodai, tad pirmiausia reikėtų žiūrėti visuomenei. **Ekonominis efektyvumas.** Šis principas reikalauja, kad mokesčiai netrukdytų siekti ekonominių tikslų, skatintų šiuos tikslus pasiekti, neiškreiptų išteklių paskirstymo, nepakenktų individų darbingumui, o priešingai – jį skatintų. Apmokestinimo įtaka ekonominiams stimulams pasireiškia dvejopai: *Pajamų efektu* - mokesčio mokėtojo pajamų dydžio sumažėjimas dėl sumokėtų mokesčių, skatinantis taupyti bei rezultatyviai

dirbti, kad galima būtų prarastas dėl mokesčių pajamas atkurti. *Pasikeitimo efektu* - santykinis pajamų lygio sumažėjimas, kai prarandamas stimulus investuoti bei diegti naujoves, taupyti ir tęsti veiklą. Kai kurių autorių nuomone, vartojimu, o ne pajamomis pagrįstas mokestis leistų sparčiau įgyvendinti mokesčių efektyvumo ir teisingumo principus.

Administracinis paprastumas. Mokesčio ėmimas turi būti lengvai įgyvendinamas, nesudaryti mokesčių mokėtojams rūpesčių, mokesčio ėmimo kaštai turi būti minimalūs ir sudaryti kuo mažesnę mokesčio dalį.

Mokestinių įplaukų produktyvumas ir elastingumas. *Produktyvumas* reiškia pakankamą pajamų apimtį, reikalingą valstybės išlaidoms padengti. *Elastingumas* reiškia mokestinių įplaukų automatinį reagavimą į ekonomikos sąlygas, naudingas ekonomikos augimo požiūriu. Tai leidžia išvengti mokesčių didinimo į kurį mokesčių mokėtojai reaguoja neigiamai.

Lietuvos ekonomistai R. Stačiokas ir J. Rimas (1998 m.), G. Smalenskas (2002 m.) bei Lietuvos laisvosios rinkos institutas (1997 m.) savo veikaluose nustato įvairius mokesčių sistemos formavimui naudotinus apmokestinimo principus: mokumo ir egzistencijos, teisingumo, paprastumo (aiškumo), ekonominio efektyvumo ir elastingumo, vienkartinio apmokėjimo, lankstumo ir pan.

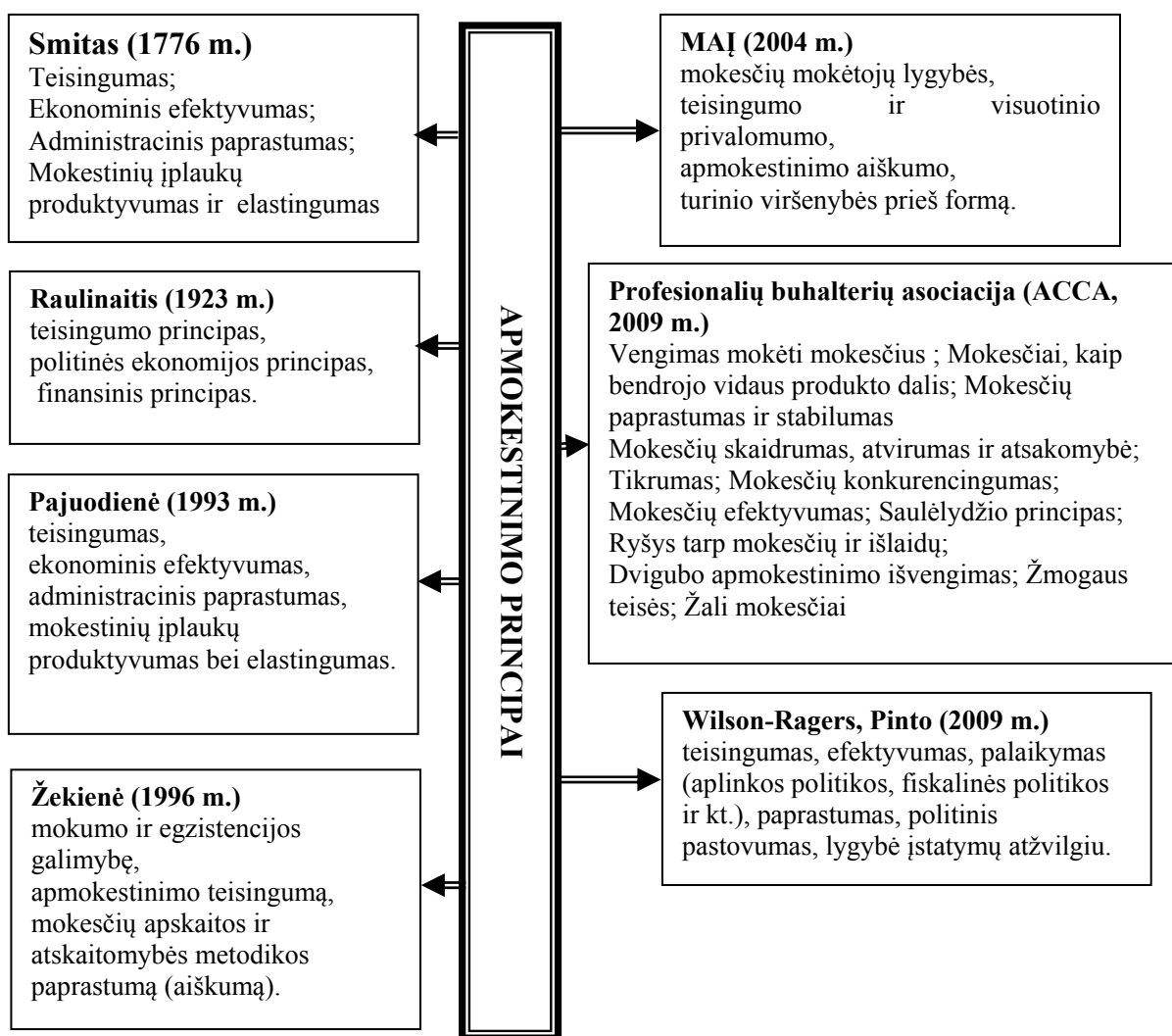
MAĮ (2004 m.) pateikiami pagrindiniai apmokestinimo principai, į kuriuos buvo atsižvelgiama kuriant Lietuvos mokesčių sistemą ir kuriems neturi prieštarauti visi mokesčių teisės aktai, yra šie: mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo, turinio viršenybės prieš formą.

Mokesčių mokėtojų lygybės principas. Taikant mokesčių įstatymus, visi mokesčių mokėtojai dėl šių įstatymų nustatytų sąlygų yra lygūs.

Teisingumo ir visuotinio privalomumo principas. 1.. Kiekvienas mokesčių mokėtojas privalo mokėti mokesčių įstatymų nustatytus mokesčius, laikydamasis mokesčių teisės aktuose nustatytos mokesčio apskaičiavimo ir mokėjimo tvarkos. 2. Mokesčių lengvatos, kurių nustatymas priklauso Lietuvos Respublikos kompetencijai, negali būti individualaus pobūdžio, pažeidžiančios proporcingą mokesčių naštos paskirstymą. 3. Mokesčių administratorius, administruodamas mokesčius, privalo vadovautis protingumo ir teisingumo kriterijais.

Apmokestinimo aiškumo principas. Mokestinės prievolės turinys, jos atsiradimo, vykdymo ir pasibaigimo tvarka ir pagrindai Lietuvos Respublikos mokesčių teisės aktuose turi būti aiškiai apibrėžti.

Turinio viršenybės prieš formą principas. Mokesčių teisiniuose santykiuose viršenybė teikiama šių santykių dalyvių veiklos turiniui, o ne jos formaliai išraiškai.

1 pav. Apmokestinimo principų raida

Profesionalių buhalterių asociacija (ACCA-the Association of Chartered Certified Accountants, 2009 m.) pateikia 12 principų Barakui Obamai, vadovaujantis A.Smito principais:

1. *Vengimas mokėti mokesčius* – šis principas teigia, kad mokesčiai turi būti sumažinti, kiek įmanoma, nes dideli mokesčiai yra slėpimo priežastis. Yra aiškiai atskiriama teisėtas mokesčių sumažinimas ir mokesčių vengimas. Siekiant išvengti mokesčių slėpimo, būtina sąlyga yra aiškūs ir suprantami mokesčių įstatymai.

2. *Mokesčiai, kaip bendrojo vidaus produkto dalis*. ACCA sutinka, kad šiuo precedento neturinčiu ekonomikos laikmečiu vyriausybė turi imtis specialių priemonių ekonomikai gaivinti. Nepaisant visų aplinkybių, yra manoma, kad tam tikra dalis pajamų iš mokesčių turi sudaryti dalį bendrojo vidaus produkto (BVP). Tokiose šalyse, kaip Jungtinė karalystė ar JAV prieš ekonominę krizę, buvo pastebima mokestinių pajamų didėjimo tendencija. Kitose šalyse, siekiant padidinti

mokestinių įplaukų santykį su BVP, Tarptautinis Valiutos Fondas siūlė prioritetine sritimi laikyti mokesčių sistemų griežtinimą.

3. *Mokesčių paprastumas ir stabilumas.* ACCA teigimu, mokesčių įstatymai turi būti paprasti ir lengvai suprantami. Jų apimtis turi būti kuo mažesnė.

4. *Mokesčių skaidrumas, atvirumas ir atsakomybė.* Mokesčių politika turi būti skaidri ir nediskriminuojanti. Kalbant apie atsakomybę, mokesčiai laikomi socialinės politikos priemone, įvedant tokius mokesčius, kaip gamtos apsaugos ar didinant mokesčius prekėms darančioms žalą (cigarėtėms).

5. *Tikrumas.* Šis principas reiškia, kad mokesčių įstatymai turi būti, tokie aiškūs, kad kiekvienas būtų įsitikinęs, kad tikrai juos supranta teisingai.

6. *Mokesčių konkurencingumas.* ACCA pritaria, kad šalys laisvai gali nustatyti mokesčių sistemas pasaulinėje konkurencinėje aplinkoje, tačiau valdžia turi būti atsargi drastiškai mažindama mokesčius dėl atsakomųjų veikslių ir prekybos karų.

7. *Mokesčių efektyvumas.* Mokesčių sistema turi būti efektyvi. Turi būti užtikrintas įplaukų į biudžetus surinkimas ir turi būti užkirstas kelias šešėlinei ekonomikai. Be to, mokesčių sistema turi atitikti ir mokėtojų interesus. Būtina nepamiršti, kad smulkus ir vidutinis verslas (SVV) užima didžiąją dalį bet kokios šalies ekonomikoje, tad kuriant mokesčių sistemą reikia į tai atsižvelgti. Tyrimais įrodyta, kad mažos įmonės patiria penkis kartus didesnę našlą vienam darbuotojui, nei didelės.

8. *Saulėlydžio principas.* Mokesčių įstatymai turi būti nuolat peržiūrimi. Pasenę pakeičiami. Vyriausybės ir mokesčių institucijos turi turėti aiškias instrukcijas, įvertinančias ar mokesčių sistema yra tinkama ir ar reguliariai peržiūrima.

9. *Ryšys tarp mokesčių ir išlaidų.* Egzistuoja pasitikėjimo stoka tarp mokesčių mokėtojų ir jų leidėjų. Dažnai mokantys mokesčius nežino, kodėl jie yra apmokestinami ir kur jų pinigai išleidžiami. Turėtų būti didesnis viešųjų finansų aiškumas, parodant išlaidų prognozavimą ir kokių lėšų reikia joms finansuoti.

10. *Dvigubo apmokestinimo išvengimas.* Esminis mokesčių sistemos principas yra, kad mokesčio objektas turi būti apmokestinamas tik vieną kartą. Todėl šalys pasirašo sutartis dėl dvigubo apmokestinimo išvengimo.

11. *Žmogaus teisės.*

12. *Žali mokesčiai.* Šis principas teigia, kad būtina didinti mokesčius prekėms darančioms žalą aplinkai ir naudoti mokesčių politikos priemones, tokias kaip mokesčių mažinimas, diegiant naujas technologijas, saugančias gamtą.

Bendra mokesčių politikos grupė (2003 m.) pateikia Amerikos instituto sertifikuotų buhalterių (AICPA) mokesčių politikoje naudojamų **geros mokesčių sistemos principus**:

Teisingumas. Mokesčių sistema turi užtikrinti teisingą, proporcingą mokesčių naštos paskirstymą. Teisingas apmokestinamas užtikrinamas tada, kai kiekvienas subjektas sumoka valstybei savo pajamų proporcingą dalį. Yra išskiriamas vertikalus ir horizontalus teisingumas.

Skaidrumas. Mokesčių mokėtojai turi žinoti, kad toks mokestis yra, kam jis paskirtas ir kada. Šis principas siejamas su sąžiningumu.

Tikrumas. Sumokėjimo patogumas. Mokesčio apmokėjimo laikas ir būdai turi būti patogūs mokėtojui. Tai padeda užtikrinti mokesčių mokėtojų pasitenkinimą, o kartu ir savalaikį mokesčių mokėjimą.

Ekonomiškas mokesčių rinkimas. Mokesčių mokėjimo ir rinkimo išlaidos turi būti kuo mažesnės tiek mokėtojui, tiek valdžiai.

Paprastumas. Mokesčių įstatymai turi būti kuo paprastesni ir aiškūs, kad būtų lengva juos suvokti. Be to, jie negali prieštarauti vieni kitiems.

Mažiausias skirtumas tarp mokesčių. Mokesčio įstatymas turi būti taip suformuotas, kad būtų mažiausia vengimo galimybė. Siekiant sumažinti skirtumus tarp mokesčių, būtina surasti pusiausvyrą tarp a) pageidaujamo mokesčių surinkimo lygio ir b) vykdymo išlaidų.

Valstybė gauna adekvačias ir stabilias pajamas. Tai reiškia, kad valstybė turi numatyti laiku gauti pajamas, pakankamas valstybės poreikiams finansuoti. Be to, pajamų surinkimo dinamika turi būti apsaugota nuo nepalankių svyravimų. Mokestinių pajamų sumą labiausia lemia tokie mokesčių sistemos elementai, kaip mokesčių bazė ir mokesčių tarifai. Tam, kad, augant nacionalinėms pajamoms, mokesčių sistema atneštų daugiau biudžeto įplaukų, būtina kiek įmanoma išplėsti mokesčių bazę, o mokesčių sistema turi atitikti elastingumo ir gyvybingumo kriterijams, t.y. mokestinių pajamų dinamika neturi atsilikti nuo BVP pokyčių.

Neutralumas. Šis principas reiškia, kad mokesčiai turi užtikrinti biudžeto pajamas, o ne spręsti pavienių ūkio subjektų problemas kitų mokėtojų sąskaita per įvairias mokesčių lengvatas ir kitas išimtis, sudaryti palankesnes veiklos sąlygas kuriems nors ūkio subjektams. Mokesčių poveikis ūkiui neturi iškreipti natūralios konkurencijos – rinkos ekonomikos variklių. Vienas iš pagrindinių būdų pasiekti, kad mokesčių sistema būtų neutrali, – išplėsti mokesčių bazę. Mokesčių sistemos neutralumas, mokesčių bazės plėtojimas sudaro sąlygas nedidinti pagrindinių mokesčių tarifų.

Ekonominio augimo. Mokesčių įvedimo kaštai veikia santaupas, investicijas, užimtumą, gamybos veiksmų sąnaudas, išteklių paskirstymą, rentą. Kuriant ekonominės plėtros teisinius pagrindus, valstybės pajamų sistema turi skatinti taupymą ir investicijas, o taip pat nekenkti šalies prekių konkurentabilumui pasauliniu mastu.

Wilson-Ragers, N ir Pinto, D. (2009 m.) pateikia efektyvios mokesčių sistemos principus: teisingumas, efektyvumas, palaikymas (aplinkos politikos, fiskalinės politikos ir kt.), paprastumas, politinis pastovumas, lygybė įstatymų atžvilgiu.

Pateikti mokesčių sistemos formavimo principai leidžia daryti išvadą, kad „gera“ mokesčių sistema, turėtų būti teisinga visų atžvilgiu, paprastai administruojama ir turėtų užtikrinti valstybei adekvačias ir stabilias pajamas bei padėti siekti ekonominio šalies augimo.

1.3. Mokesčių klasifikacija

Mokesčiai klasifikuojami pagal įvairius požymius. Mokesčių klasifikacija yra pagrįsta ne tik pačia mokesčių esme, bet ir mokesčių rinkimo būdais, mokesčių tikslais bei padariniais.

Anot Levišauskaitės, K., Ruškio, G. (2003 m.) pagal tai, kas ima ir tvarko mokesčius, yra skiriami: *Valstybiniai mokesčiai*, kuriuos remiantis šalies įstatymais į valstybės biudžetą surenka centrinė valdžia. Šiems mokesčiams priskiriami pajamų, pelno, muitų mokesčiai ir kiti; *Vietiniai mokesčiai*, kuriuos vietos valdymo organai renka į Savivaldybių biudžetus. (žr. 3 lent.).

Naraškevičiūtė ir Lakštutienė (2003 m.) pateikia mokesčių skirstymą į tiesioginius, netiesioginius ir socialinius įnašus (žr. 2 pav.). **Tiesioginiai mokesčiai** – tokie, kurie nustatomi tiesiogiai mokesčių subjektams ir jie yra šių mokesčių mokėtojai. Nustatant tiesioginius mokesčius bandoma atsižvelgti į mokesčių subjektų pajamingumą ir kitus veiksnius. **Netiesioginiai mokesčiai** – tokie, kurie nustatomi prekėms, paslaugoms, ir juos apmoka galutinis vartotojas, t.y. tie, kurie perka prekes ir naudojami paslaugomis. Netiesioginiai mokesčiai yra įtraukiami į prekių ir paslaugų kainą.

Anot profesorės O.G.Rakauskienės (2005 m.) išsivysčiusiose šalyse yra didelė tiesioginių mokesčių dalis. Pavyzdžiui JAV tiesioginiai mokesčiai sudaro apie 85 % valstybės gaunamų pajamų. Besivystančiose šalyse didelę mokestinių pajamų dalį sudaro netiesioginiai mokesčiai. Šiuos mokesčius lengviau surinkti nei pajamų mokesčius, tačiau jie yra regresyvūs, t.y. mažas pajamas gaunanti visuomenės dalis moka didesnę mokesčių dalį nei gaunantys didesnes pajamas.

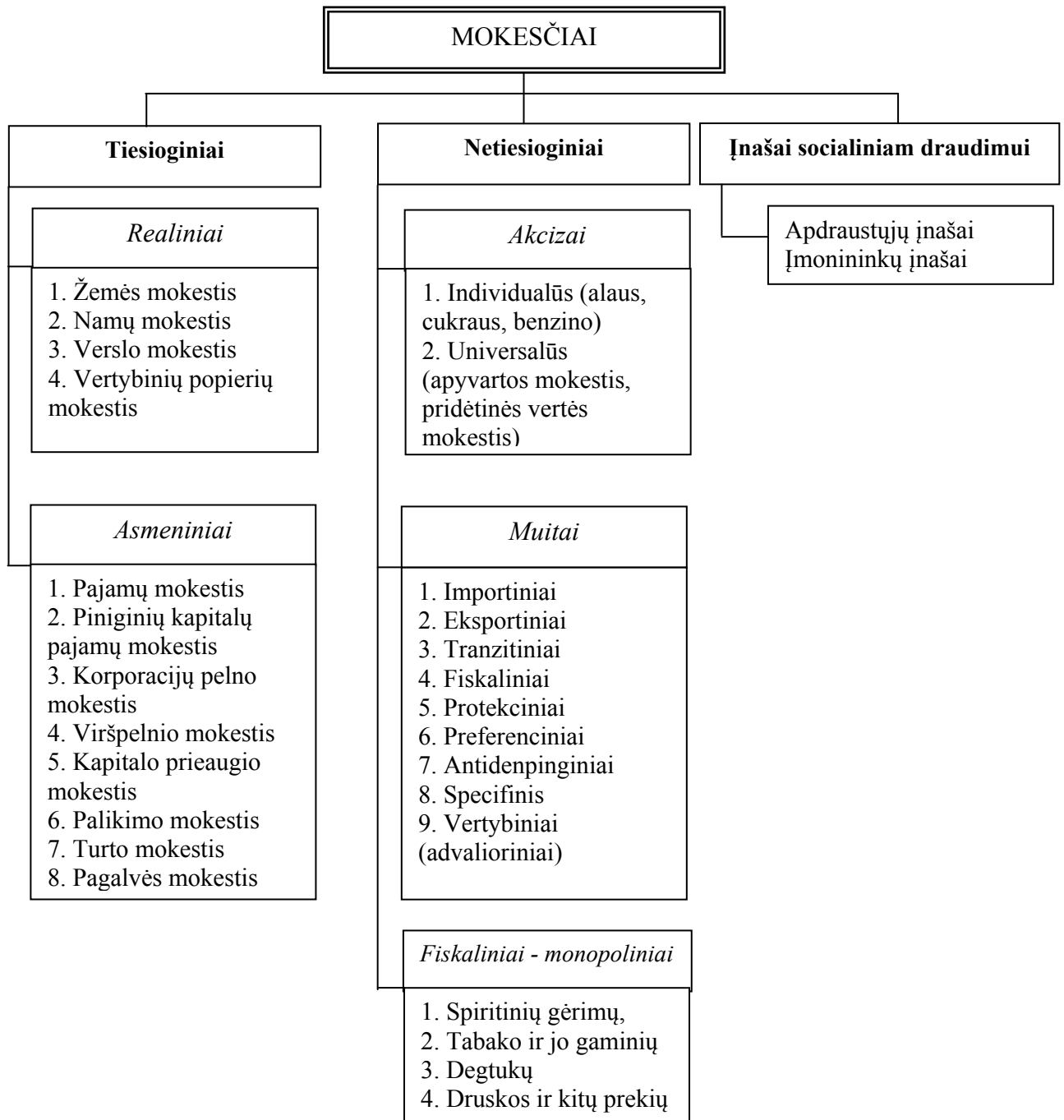
Pagal apmokestinimo tikslus skiriami: tiksliniai (markiruoti), nemarkiruoti, progresyviniai, proporciniai ir regresyviniai.

3 lentelė. Vietiniai ir valstybės mokesčiai

Vietiniai mokesčiai	Valstybės mokesčiai
Gyventojų pajamų mokestis Mokesčiai už aplinkos teršimą Žemės mokestis Paveldimo turto Nekilnojamojo turto	Pridėtinės vertės mokestis; akcizas; gyventojų pajamų mokestis; įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokestis; nekilnojamojo turto mokestis; žemės mokestis; mokestis už valstybinius gamtos išteklius; naftos ir dujų išteklių mokestis; mokestis už aplinkos teršimą; konsulinis mokestis; žyminis mokestis; atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos kelių priežiūros ir plėtros programos finansavimo įstatymą; paveldimo turto mokestis; privalomojo sveikatos draudimo įmokos; įmokos į Garantinį fondą; valstybės rinkliava; loterijų ir azartinių lošimų mokestis; mokesčiai už pramoninės nuosavybės objektų registravimą; pelno mokestis; valstybinio socialinio draudimo įmokos; baltojo cukraus virškvocio mokestis; kvotinio cukraus gamybos mokestis; papildomas cukraus gamybos mokestis; muitai; atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą. mokestis už valstybės turto naudojimą patikėjimo teise; socialinis mokestis.

Tiksliniai mokesčiai skirti programų finansavimui. Jie paprastai vadinami markiruotais ir yra įskaitomi į nebiudžetinius fondus, naudojamus pagal tikslinę paskirtį.

Nemarkiruotų mokesčių tikslinė paskirtis nenustatyta ir surinktos pajamos gali būti naudojamos tam tikriems poreikiams tenkinti. Šių mokesčių pagrindinis privalumas yra tai, kad jie leidžia vykdyti lanksčią politiką.

Šaltinis: Naraškevičiūtė ir Lakštutienė, 2003`

2 pav. Mokesčių skirstymas

Proporciniai mokesčiai skaičiuojami pagal tą patį tarifą bendrai apmokestinamojo objekto apimčiai (pvz. pelno mokestis).

Progresinis mokestis reiškia, kad kuo daugiau žmogus uždirba pajamų, tuo didesnę dalį jis sumoka mokesčių. Mokesčio tarifai didėja augant objekto apimčiai.

Taikant **regresinius** mokesčius, didesniu tarifu yra apmokestinamos mažesnės pajamos ir mažesniu – didesnės. Tokio mokesčio pavyzdžiu galėtų būti pridėtinės vertės mokesčiai. Kiekvieną kartą, kai yra perkamos prekės, vartotojas sumoka ir pridėtinės vertės mokestį, nes pastarasis yra įskaičiuojamas į prekės kainą. Mažesnes pajamas gaunančiam žmogui tenka didesnė mokesčio našta, negu žmogui, kurio pajamos didesnės.

Lietuvos Respublikos pagrindinis ir didžiausias finansinių išteklių fondas yra šalies nacionalinis biudžetas, kurį sudaro valstybės ir savivaldybių biudžetų bendra apimtis. Taip pat yra tikslinės paskirties bendravalstybiniai lėšų fondai: Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas, Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetas, Kelių fondas ir kt. Visus biudžetus vienija vienas pagrindinis bruožas, mokesčių ir kitų pajamų įplaukos.

Apie 95 proc. *nacionalinio biudžeto* pajamų sudaro mokestinės įplaukos.

Valstybinio socialinio draudimo (VSD) fondo pajamas sudaro draudėjų ir apdraustųjų įmokos, apie 96 proc. visų biudžeto pajamų.

Privalomojo sveikatos draudimo (PSD) biudžeto 76 proc. pajamų sudaro mokestinės įplaukos. Šias įplaukas sudaro apdraustųjų, draudėjų, ūkininkų ir savarankiškai mokančių PSD įmokos.

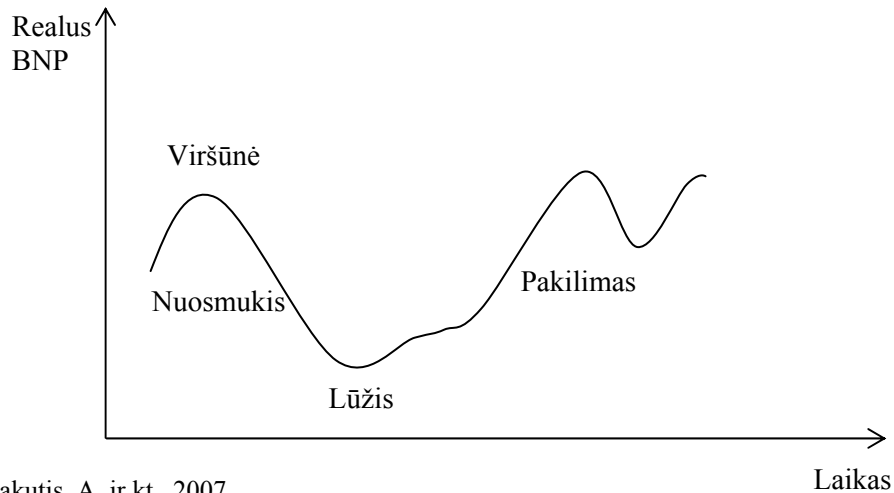
Paprastai visi mokesčiai iš kurių surenkamos pajamos yra skirstomi į tris pagrindines grupes: tiesioginiai, netiesioginiai mokesčiai ir socialiniai įnašai. Dar mokesčiai skirstomi į vietinius ir valstybinius bei tikslinius, nemarširuotus, proporcingus, progresinius ir regresinius. Didžiąją dalį nacionalinio biudžeto, VSD biudžeto bei PSD biudžeto sudaro mokestinės pajamos.

1.4. Ekonomikos stabilizavimo priemonės krizės laikotarpiu

Tiek užsienio, tiek Lietuvos (Jakutis, A. ir kt. Snieška, V. ir kt.) ekonominės literatūros autoriai vieningai sutinka, kad ekonomikai yra būdingi tam tiki ciklai (žr. 3 pav.):

Viršūnė (bumas) – ekonomikos aktyvumo viršūnė yra **aukščiausias taškas** ekonomikos pakilimo. Šiame taške bedarbystė praktiškai sumažėja iki minimumo ar visiškai prapuola, net gali pradėti stigti kvalifikuotos darbo jėgos. Ekonomika funkcionuoja maksimaliai, tai yra ūkyje dirba praktiškai visi kapitalo ir darbo resursai. Nacionalinio produkto apimtis yra pati didžiausia, ji pasiekia potencialaus nacionalinio produkto lygį.

Nuosmukis (recesija) – periodas, kai ekonomika pasiekė aukščiausią pakilimo tašką ir gamyba pradeda mažėti. Galiausiai mažėjant gamybai pradeda augti bedarbystė. Dalis ekonomistų teigia, kad nuosmukiu galima laikyti tik ekonominio aktyvumo nuosmukiu, kuris tęsiasi mažiausiai šešis mėnesius.

Šaltinis: Jakutis, A. ir kt., 2007.

3 pav. Verslo ciklas

Krizė (lūžis, depresija) – ekonominiame cikle yra **žemiausias taškas** gamybos ir užimtumo. Dugno pasiekimas laikomas kritimo pabaiga, po kurio seks pakilimas. Šitas periodas nėra ilgalaikis. Bet istorija žino ir išimtinį atvejį. Didžiosios depresijos laikais, kurie buvo XX a. 30 – aisiais metais dugnas truko beveik 10 metų.

Jakutis, A, Petraškevičius, V. ir kt. (2007 m.) teigia, kad **krizė** tai žemiausia potencialaus nacionalinio produkto atžvilgiu eilinio ciklo stadija. Jos metu išauga nedarbas, o paklausa gerokai atsilieka nuo gamybos pajėgumų. Verslo pajamos ir pelnas smukę, dalis firmų patiria nuostolių. Paskatos investicijoms silpnos. Jei toks ciklo „įdubimas“ yra gilus ir užtrunka ilgą laiką, jis vadinamas depresija. Pavyzdžiui, Pasaulinė depresija buvo 1929-1933 m. Jai būdinga:

- o Aukštas nedarbo lygis. Daugelyje šalių – Kanadoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje ir kitose – 1933 m. nedarbo lygis sudarė 15 proc. viso darbingų gyventojų skaičiaus

- o Plataus vartojimo reikmenų kainų kritimas. Nuo 1929 m. iki 1932 m. kviečių, cukraus, konservų, arbatos kainos sumažėjo 50 proc., medvilnės ir šilko – daugiau nei 60 proc., kaučiuko – 75 proc. Mažai išsivysčiusioms šalims, kurių ekonomika priklausė nuo plataus vartojimo prekių, pirmiausia žemės ūkio produktų, eksporto, tai buvo tikra nelaimė.

- o Pramonės gamybos mažėjimas. Vien tik per 1930 m. gamyba sumažėjo Didžiojoje Britanijoje, Italijoje ir Japonijoje apie 8 proc., Australijoje, Kanadoje, Vokietijoje – beveik 15 proc., JAV – apie 20 proc. Sumažėjo tiek plataus vartojimo, tiek pramoninių prekių paklausa. Tačiau pramoninių prekių kainos nekrito taip staigiai, kaip plataus vartojimo reikmenų kainos. Pirmiausia sumažėjo jų gamyba. Galima nurodyti dvi pagrindines priežastis:

1. daugelis gamintojų veikia netobulos konkurencijos rinkose, jų parduodamų produktų kainos yra kontroliuojamos;
2. mažėjant paklausai, gamintojai mažina gamybos apimtį, bet ne kainas.

- o Tarptautinės prekybos žlugimas.

Pakilimas – po dugno pasiekimo visada ateina pakilimas, kurio metu auga gamyba ir mažėja bedarbystė. Dalis ekonomistų teigia, kad šiuo periodu būna neaukšti infliacijos tempai, kol ekonomika pasiekia piką.

Ekonomistai cikliškumo priežastis aiškina labai įvairiai. Ekonominius ciklus nagrinėjančios teorijos skirstomos į 3 grupes:

1 Ciklas laikomas išoriškai susiklostančiu reiškiniu (sąlygojamu gamtinių, politinių, psichologinių ir kt. veiksnių) ekonominės sistemos atžvilgiu.

2. Ciklas suprantamas kaip vidinis, būdingas ekonomikai.

3 Ciklą sukelia įvairių priežasčių visuma, apibūdinama ekonomikos vidinės būsenos ir ją veikiančių išorinių veiksnių sinteze. (Snieška, V.; Baumilienė, V. ir kt., 2005 m.)

Martinkus, B.; Žilinskas, V. (1997 m.) pateikia ekonominio ciklo svyravimų veiksnius: **išorinius** – tai reiškiniai vykstantys už ekonomikos sistemos ribų. Išorinių veiksnių pavyzdžiai – atradimai, išradimai ir technologinės naujovės, gyventojų skaičiaus pokyčiai, karai ir kiti svarbūs politiniai bei socialiniai veiksniai; **vidinius** – tai reiškiniai, vykstantys pačioje ekonomikos sistemoje. Ekonomikos svyravimų vidiniai veiksniai gali sukelti ekonominio ciklo pakilimą arba nuosmukį. Vidiniai veiksniai susiję su vartojimu, verslo investicijomis ir vyriausybės veikla. *Vartojimas* – kai vartotojų išlaidos didėja, verslo ciklas pereina į pakilimo laikotarpį, o kai vartojimo išlaidos mažėja, ekonomika peržengia į nuosmukio laikotarpį. *Verslo investicijos* ir gamybos priemonės – įmonės, įrengimus, naujas technologijas – sukuria papildomas darbo vietas ir tuo didina vartotojų perkamąją galią. Išlaidų augimas, sukeltas pradinio investicijų padidėjimo, savo ruožtu toliau skatina investicijas, vartojimą ir gamybą. Kai investicijos mažėja, viskas vyksta priešingai, ir ekonomika įžengia į nuosmukio laikotarpį. *Vyriausybės veikla* reiškiasi jos vykdoma politika, kuri gali sukelti ekonominiam ciklui kilimo arba smukimo postūmį. Vyriausybė tai daro dviem būdais – „įrankiais“ arba strategijomis. Vienas jų reiškiasi mokesčiais ir biudžeto išlaidomis. Kitas – reguliuojant pinigų pasiūlą ir kreditus. Ekonomistai vyriausybės galią apmokestinti ir reguliuoti išlaidas vadina vyriausybės fiskaline politika, o jos galią reguliuoti pinigų ir kreditų pasiūlą – vyriausybės monetarine politika.

Mokesčiai ir valstybinis vartojimas yra valstybės įrankiai siekti pusiausvyros atitinkančio Bendrojo Nacionalinio Produkto (BNP) lygio. Kaip teigia Jakutis, A. ir kt. (2007 m.) ekonomiką paprastai padeda stabilizuoti tai, kad vyriausybės biudžetas nuosmukių metu savaime tampa deficitinis, o infliacinių pakilimų laikotarpiu – perteklinis. Savaiminiai svyravimai gali būti laikomi teigiamu reiškiniu. Tačiau fiskalinės politikos dėka iškyla tokia problema, kaip: ***Politikos pinklės besistengiant subalansuoti metinį biudžetą.*** Ekonominei situacijai pablogėjus, surenkama mažiau mokesčių, atsiranda deficitas. Jei politikai nusprendžia subalansuoti biudžetą, jie gali pasirinkti: mažinti vyriausybės išlaidas arba didinti mokesčių normas. Abiem atvejais bendrosios išlaidos

mažės ir padėtis dar pablogės. Keldama mokesčius arba mažindama išlaidas, vyriausybė atsvers savaiminius stabilizatorius esančius mokesčių sistemoje. Prezidentas H. Huveris į šias pinkles pateko Didžiosios depresijos pradžioje. Jis laikėsi vyraujančio požiūrio, kad vyriausybė turi subalansuoti savo biudžetą. Sumažėjus mokesčių įplaukoms ir didėjant deficitui, jis buvo įsitikinęs, kad pašalinus deficitą, bus atkurtas verslininkų pasitikėjimas ir greitai pagerės ekonomika. 1932 m. H. Huveris pasiūlė padidinti mokesčius, tam kad pasiekti balansą. Tai buvo pats didžiausias mokesčių didinimas JAV istorijoje. Fiskalinė politika buvo priešinga tai, kurios reikėjo sunkmečio metu. Padidėjus suvaržymams ekonomika visai nusmuko. Šiuo laikotarpiu ne vienas H. Huveris pateko į minėtas pinkles. Dauguma šalių didino mokesčių normas depresijos metu. Šios ketvirtojo dešimtmečio klaidos paruošė dirvą keinsistinei revoliucijai, kuri teigė svarbų dalyką: išlaidų ir mokesčių politikos tikslas turi būti visiškas užimtumas ir kainų stabilumas, o ne biudžeto subalansavimas. Dž. M. Keinsas tvirtino, kad fiskalinė politika turi subalansuoti ekonomiką, o ne biudžetą.

Snieska, V.; Baumilienė, V. (2006 m.) pateikia du fiskalinės politikos priemonių panaudojimo atvejus:

1. **Ekonomika patiria nuosmukį**, t.y. šalyje aukštas nedarbo lygis. Tokiu atveju sakoma, jog ekonomikoje yra nuosmukio tarpsnis, kuris rodo, koku dydžiu reikia padidinti bendrąją paklausą, kad pusiausvyros nacionalinės pajamos padidėtų ir pasiektų potencialųjį produktą. Tokiu atveju vyriausybė įgyvendins skatinančiąją politiką. Ji apima:

- a) vyriausybės išlaidų didinimą;
- b) mokesčių mažinimą ar transferinių išmokų didinimą;
- c) abiejų išvardintų priemonių derinimą.

Neišvengiama skatinamosios fiskalinės politikos pasekmė – biudžeto deficito augimas. Biudžeto deficitas gali būti dengiamas iš dviejų šaltinių: vyriausybė skolinasi trūkstamas lėšas iš šalies gyventojų (obligacijų išleidimas); vyriausybė kuria naujus pinigus.

2. **Ekonomika patiria pakilimo būseną**, t.y. nedarbo lygis žemas, bet sparčiai auga infliacija. Tokiu atveju sakoma, jog tai ekonomikos infliacinis tarpsnis, kuris rodo, koku dydžiu bendroji paklausa viršija bendrąją pasiūlą, esant potencialiam produktui. Tokiu atveju vyriausybė įgyvendins stabdančiąją politiką. Ji apima:

- a) vyriausybės išlaidų mažinimą;
- b) mokesčių didinimą arba transferinių išmokų mažinimą;
- c) abiejų priemonių naudojimą kartu.

Stabdančiosios fiskalinės politikos pasekmė – biudžeto pertekliaus atsiradimas, kuris gali būti naudojamas valstybės skolai mažinti.

Leibfritz, W., Thornton J. and A. Bibbee (1997 m.) teigia, kad vienas iš būdų, kai mokesčiai gali sumažinti ekonomikos augimą yra taupymas ir investicijų mažinimas. Ir priešingai išlaidavimas ir investicijų padidinimas ekonomikos augimą skatina.

Ekonominės literatūros autoriai vieningai sutinka, kad ekonomikai yra būdingi ciklai: viršūnė (bumas), nuosmukis (recesija), krizė, pakilimas. Šiuos ciklus įtakoja vidiniai ir išoriniai veiksniai. Šiais laikais valstybės seka savo ekonomikos ciklus ir per mokesčius ir valstybinius užsakymus stengiasi sušvelninti ekonomikos svyravimus. Jei ekonomika sparčiau auga, didėja mokesčiai ir mažėja valstybiniai užsakymai, jei ekonomika rodo stagnacijos požymius, mažinami mokesčiai ir didinamos valstybinės išlaidos. Mokesčiai ir valstybinis vartojimas yra valstybės įrankiai siekti pusiausvyros atitinkančio Bendrojo Nacionalinio Produkto (BNP) lygio.

2. LIETUVOS MOKESČIŲ SISTEMOS ANALIZĖ KRIZĖS LAIKOTARPIU

2.1. Mokesčių sistemos reforma iki krizės ir pokyčiai krizės metu

Lietuvos Respublikos mokesčius administruoja LR mokesčių administravimo įstatymas, priimtas 2004 m. balandžio 13 d. Mokesčių teisės aktų sistemą sudaro mokesčių įstatymai ir šių įstatymų pagrindu priimti įstatymų lydimieji teisės aktai. Atitinkamas mokestis, kurio nustatymas priklauso Lietuvos Respublikos kompetencijai, gali būti nustatomas tik įstatymu. Lietuvos Respublikos Seimas turi užtikrinti, kad Lietuvos Respublikos mokesčių įstatymai, nustatantys naują mokestį, naują mokesčio tarifą, mokesčio lengvatą, sankcijas už mokesčių įstatymų pažeidimus arba iš esmės pakeičiantys apmokestinimo tam tikru mokesčiu tvarką ar apmokestinimo teisinio reglamentavimo bei taikymo principus, įsigaliotų ne anksčiau kaip po šešių mėnesių nuo jų paskelbimo dienos.

Mokesčių sistemos apibrėžiamai akcentuoja, jog mokesčių sistema apima visus mokesčius, kuriuos valstybė ima iš mokesčių mokėtojų į šalies bendravalstybinius fondus. Tai reiškia, kad mokesčių mokėtojai - ūkio subjektai (įmonės) ir gyventojai - mokesčius moka į kelis bendravalstybinius fondus: į šalies nacionalinį biudžetą (valstybės ir savivaldybės biudžetus) ir į specialiuosius tikslinės paskirties fondus: Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą ir Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą. Ūkio subjektai Lietuvoje dar moka įmokas į Garantinį fondą. Mokestinių pajamų dinamika 2000-2009 m. laikotarpiu pateikiama 4 lentelėje.

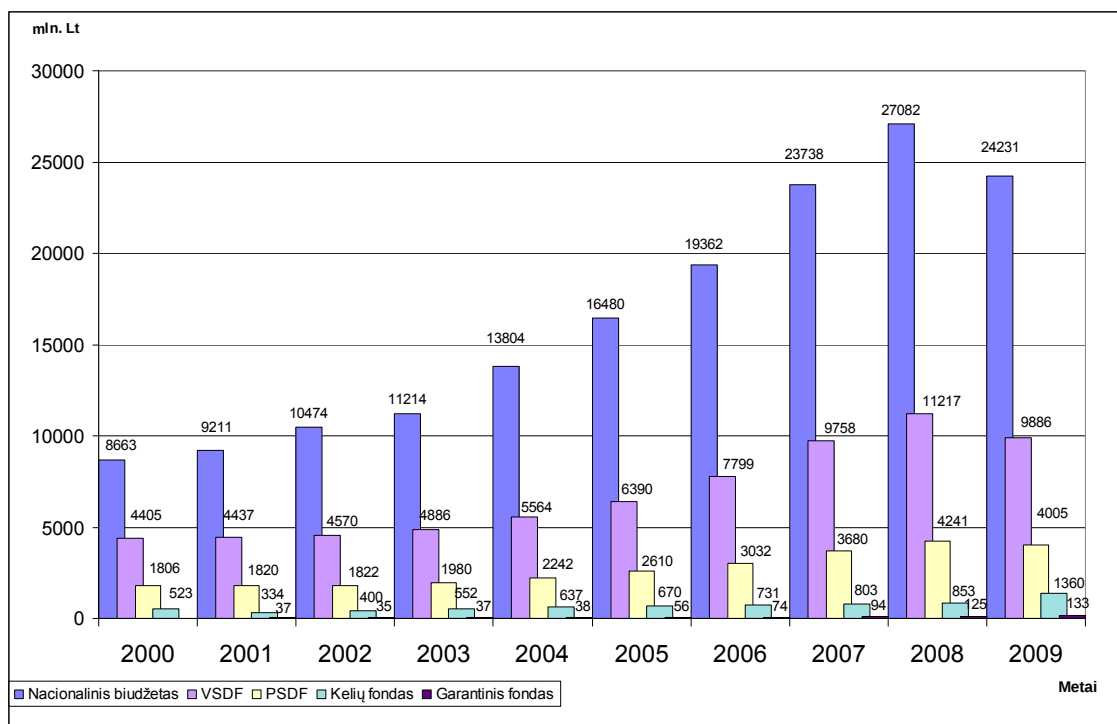
4 lentelė. Lietuvos mokestinių pajamų dinamika, mln. Lt 2000-2009 metais

Biudžetai ir nebiudžetiniai fondai		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nacionalinis biudžetas	mln. Lt	8663	9211	10474	11214	13804	16480	19362	23738	27082	24231
	Proc.	56,3	58,2	60,5	60,1	61,9	62,9	62,5	62,3	62,2	61,2
VSDF	mln. Lt	4405	4437	4570	4886	5564	6390	7799	9758	11217	9886
	Proc.	28,6	28,0	26,4	26,2	25,0	24,4	25,2	25,6	25,8	25,0
PSDF	mln. Lt	1806	1820	1822	1980	2242	2610	3032	3680	4241	4005
	Proc.	11,7	11,5	10,5	10,6	10,1	10,0	9,8	9,7	9,7	10,1
Kelių fondas	mln. Lt	523	334	400	552	637	670	731	803	853	1360
	Proc.	3,4	2,1	2,3	3,0	2,9	2,6	2,4	2,1	2,0	3,4
Garantinis fondas	mln. Lt	37	37	35	37	38	56	74	94	125	133
	Proc.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
Iš viso mokestinių pajamų	mln. Lt	15397	15839	17301	18669	22285	26206	30998	38073	43518	39615
	Proc.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tiriamu laikotarpiu mokestinių pajamų surinkimas didėjo nuo 15397 mln. Lt 2000 m. iki 43518 mln. Lt 2008 m. Tuo tarpu 2009 m. šių pajamų sumažėjo iki 39615 mln. Lt. (žr. 4 lent.)

Mokestinių pajamų augimui įtakos turėjo Nacionalinio biudžeto, VSDF, PSDF, Kelių bei Garantinio fondo pajamų didėjimas (žr. 4 pav.):

- nacionalinio biudžeto pajamos augo nuo 8663 mln. Lt 2000 m. iki 27082 mln. Lt 2008 m. 2009 m. šio biudžeto pajamos mažėjo iki 24231 mln. Lt;
- VSDF pajamos augo nuo 4405 mln. Lt 2000 m. iki 11217 mln. Lt 2008 m. 2009 m. VSDF pajamos mažėjo iki 9886 mln. Lt;
- PSDF pajamos augo nuo 1806 mln. Lt 2000 m. iki 4241 mln. Lt 2008 m. 2009 m. PSDF pajamos mažėjo iki 4005 mln. Lt;
- Kelių fondo pajamos mažėjo nuo 523 mln. Lt 2000 m. iki 334 mln. Lt. 2001 m., tuo tarpu vėliau pastebimas kiekvienais metais augimas. Šio fondo pajamos išaugo iki 1360 mln. Lt 2009 m.;
- Garantinio fondo pajamos mažėjo nuo 37 mln. Lt 2000 m. iki 35 mln. Lt. 2002 m., o vėliau augo kasmet ir 2009 m. sudarė 133 mln. Lt. (žr. 4 pav.)

4 pav. Mokestinių pajamų dinamika 2000-2009 m.

Daugiau nei pusę mokestinių pajamų (apie 60 proc.) sudaro nacionalinio biudžeto pajamos. Todėl tolesniame tyrime bus analizuojamos šių pajamų kitimo tendencijos (žr. 4 lent. ir 4 pav.).

Į nacionalinį biudžetą surenkamos pajamos skirstomos į: mokestines, nemokestines ir kitas pajamas. Tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu į nacionalinį biudžetą surenkamų pajamų daugėjo. Šiam augimui įtakos turėjo tiek mokestinių, tiek nemokestinių bei kitų pajamų didėjimas:

Mokestinės pajamos - šalies biudžeto pajamų dalis, kurią sudaro mokesčiai. Mokestinės pajamos augo nuo 8083 mln. Lt 2000 m. iki 21705 mln. Lt 2008 m. (žr. 1 priedą).

Nemokestinės pajamos augo nuo 526 mln. Lt 2000 m. iki 637 mln. Lt 2001 m. 2002 m. sumažėjo iki 563 mln. Lt. Vėliau pastebimas nemokestiniu pajamų augimas kasmet: nuo 576 mln. Lt 2003 m. iki 959 mln. Lt 2009 m.

Kaip jau buvo minėta anksčiau Lietuvos mokesčių sistemą sudaro vietiniai ir valstybės mokesčiai. Į Valstybės biudžetą daugiausia pajamų surenkama iš pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, akcizų ir pelno mokesčių. Pajamos iš šių keturių mokesčių sudaro daugiau nei 90 proc. visų nacionalinio biudžeto pajamų iš mokesčių. Taigi tyrime bus analizuojami šie pagrindiniai šalies mokesčiai, jų surinkimo vykdymas 2000 – 2009 m. laikotarpiu bei išskiriamos pagrindinės priežastys įtakojusios mokesčių surinkimo tendencijas tuo metu.

2.1.1. Pridėtinės vertės mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.

Pridėtinės vertės mokestis (PVM) Lietuvoje įvestas 1994 m. gegužės 1 d. Jis pakeitė bendrąjį akcizo mokestį. PVM yra netiesioginis mokestis. Nuo 1995 m. jis tapo svarbiausiu biudžeto pajamų šaltiniu. Pridėtinės vertės mokestį moka verslo įmonės, tačiau reali mokėjimo našta gula ant gyventojų pečių. PVM taiko apie 50 šalių, iš jų visos Europos Sąjungos (ES) šalys. Dažniausiai taikomi du lengvatiniai ir standartinis tarifai. Kai kurios prekės ir paslaugos iš viso neapmokestinamos (pvz. finansinės). ES nustatytas minimalus leidžiamas 15 proc. standartinis tarifas. Dabar pridėtinės vertės mokestį reglamentuoja 2002 m. kovo 5 d. priimtas Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas Nr. X-751.

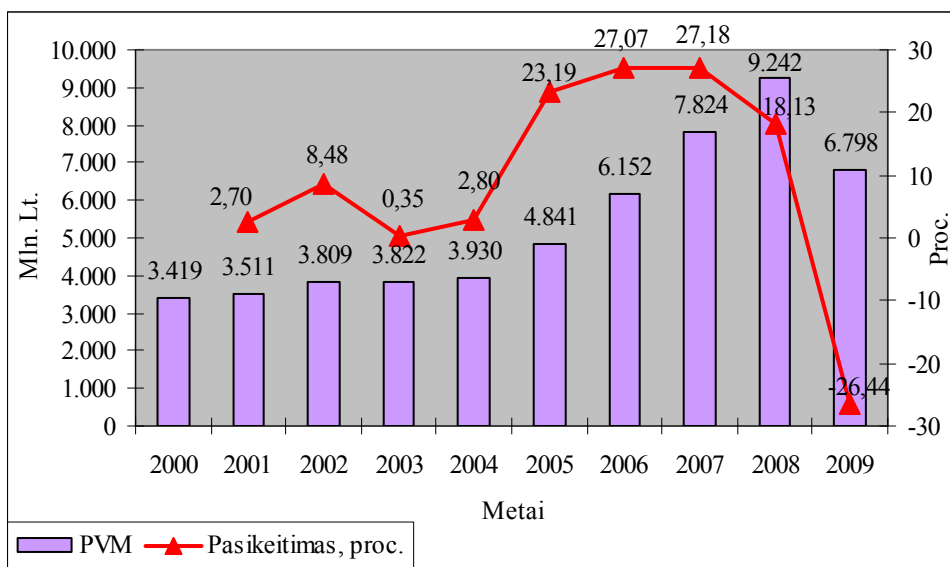
PVM objektu laikoma prekių tiekimas ir paslaugų teikimas, tenkinantis visas šias sąlygas: prekės tiekiamos ir (arba) paslaugos teikiamos už atlygį; prekių tiekimas ir (arba) paslaugų teikimas vyksta šalies teritorijoje; prekes tiekia ir (arba) paslaugas teikia apmokestinamasis asmuo vykdydamas savo ekonominę veiklą. Importo PVM objektas yra prekių importas, kai dėl importuojamų prekių pagal Muitinės kodeksą atsiranda importo skola muitinei.

PVM tarifų pokyčiai krizės metu:

1. Padidinamas standartinis PVM tarifas nuo 18 proc. iki 21 proc.;
2. Panaikinamas lengvatinis 5 proc. PVM tarifas knygoms ir leidiniams (vietoj 5 proc. taikomas 9 proc. PVM tarifas);
3. Panaikinamas lengvatinis 5 proc. PVM tarifas viešbučių apgyvendinimo paslaugoms (19 proc. tarifas taikomas iki 2009-08-31 ir 21 proc. nuo 2009-09-01; nuo 2010 m. iki 2011-12-31 sugrąžinamas lengvatinis 9 proc. PVM tarifas);
4. Panaikinamas lengvatinis 5 proc. PVM tarifas periodikai, kultūros ir keleivių vežimo paslaugoms, mėsos gaminiams (taikomas 21 proc.); (žr. 2 priedą)

Didžiausią dalį mokestinių pajamų sudaro pridėtinės vertės mokestis. Iš šio mokesčio į Nacionalinį biudžetą 2000 ir 2001 m. buvo surinkta beveik 3,5 mlrd. Lt. 2002 m. PVM buvo surinkta 297 mln. Lt (arba 8,48 proc.) daugiau nei 2001 m. (žr. 5 pav.) Statistikos departamento duomenimis galutinių vartotojų išlaidos augo 5,8 proc. (žr. 4 priedą) ir tai lėmė PVM efektyvesnį surinkimą.

2003 m. PVM į biudžetą surinkta buvo 13 mln. Lt (arba 0,35 proc.) daugiau nei 2002 m. 2004 m. pastebimas PVM mokesčio pajamų augimas 107 mln. Lt (arba 2,8 proc.). Lietuvai įstojus į ES, nuo 2004 m. gegužės 1 d. įgyvendinama šeštoji ES direktyva, panaikinama dalis PVM lengvatų ir keičiama importo apmokestinimo tvarka ir tai lėmė šio mokesčio įplaukų į biudžetą augimą.

5 pav. **PVM pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt**

2005 m. PVM pajamų surinkimas ženkliai didėjo: 911 mln. Lt (arba 23,19 proc.) Šį augimą įtakojo vidiniai ir išoriniai veiksniai: svarbiausias PVM pajamų surinkimo augimą įtakojęs vidinis veiksnys – nuo 2004 m. gegužės 1 dienos įsigaliojusi nauja LR Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo redakcija. Pagal minėtą įstatymą nuo 2004 metų gegužės 1 d. įsivežant prekes iš kitų ES šalių narių nebereikia mokėti importo PVM – vietoj to Lietuvos PVM mokėtojas, įsigijęs prekių iš kitų ES šalių narių, turi pats apskaičiuoti ir sumokėti PVM jau šalies viduje (VMI). Taigi iš esmės pasikeitė muitinės ir VMI surenkamų PVM pajamų pasiskirstymas, išoriniai veiksniai – kylančios gamintojų gaminamos produkcijos bei vartotojų kainos, auganti nekilnojamojo turto paklausa, gamybos bei paslaugų renovavimas pagal ES standartus ir pan.

2006 ir 2007 m. PVM surinkimo pajamos augo daugiau nei 27 proc. (atitinkamai 1310 ir 1671 mln. Lt). Tam įtakos turėjo išaugusios namų ūkių vartojimo išlaidos. Pagal Statistikos departamento pateiktus duomenis, 2006 m. namų ūkių vartojimo išlaidos vienam namų ūkiui sudarė 651,50 Lt (žr. 4 priedą). Lyginant su analogišku praėjusių metų laikotarpiu, vartojimo išlaidos veikusiomis kainomis išaugo 12,7 proc., atitinkamai 2007 m. vartojimo išlaidos sudarė 748,8 Lt ir

išaugo 14,9 proc. PVM pajamų ženklų didėjimą taip pat įtakojo augusios prekių ir paslaugų kainos. Statistikos departamento duomenimis, metiniai vartotojų kainų indeksai, palyginus 2006 ir 2005, bei 2007 ir 2006 metų gruodžio mėnesio duomenis, išaugo 4,5 proc. ir 8,1 proc.; vidutiniai metiniai gamintojų parduotos visos pramonės produkcijos kainų indeksai 2006 ir 2007 m. augo daugiau nei 7 proc.; statybos kainų indeksai išaugo 2006 m. 9,8 proc., tuo tarpu 2007 m. 13,8 proc. Išaugęs PVM mokėtojų skaičius buvo dar viena priežastis lėmusi efektyvesni PVM pajamų surinkimą. Valstybinės mokesčių inspekcijos pridėtinės vertės mokesčio mokėtojų registre 2007 m. buvo įregistruoti 63211 PVM mokėtojai ir tai buvo 10,8 proc. daugiau, nei 2006 m.

2008 m. PVM pajamos didėjo 1418 mln. Lt (arba 18,13 proc.) ir šis augimas vėlgi buvo įtakojamas anksčiau minėtų priežasčių: vartojimo išlaidos augo 6 proc.; vidutiniai metiniai vartotojų kainų indeksai 2008 m. buvo 8,5 proc. didesni nei 2007 m.; gamintojų parduotos visos pramonės produkcijos vidutiniai metiniai kainų indeksai 2008 m. buvo 18,2 proc. didesni nei 2007 m.; statybos sąnaudų kainų indeksų augimo tempai 2008 m. palaipsniui lėtėjo, tačiau kainos nenukrito iki 2007 m. lygio, t.y. palyginus 2008 ir 2007 m. duomenis, statybų sąnaudų kainos ataskaitiniais metais buvo didesnės 9,5 proc., PVM mokėtojų padaugėjo 7,9 proc.

2009 m. palyginti su 2008 m. PVM pajamų į nacionalinį biudžetą buvo surinkta 2443 mln. Lt (arba 26,44 proc.) mažiau. Neigiamą pokytį įtakojo: sumažėjusios prekių ir paslaugų pardavimo apimtys bei silpstanti užsienio prekyba. Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. palyginti su 2008 m. prekybos, maitinimo įmonių apyvarta sumažėjo 24,74 proc. (žr. 5 priedą), bei importas sumažėjo 38,17 procento (žr. 4 priedą). Gamintojų parduotos pramonės produkcijos vidutiniai metiniai kainų indeksai sumažėjo 13,3 proc. 2009 m. lyginant su 2008, atitinkamai statybos sąnaudų kainų indeksas sumažėjo 10,6 proc. Neigiamos įtakos turėjo pakelti PVM mokesčio tarifai, bei lengvatų panaikinimas. Dar viena iš priežasčių mažėjančios vartojimo išlaidos. Statistikos departamento duomenimis 2009 m. I-III ketv. namų ūkių vartojimo išlaidos veikusiomis kainomis buvo 12,1 proc. mažesnės nei 2008 m. I-III ketv., galutinio vartojimo išlaidos – 9,9 proc. Pagal 2010 m. vasario mėn. paskelbus patikslintas finansų ministerijos vidutinės trukmės ekonominių rodiklių projekcijas, numatoma, kad 2009 m. galutinio vartojimo išlaidų mažėjimas sieks 13,2 proc. (Žr. 3 ir 4 priedą)

Tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu PVM surinkimas į biudžetą didėjo. Tam įtakos turėjo augusios vartotojų išlaidos bei prekių ir paslaugų kainos. 2009 m. krizės laikotarpiu PVM į biudžetą surinkta 26,44 proc. mažiau. Sumažėjęs gyventojų išlaidavimas buvo pagrindinė priežastis lėmusi PVM surinkimo mažėjimą. Be to neigiamos įtakos turėjo PVM tarifo didinimas, dėl ko vartotojai pradėjo labiau taupyti.

2.1.2. Gyventojų pajamų mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.

Gyventojų pajamų mokesčio (GPM) apskaičiavimą, deklaravimą ir sumokėjimo tvarką reglamentuoja LR Gyventojų pajamų mokesčio (GPM) įstatymas, įsigaliojęs 2003 m. sausio 1 d.

Mokesčio objektas - visos nuolatinio Lietuvos gyventojo pajamos, kurių šaltinis yra Lietuvoje ir ne Lietuvoje. Nenuolatinio Lietuvos gyventojo pajamos, kurių šaltinis yra Lietuvoje, t.y. pajamos, susijusios su nenuolatinio Lietuvos gyventojo veikla per nuolatinę bazę Lietuvoje: palūkanos, pajamos iš paskirstytojo pelno ir metinės išmokos (tantjemos) valdybos ir stebėtojų tarybos nariams, Lietuvoje esančio nekilnojamojo pagal prigimtį daikto nuomos pajamos, honoraras, su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusios pajamos, sporto veiklos pajamos, atlikėjų veiklos pajamos, pajamos už parduotą ar kitokiu būdu perleistą nuosavybės kilnojamąjį daiktą, jeigu šios rūšies daiktui pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus privaloma teisinė registracija ir šis daiktas yra (ar privalo būti) įregistruotas Lietuvoje, kompensacijos už autorių arba gretutinių teisių pažeidimus.

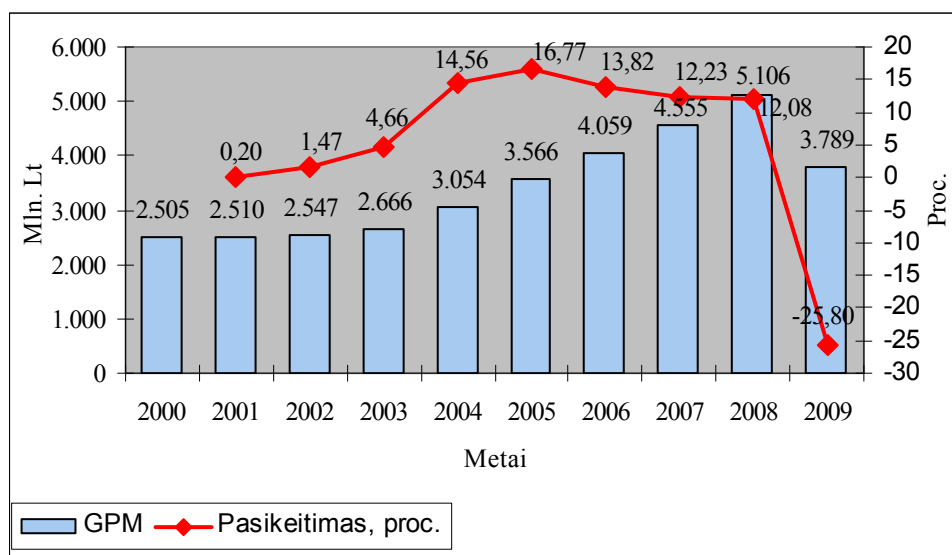
Mokesčio mokėtojai - GPM turi mokėti pajamų gavę: nuolatiniai Lietuvos gyventojai, nenuolatiniai Lietuvos gyventojai, GPM mokantys nuo pajamų, kurių šaltinis yra Lietuvoje.

GPM tarifų pokyčiai krizės laikotarpiu nuo 2009 m. sausio 1 d. nustatomas visoms pajamoms, išskyrus pajamas iš paskirstytojo pelno, vienodas — 15 proc. pajamų mokesčio tarifas. 20 proc. pajamų mokesčio tarifas nustatytas pajamoms iš paskirstytojo pelno. Tokioms pajamoms priskiriami dividendai (įskaitant ir skirstant vieneto pelną ar mažinant įstatinį kapitalą vieneto dalyvio gautas lėšas ar gauto turto tikroji rinkos kaina). Pajamoms, gautoms iš paskirstytojo pelno, nepriskiriamos neribotos civilinės atsakomybės vieneto dalyvio pajamos.

Nuo 2009-01-01 atsisakyta pajamų mokesčio lengvatos palūkanoms už paimtą kreditą gyvenamajam būstui statyti ar jam įsigyti (tačiau kartu, atsižvelgiant į teisėtus lūkesčius, gyventojams suteikta teisė atimti iš pajamų palūkanas už bet kurį vieną iki 2009 m. sausio 1 d. paimtą kreditą gyvenamajam būstui statyti ar jam įsigyti). Taip pat atsisakyta nuostatų, suteikiančių gyventojams teisę iš pajamų atimti išlaidas už vieną įsigytą asmeninį kompiuterį ir (arba) interneto prieigos įrengimą, užtikrinant galimybę iš pajamų atimti už 2004-2008 m. pagal lizingo sutartį įsigytą kompiuterį 2009 metų ir vėlesniais mokestiniais laikotarpiais faktiškai apmokėtą kainos dalį, neviršijančią nustatytų dydžių. Pakeista neapmokestinamojo dydžio tvarka. Dabar gyventojui taikytinas mėnesio NPD = $470 - 0,2 \cdot$ (gyventojo mėnesio su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusios pajamos – 800).

GPM pajamos, surenkamos į Nacionalinį biudžetą nežymiai didėjo: nuo 2505 mln. Lt 2000 m. iki 2666 mln. Lt 2003 m. (žr. 6 pav.)

Ši augimą lėmė panašiu tempu didėjęs darbo užmokestis. Statistikos Departamento duomenimis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis kilo nuo 970,8 Lt 2000 m. iki 1072,6 Lt 2003 m. (žr. 6 priedą ir 7 pav.). Augusiam darbo užmokesčiui įtakos turėjo didėjęs neapmokestinamas pajamų minimumas (2003 m. didėjo iki 290 Lt) bei kilusi minimali alga (2003 m. kilo iki 450 Lt).

6 pav. GPM pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt

2004 m. lyginant su 2003 m. pajamų mokesčio buvo surinkta 388 mln. Lt (arba 14,56 proc.) daugiau. GPM sumokėjimui didelę įtaką turi gyventojų darbo rodikliai. Statistikos Departamento duomenimis 2004 m. dirbančiųjų skaičius, palyginti su 2003 m. padidėjo 0,9 proc., o priskaičiuotas vidutinis darbo užmokestis, tenkantis vienam darbuotojui, per 2004 m. palyginti su 2003 m. padidėjo 7,2 proc. (žr. 7 pav.)

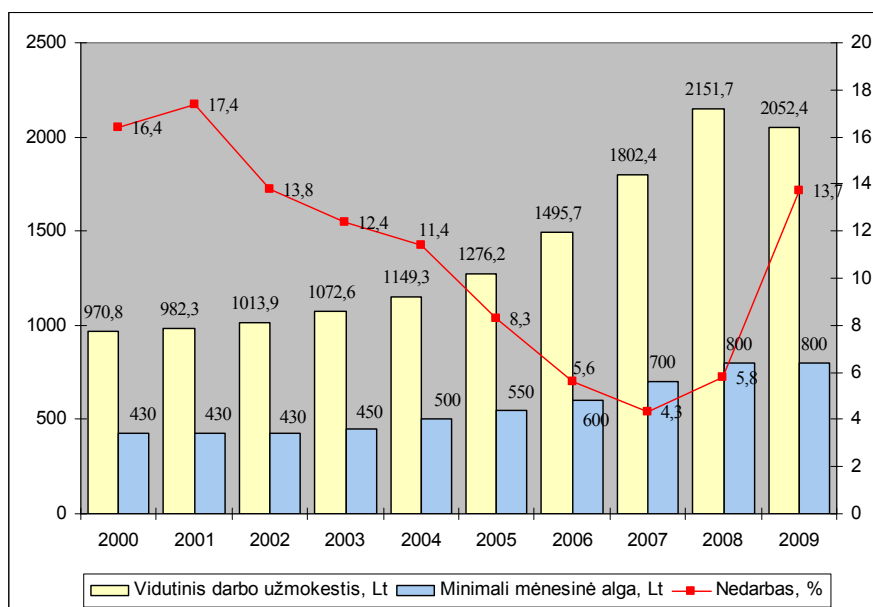
2005 m. lyginant su 2004 m. GPM buvo surinkta 512 mln. Lt (arba 16,77 proc.) daugiau. Tokį pokytį lėmė 11 proc. augę darbuotojų atlyginimai. Vidutinio darbo užmokesčio didėjimui didelę įtaką turėjo ir įstatyminės bazės pasikeitimai: nuo 2004-05-01 padidinta bazinė mėnesinė alga nuo 105 iki 115 litų (9,5 proc.), todėl biudžetinių įstaigų darbuotojų, kuriems darbo užmokestis skaičiuojamas nuo bazinės algos, atlyginimai padidėjo vidutiniškai 100 litų per mėnesį; nuo 2005 m. liepos 1 d. padidintas minimalus mėnesinis atlyginimas nuo 500 iki 550 litų. Teigiamos įtakos GPM surinkimui turėjo ir augantis dirbančiųjų skaičius: 2005 m. lyginant su 2004 m. vidutinis darbuotojų skaičius didėjo 3,1 proc. Kaip matyti iš 7 priede pateiktų duomenų, 2005 m. palyginti su 2004 m. mokesčių mokėtojų, vykdančių individualią veiklą, skaičius išaugo 37235 arba 57 proc. ir tai buvo dar viena iš GPM efektyvesnio surinkimo priežasčių.

2006 m. lyginant su 2005 m. GPM pajamos didėjo 492 mln. Lt (arba 13,82 proc.) Didžiausią teigiamą įtaką GPM pajamų padidėjimui turėjo šalyje 17,2 proc. augantis vidutinis darbo užmokestis. Taip pat 3,7 proc. augęs gyventojų užimtumo padidėjimas. 2006 m. gruodžio 1 d.

lyginant su 2005 m. analogišku laikotarpiu, 16,77 proc. sumažėjo gyventojų (taip pat fizinių asmenų) pajamų mokesčio nepriemoka į valstybės ir savivaldybių biudžetus ir tai taip pat lėmė efektyvesnį GPM surinkimą. 2006 m. minimali mėnesinė alga kilo iki 600 Lt. Teigiamos įtakos turėjo ženkliausiai per visą tiriamą laikotarpį sumažėjęs nedarbo lygis (2006 m. lyginant su 2005 m. nedarbo lygis sumažėjo 32,5 proc. ir sudarė 5,6 proc.). Nuo 2006 m. liepos 1 d. sumažėjo gyventojų pajamų mokesčio tarifas nuo 33 proc. iki 27 proc. ir tai buvo dar viena priežastis lėmusi efektyvesnį GPM surinkimą.

2007 m. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis dar padidėjo 20,5 proc., 2008 m. 19,4 proc. Taipogi augo ir vidutinis darbuotojų skaičius, atitinkamai 4,2 ir 0,8 proc. Didėjo minimali alga nuo 700 Lt 2007 m. iki 800 Lt 2008 m. 2007 m. 23,2 proc. sumažėjo nedarbo lygis. Visos paminėtos aplinkybės lėmė tai, kad GPM pajamos augo iki 4555 mln. Lt 2007 m. T.y. didėjo 496 mln. Lt (arba 12,23 proc.)

2008 m. lyginant su praėjusiais metais šio mokesčio pajamos išaugo 550 mln. Lt (arba 12,08 proc.) Reikėtų paminėti jog nedarbo lygis 2008 m. išaugo iki 5,8 proc. ir turėjo tiesioginės įtakos GPM surinkimo augimo sulėtėjimui.

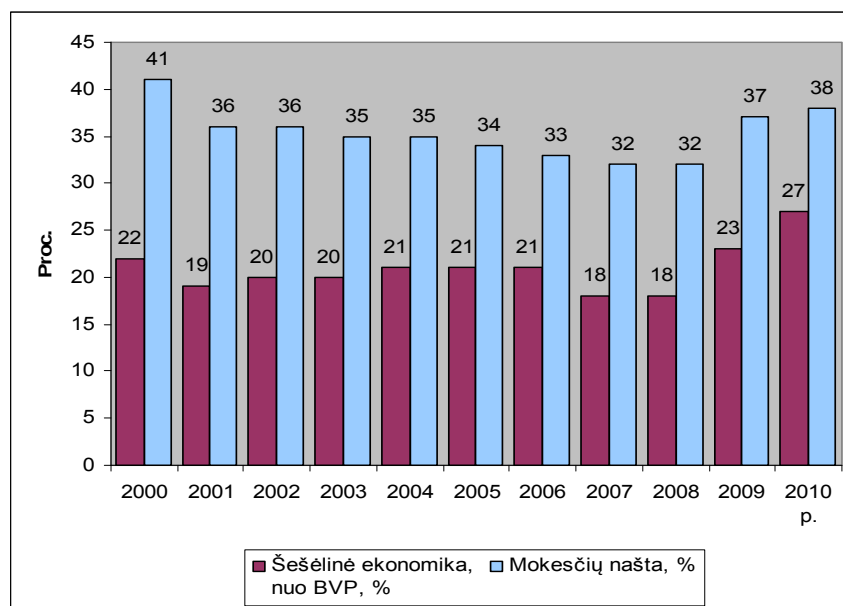

7 pav. **Darbo rinkos rodikliai**

2009 m. lyginant su 2008 m. GPM į Nacionalinį biudžetą surinkta 1317 mln. Lt (arba 25,80 proc.) mažiau. Krizės laikotarpiu darbdaviai mažino atlyginimus, tam kad išgyventi sunkmetį. Kai kurie darbuotojus išleido neapmokamų atostogų. Dauguma įmonių turėjo atleisti dalį darbuotojų. Tą atspindi ir Statistikos Departamento pateikiami darbo rodikliai: 2009 m. nedarbo lygis ženkliai didėjo iki 13,7 proc. (lyginant su 2007 m. augo 136 proc.), o vidutinis mėnesinis darbo užmokestis lyginant 2009 m. su 2008 m. sumažėjo 4,6 proc. Tai buvo pagrindinės priežastys lėmusios GPM pajamų mažesni surinkimą.

Neigiamos įtakos taip pat turėjo auganti šešėlinė ekonomika. LLRI tyrimo duomenimis (2010 m.), šešėlis išlieka aktualia Lietuvos ekonomikos problema. Rinkos dalyvių vertinimais šešėlinės ekonomikos dalis 2009 m. siekė 23 proc. BVP ir palyginti su 2008 m. išaugo net 5 proc. punktais. Ekspertai prognozuoja, kad 2010 metais šešėlinės ekonomikos augimo tendencija išliks. Manoma, kad šešėlinė ekonomika pasieks apie 27 proc. BVP. (8 pav.)

Viena iš šešėlinės ekonomikos augimo priežasčių yra auganti mokesčių našta. LLRI tyrimo duomenimis, 2009 m. mokesčių našta siekė net 37 proc. BVP, tai reiškia rekordišką 5 proc. punktų mokesčių naštos padidėjimą lyginant su 2008 metais. Rinkos dalyvių prognozėmis mokesčių našta ir toliau augs. Manoma, kad 2010 m. ji sieks 38 proc. (8 pav.)

8 pav. Šešėlinės ekonomikos ir mokesčių naštos dinamika 2000-2010 m.

Tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu GPM į biudžetą surinkimas augo. Didėjęs darbo užmokestis, minimali mėnesinė alga bei žymiai mažėjęs nedarbas buvo pagrindinės priežastys teigiamai įtakojusios mokesčio surinkimą. Tuo tarpu 2009 m. krizės laikotarpiu GPM į biudžetą surinkta 25,8 proc. mažiau. Sunkmečiu darbuotojai mažino darbo užmokesčius, išleidinėjo darbuotojus neapmokamų atostogų, kai kurie netgi visai atleido dalį darbuotojų tam, kad išgyventi krizės laikotarpį ir tai buvo pagrindinės priežastys lėmusios GPM mažesnes pajamas į biudžetą. Taip pat neigiamos įtakos turėjo didėjanti šešėlinė ekonomika ir mokesčių našta.

2.1.3. Pelno mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m

Uždirbto pelno ir (arba) gautų pajamų apmokestinimo pelno mokesčiu tvarką reglamentuoja 2001 m. priimtas LR Pelno mokesčio įstatymas.

Lietuvos vieneto **mokesčio objektas** yra: visos Lietuvos Respublikoje ir užsienio valstybėse uždirbtos pajamos. Užsienio vieneto mokesčio objektas yra: užsienio vieneto, jam vykdanč veiklą per nuolatinę buveinę Lietuvos Respublikos teritorijoje, uždirbtos ir (arba) gautos pajamos; užsienio vieneto ne per nuolatinę buveinę gautos tam tikrų rūšių pajamos, kurių šaltinis yra Lietuvos Respublikoje. Pajamos iš paskirstytojo pelno (dividendai ir kitas paskirstytasis pelnas). Vieneto gauta parama, panaudota ne pagal Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatyme nustatytą paramos paskirtį. Vieneto iš vieno paramos teikėjo per mokestinį laikotarpį grynais pinigais gautos paramos dalis, viršijanti 250 minimalių gyvenimo lygių dydžio sumą.

Mokesčio mokėtojai **Lietuvos vienetas** (juridinis asmuo, įregistruotas LR teisės aktų nustatyta tvarka). **Užsienio vienetas** (užsienio valstybės juridinis asmuo ar organizacija, kurių buveinė yra užsienio valstybėje ir kurie įsteigti arba kitokiu būdu organizuoti pagal užsienio valstybės teisės aktus, taip pat bet kuris kitas užsienyje įsteigtas, įkurtas ar kitaip organizuotas apmokestinamasis vienetas).

Pelno mokesčio pokyčiai krizės metu. Nuo 2009 m. sausio 1 d. taikomas 20 proc. mokesčio tarifas pajamoms už parduotą, kitokiu būdu perleistą nuosavybės arba išnuomotą nekilnojamąjį pagal prigimtį daiktą, esantį Lietuvos Respublikos teritorijoje; pajamoms už Lietuvos Respublikoje vykdomą atlikėjų ir sporto veiklą bei metinėms išmokoms (tantjemoms) už stebėtojų tarybos narių veiklą.

Nuo 2010 m. prasidėjusio mokestinio laikotarpio (ir vėlesniais mokestiniais laikotarpiais) pagrindiniu 15 proc. pelno mokesčio tarifu apmokestinamas:

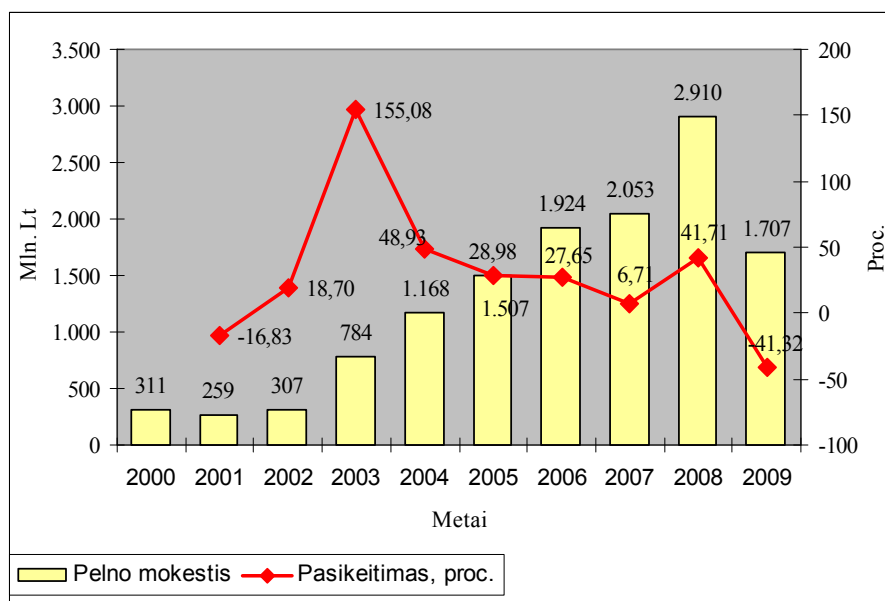
- Lietuvos vienetų ir nuolatinių buveinių apmokestinamasis pelnas;
- laivybos vienetų fiksuota pelno mokesčio bazė (be jokių atskaitymų);
- vieneto gauta parama, panaudota ne pagal Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatyme nustatytą paramos paskirtį bei iš vieno paramos teikėjo per mokestinį laikotarpį grynais pinigais gautos paramos dalis, viršijanti 250 MGL dydžio sumą (be atskaitymų).

Atkreiptinas dėmesys, kad panaikintos individualioms įmonėms ir ūkinėms bendrijoms taikytos nuostatos, pagal kurias šie vienetai galėjo neapmokestinti apmokestinamojo pelno dalies, atitinkančios 25 tūkstančių litų sumą.

Tačiau **visų mažų vienetų** (išskyrus pelno nesiekiančius), kuriuose vidutinis sąrašuose esančių darbuotojų skaičius neviršija 10 žmonių ir mokestinio laikotarpio pajamos neviršija 500 tūkstančių litų, nepriklausomai nuo jų teisinės formos, apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taikant **5,0 proc.** mokesčio tarifą, išskyrus atvejus, nustatytus PMĮ 5 str. 3 dalyje. Šios nuostatos taikomos ir žemės ūkio veiklą vykdančioms vienėtams.

Pelno mokesčio 2001 m. lyginant su 2000 m. surinkta į Nacionalinį biudžetą 52 mln. Lt (arba 16,83 proc.) mažiau. (žr. 9 pav.)

Pagrindinė JAPM įplaukų mažėjimo priežastis buvo ta, kad 2000 m. įmonės avansinį pelno mokestį deklaravo mokėti nuo 1998 m. - 1999 m. faktinio pelno, 2001 m. - nuo 1999 m. – 2000 m. faktinio pelno, kuris dėl daugelio neigiamų makroekonominių veiksnių buvo mažesnis. Dauguma įmonių 1999 - 2000 m. gautą pelną panaudojo investicijoms ir tokiu būdu sumažino avansinio pelno mokesčio apskaičiavimo pirminę bazę. Daugumoje įmonių, padidėjus apmokestinamąjį pelną mažinančioms sąnaudoms (brango benzinas, elektra), jų veiklos rezultatai 2001 m., kaip ir 2000 m., buvo prasti.

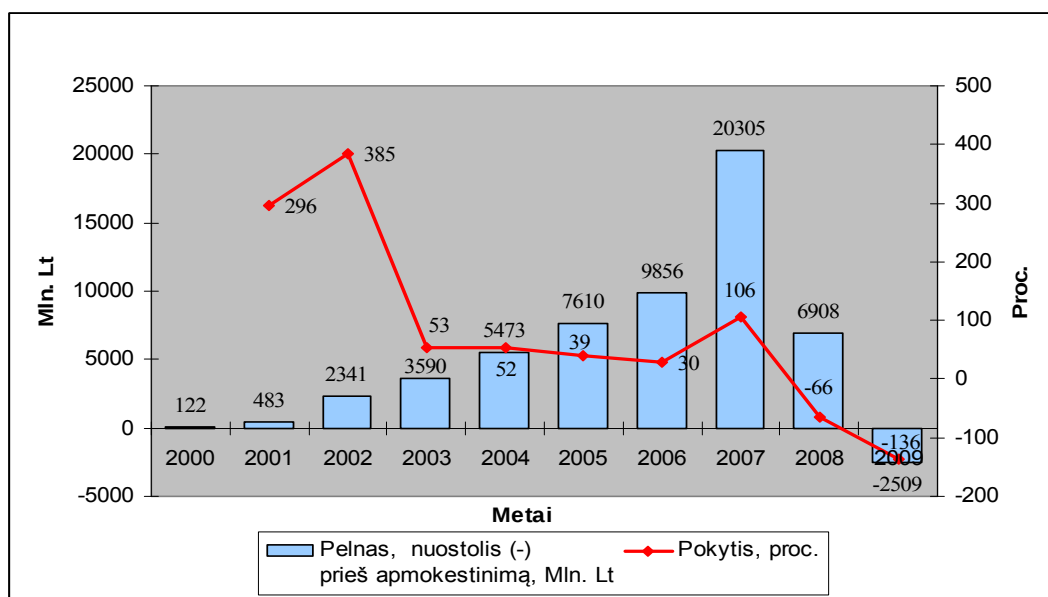

9 pav. Pelno mokesčio pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt

2002 m. lyginant su 2001 m. JA pelno mokesčio pajamų į Nacionalinį biudžetą buvo surinkta 48 mln. Lt (arba 18,70 proc.) daugiau. Pelno mokesčio surinkimą įtakojo šie veiksniai: įmonių pajamos augo didesniu tempu nei savikaina (žr. 8 priedą), kas įtakojo jų geresnius rezultatus (pelnas prieš apmokestinimą 2001 m. lyginant su 2000 m. išaugo (361 mln. Lt) (žr. 10 pav.). Taip pat JAPM surinkimą lėmė nuo 2002 m. sausio 1 dienos, įsigaliojęs Pelno mokesčio įstatymo (PMĮ), pasikeitimas dėl užsienio vieneto pajamų prie pajamų šaltinio apmokestinimo bazės. Pagal JAPMĮ nuostatas pelno mokesčio prie pajamų šaltinio objektas buvo pajamos už suteiktas rinkotyras, konsultavimo, tarpininkavimo, tarpininkavimo – konstravimo, darbo organizavimo, valdymo, koordinavimo paslaugas, kai tuo tarpu pagal naują Pelno mokesčio įstatymą tokios pajamos neapmokestinamos. Be to, užsienio vieneto pajamos prie pajamų šaltinio nuo 2002-01-01 apmokestinamos taikant 10 proc. tarifą (buvo 15 ir 10 proc.). Priėmus naująjį PM įstatymą nuo 2002 m. sausio 1 d. įmonės turėjo teisę perskaičiuoti avansinį pelno mokestį pagal naują - mažesnę - tarifą (vietoj 24%-15%). Dar vienas iš veiksnių - investicijų apmokestinimo lengvatos. Įmonės, žinodamos apie nuo 2002 m. sausio 1 d. įsigaliojančias naujas nuostatas dėl investicijų apmokestinimo, iki 2002 metų pradžios stengėsi pasinaudoti galiojusiomis lengvatomis. Dėl šios

priežasties, net ir esant neblogiems įmonių veiklos rezultatams sumažėjo mokesčiu apmokestinamojo pelno suma. Metų pabaigoje aktyviai buvo įsigijami įrengimai, mašinos, nekilnojamas turtas, akcijos ir t. t. 2001 m. lyginant su 2000 m. didėjo įmonių pajamos, bendrasis pelnas, o kartu ir 2002 m. pelno mokesčio įplaukos į nacionalinį biudžetą.

2003 m. lyginant su 2002 m. pelno mokesčio pajamos išaugo 477 mln. Lt (arba 155 proc.). Tam įtakos turėjo išaugusios įmonių pajamos, o kartu ir pelnas prieš apmokestinimą, nuo kurio priklauso pelno mokesčio pajamos. Statistikos Departamento duomenimis įmonių pelnas prieš apmokestinimą 2002 m. lyginant su 2001 m. didėjo 1858 mln. Lt (arba 385 proc.). (žr. 10 pav. ir 8 priedą).

10 pav. Įmonių pelnas, nuostolis (-) prieš apmokestinimą 2000-2009 m.

Įmonės 2003 m. dirbo pelningiau, įmonių pateiktais pelno mokesčio deklaracijų duomenimis 2002 m. įmonių deklaruotas pelnas iki apmokestinimo buvo 2341 mln. litų, o 2003 m. jis išaugo iki 3590 mln. litų. Tą atspindi ir pateikti įmonių pelningumo rodiklis, kuris didėjo nuo 2,97 proc. 2002 m. iki 4,01 proc. 2003 m. Jeigu analizuoti pelno mokesčio surinkimą pagal veiklos rūšis (žr. 9 priedą) matyti, kad didžiausias padidėjimas – daugiau nei 7 kartus arba daugiau nei 138 mln. litų - pastebimas transporto sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veikloje. Lentelėje pateikiu tuos transporto sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veiklą deklaruojančius pelno mokesčio mokėtojus, kurių 2003 m. sumokėtas PM išaugo daugiau nei 1 mln. litų, palyginti su 2002 m. (žr. 5 lent.) Lentelėje išvardintų mokėtojų 2003 m. sumokėtas PM padidėjo 114,3 mln. litų, palyginti su 2002 m., ir tai sudaro 83 proc. viso transporto sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veiklos įmonių sumokėto pelno mokesčio padidėjimo, todėl galima teigti, kad toks didelis (daugiau nei 7 kartus) padidėjimas paaiškinamas minėtų įmonių sumokėto PM išaugimu.

Ženkliai išaugo statybos veikla užsiimančių įmonių mokamas pelno mokestis (daugiau nei 4 kartus). Beveik trečdaliu didėjo apdirbamosios pramonės įmonių mokėtas pelno mokestis bei daugiau nei trečdaliu nekilnojamo turto, nuomos ir kitos verslo veiklos įmonių.

5 lentelė. Įmonės, daugiausiai sumokėję pelno mokesčio, tūkst. Lt

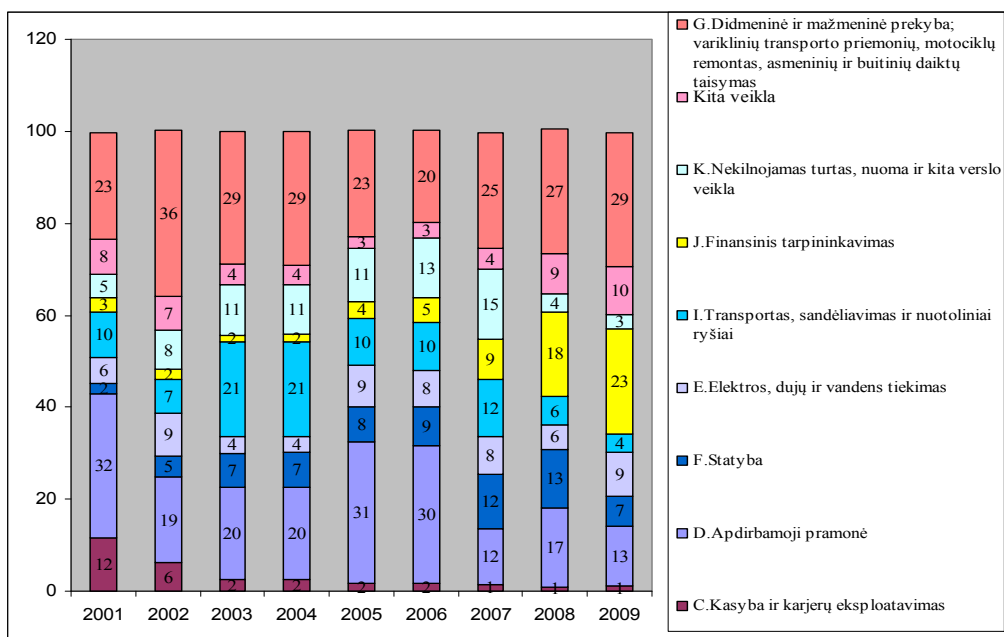
Mokesčio mokėtojas	2003 m.	2002 m.	Skirtumas
AB „Lietuvos geležinkeliai“	42136	-	42136
Akcinė bendrovė "Lietuvos telekomas"	43845	4996	38849
Uždaroji akcinė bendrovė "Omnitel"	23330	-2036	21294
UAB "Comliet"	3392	0,792	3391
Valstybės įmonė Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija	2000	20	1980
Valstybės įmonė Lietuvos naftos produktų agentūra	1352	50	1302
AB "Lietuvos radijo ir televizijos centras"	1057	-	1057
Iš viso:	117113	2839	114274

2004 m. lyginant su 2003 m. pelno mokesčio pajamų į Nacionalinį biudžetą buvo surinkta 384 mln. Lt (arba 48,93 proc.) daugiau. Pajamos iš pelno mokesčio labiausiai didėjo šiose įmonių ekonominės veiklos srityse: apdirbamojoje pramonėje (1,7 mln. Lt arba 1,13 proc.); didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje, variklinių transporto priemonių, motociklų remonte, asmeninių ir buitinių daiktų taisyme (1,47 mln. Lt arba 0,65 proc.); elektros, dujų ir vandens tiekime (0,9 mln. Lt arba 0,32 proc.); statyboje bei nekilnojamo turto, nuomos ir kitoje verslo veikloje surenkamo PM pajamos mažėjo: atitinkamai 0,12 mln. Lt arba 0,20 proc. ir 0,37 mln. Lt arba 0,43 proc. (žr. 11 pav.)

2005 m. lyginant su 2004 m. pelno mokesčio pajamos augo 338 mln. Lt (arba 28,98 proc.). Pajamos iš pelno mokesčio labiausiai didėjo šiose įmonių ekonominės veiklos srityse: apdirbamojoje pramonėje (304 mln. Lt); nekilnojamo turto, nuomos ir kitoje verslo veikloje (87 mln. Lt); finansinio tarpininkavimo (46 mln. Lt); elektros, dujų ir vandens tiekime (106 mln. Lt). Pažymėtina, kad daugiausiai – net 31 proc. – pelno mokesčio pajamų sudarė pajamos iš apdirbamosios pramonės, taip pat šioje šakoje buvo didžiausias augimas vertine bei antras pagal dydį procentine išraiška. (žr. 11 pav.) Tam įtakos turėjo vienos įmonės - AB „Mažeikių nafta“ - pajamų iš pelno mokesčio išaugimas (2004 m. sumokėjo 2,05 mln. Lt, 2005 m. - 169,5 mln. Lt pelno mokesčio). Pelno mokesčio pajamų didėjimo surinkimą lėmė augęs įmonių pelningumas. Pelnas prieš apmokestinimą 2004 m. lyginant su 2003 m. išaugo 1883 mln. Lt (arba 52,45 proc.) (žr. 8 priedą).

2006 m. lyginant su 2005 m. pelno mokesčio buvo surinkta 416 mln. Lt (arba 27,65 proc.) daugiau. Daugiausiai 2006 m. PM sumokėta apdirbamojoje pramonėje, jos dalis visame pelno mokestyje sudaro 30 proc. Pajamos iš pelno mokesčio labiausiai didėjo šiose įmonių ekonominės veiklos srityse: apdirbamojoje pramonėje (114,1 mln. litų), nekilnojamo turto, nuomos ir kitoje

verslo veikloje (80 mln. Lt) bei statyboje (48,51 mln. Lt). Įmonių pelnas prieš apmokestinimą 2005 m. lyginant su 2004 m. augo 2137 mln. Lt (arba 39,05 proc.) ir tai didžiąja dalimi lėmė pelno mokesčio efektyvesnį surinkimą. (žr. 9 priedą)

11 pav. Pelno mokesčio surinkimas pagal ekonomines veiklos sritis 2001-2009 m.

2007 m. lyginant su 2006 m. pelno mokesčio į Nacionalinį biudžetą buvo surinkta 129 mln. Lt (arba 6,71 proc.) daugiau. Analizuojant pelno mokesť pagal ekonomines veiklas, daugiausiai 2007 m. sumokėta didmeninės ir mažmeninės prekybos sektoriuje (25 proc.), šiame sektoriuje PM pajamos absoliučia reikšme taip pat išaugo daugiausiai. Anksčiau pagal sumokamo pelno mokesčio dydį pirmavęs apdirbamosios pramonės sektorius, ataskaitinį laikotarpį gavo 57,23 proc. mažesnes PM pajamas dėl jau minėto vienos AB pelno mokesčio permokos įskaitymo į kitus mokesčius ir tokiu būdu pajamos iš PM šiame sektoriuje sudarė tik 12 proc. nuo visų PM pajamų (2006 m. sektoriaus PM sudedamoji dalis buvo 30 proc.) ir tai vienintelis EV sektorius, kuriame pajamos iš PM sumažėjo, lyginant 2007 m. su 2006 m. Labiausiai procentais PM pajamos išaugo finansinio tarpininkavimo sektoriuje – beveik 76 proc. Net 43 proc. PM padidėjimo šiame sektoriuje sudaro vienos įmonės PM išaugimas, - 2006 m. mokėjusi 84,5 tūkst. Lt, 2007 m. sumokėjo 34,3 mln. Lt. Taip pat 59,38 proc. išaugo viešbučių ir restoranų veiklą vykdančių įmonių PM mokėjimai (nors jų sudedamoji dalis buvo tik 1 proc. bendroje PM pajamų sumoje). Šiame sektoriuje dvi įmonės sumokėjo beveik 5 mln. Lt daugiau (tai sudaro beveik 60 proc. nuo viso PM skirtumo viešbučių ir restoranų veikloje. Taip pat pažymėtina, kad PM išaugimas apie 19 kartų viešojo valdymo ir gynybos sektoriuje paaiškinamas vienos įmonės, 2007 m. ataskaitinį laikotarpį sumokėjusios 2118 tūkst. Lt arba 77 proc. visos šiame sektoriuje sumokėtos PM sumos, ekonominės veiklos pasikeitimu, - 2006 m. ši įmonė deklaravo nekilnojamojo turto, nuomos ir kitą

verslo veiklą ir buvo sumokėjusi 2240 tūkst. Lt. Aukščiau minimą PM pajamų išaugimą įtakojo didėjęs pelnas prieš apmokestinimą, kuris 2006 m. lyginant su 2005 m. augo 2246 mln. Lt. arba 29,51 proc.

2008 m. lyginant su 2007 m. pelno mokesčio surinkta 856 mln. Lt (arba 41,71 proc.) daugiau. Statistikos Departamento duomenimis 2007 m. įmonių apmokestinamasis pelnas palyginti su 2006 m. apmokestinamojo pelno dydžiu yra išaugęs 10449 mln. Lt arba 106 proc. Analizuojant pelno mokesčių pagal ekonomines veiklas, matome, kad ekonominių veiklų pelno mokesčio pajamos kito įvairiai, vienose veiklose augo, kitose mažėjo. Daugiausiai 2008 m. sumokėta didmeninės ir mažmeninės prekybos (27 proc. visų pajamų), antroje vietoje pagal sumokamo pelno mokesčio dydį (18 proc. viso sumokėto PM) yra finansinio tarpininkavimo sektorius, šio sektoriaus pajamų iš PM augimas procentine išraiška yra pats didžiausias, – surinkta 2,9 karto (arba 352 mln. Lt) daugiau nei 2007 m.

2009 m. lyginant su 2008 m. pelno mokesčio surinkimas mažėjo 1202 mln. Lt (arba 41,32 proc.). Analizuojant pelno mokesčio pokytį pagal veiklas, matyti, jog PM mažiau sumokėjo visų veiklų įmonės, išskyrus nenustatytos veiklos pelno mokesčio pajamas, kurios augo 10 mln. Lt (arba 288 proc.). Labiausiai PM pajamų sumažėjimą lėmė apdirbamosios pramonės (55,61 proc.), statybos (68,98 proc.) ir finansinio tarpininkavimo (26,98 proc.) pelno mokesčio pajamų procentinis mažėjimas. Pelno mokesčio pajamų surinkimo mažėjimą įtakojo šie veiksniai:

1. Nuo 2009 m. sausio 1 d. pasikeitus Pelno mokesčio įstatymo nuostatai, avansinį pelno mokestį privalo mokėti tie mokesčių mokėtojai, kurių apmokestinamosios metų pajamos viršija 1 mln. Lt (iki nurodytos datos prievolė mokėti avansinį pelno mokestį atsirasdavo, kai apmokestinamosios pajamos buvo virš 100 tūkst. litų). Taigi mokesčių mokėtojų, teikiančių avansines pelno mokesčio deklaracijas sumažėjo 39 proc. (nuo 38,1 tūkst. 2008 m. iki 23,5 tūkst. 2009), o iš jų deklaruojančių mokėti avansinį pelno mokestį, sumažėjo dvigubai (nuo 26,2 tūkst. 2008 m. iki 13,1 tūkst. 2009 m.). Dėl apmokestinamųjų pajamų sumos padidėjimo, per 2009 m. valstybės biudžetas negavo apie 77 mln. Lt avansinio pelno mokesčio.

2. Vienas iš pagrindinių veiksnių, įtakojusių PM surinkimą yra pelnas prieš apmokestinimą, kuris 2008 m. lyginant su 2007 m. sumažėjo 13397 mln. Lt arba 66 proc.

3. Nuo 2009 m. sausio 1 d. įsigaliojo pelno mokesčio lengvata, leidžianti įmonėms iki 50 proc. sumažinti apmokestinamąjį pelną. Iki 2009 m. gruodžio 31 d. įmonės apskrities valstybinei mokesčių inspekcijai (AVMI) turėjo pateikti pranešimus apie pradėtus ar planuojamus vykdyti investicinius projektus bei planuojamas patirti išlaidas. 2009 m. gruodžio 31 d. duomenimis, numatytos turto įsigijimo išlaidos, reikalingos įgyvendinant investicinį projektą (neįskaitant ES ar kitų šaltinių paramos) sudarė virš 9 mlrd. Lt. Palyginimui, Statistikos departamento duomenimis, visos verslo įmonių materialinės investicijos (apima visus finansavimo šaltinius) 2008 m. sudarė 21

mlrd. litų. Didžioji dalis mokesčių mokėtojų dėl vykdomo investicinio projekto susimąžins 2009 m. mokestinio laikotarpio apmokestinamąjį pelną. Šios įmonės praeitais metais sumokėjo 402,7 mln. Lt avansinio pelno mokesčio. Atkreipiamas dėmesys, kad išlaidos investiciniams projektams mažins ir metinį pelno mokestį, kurį įmonės 2010 m. mokės už 2009 m. mokestinį laikotarpį. Prognozuojama, kad Valstybės biudžetas 2010 m. neteks apie 250 mln. Lt pelno mokesčio dėl šios investicijas skatinančios lengvatos.

Nuo 2002 iki 2008 m. pelno mokesčio surinkimas į biudžetą didėjo. Tam įtakos turėjo augęs įmonių pelningumas. Tiriamu laikotarpiu daugiausia pelno mokesčio mokėjo didmenine ir mažmenine prekyba bei apdirbamosios pramonės veikla užsiimančios įmonės. Nuo 2006 m. žymiai išaugo finansinio tarpininkavimo veiklos įmonių sumokamas pelno mokestis. 2009 m. krizės laikotarpiu pelno mokesčio į biudžetą sumokėta 41,32 proc. mažiau. Sumažėjęs įmonių pelnas prieš apmokestinimą, bei įstatyminės bazės pakeitimai lėmė tokį pokytį.

2.1.3. Akcizo mokesčio pokyčiai ir įtaka valstybės biudžeto pajamoms 2000-2009 m.

Akcizas – netiesioginis mokestis, kuriuo apmokestinamos prekės. Tai vienas iš seniausių mokesčių. Pirmiausia juo buvo apmokestinama degtinė, alus ir kiti alkoholiniai gėrimai. Paskui akcizu pradėta apmokestinti tabaką. Akcizas visados būna tik vienkartinis mokestis už pagamintos ar parduotos prekės vienetą. Prekių, kurios yra akcizų objektas, apmokestinimą akcizais reglamentuoja LR Akcizų įstatymas (2001-10-30 Nr. IX-569).

Mokesčio objektas Lietuvoje:

- etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai;
- apdorotas tabakas;
- energetiniai produktai;
- elektros energija;

Akcizo mokesčio pasikeitimai krizės laikotarpiu.

Nuo 2009 m. kovo 1 d.: specifinis elementas — 95 litai; vertybinis elementas- 25 procentai.

Nuo 2009 m. rugsėjo 1 d.: specifinis elementas — 132 litai; vertybinis elementas- 25 procentai.

Cigarams ir cigarilėms taikomas 38 litų už kilogramą produkto akcizo tarifas.

Rūkomajam tabakui – 111 litų už kilogramą produkto akcizo tarifas.

Bešviniam benzinui — 1500 litų už 1000 litrų produkto akcizo tarifas. Benzinui, turinčiam švino — 2000 litų už 1000 litrų produkto.

Žibalui — 1140 litų už 1000 litrų produkto akcizo tarifas.

Gazoliams — 947 litai už 1000 litų produkto akcizo tarifas. Šildymui skirtiems gazoliams (buitiniam krosnių kurui) – 73 litų už 1000 litų produkto akcizo tarifas.

Skystajam kurui (mazutams), atitinkančiam Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatytus požymius, orimulsijai taikomas 52 litų už toną produkto akcizo tarifas.

Skirtiems naudoti kaip degalai (variklių kuras) naftos dujoms ir dujiniams angliavandeniliams, jų pakaitalams bei priedams taikomas 1050 litų už toną produkto akcizo tarifas.

Akcizo mokesčio pajamos tiriamu laikotarpiu didėjo, nuo 1209 mln. Lt 2000 m. iki 3354 mln. Lt 2008 m. (žr. 12 pav.)

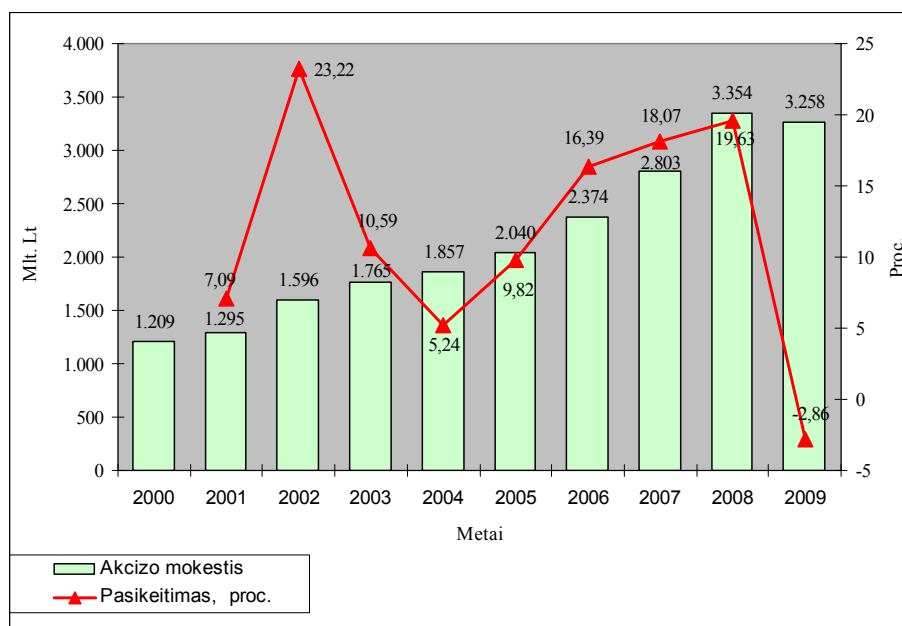
2001 m. lyginant su 2000 m. akcizo pajamos augo 85 mln. Lt (arba 7,09 proc.). Dėl lapkričio mėn. AB „Mažeikių nafta“ sumažintų Lietuvos vartotojams realizuojamų naftos produktų kainų (pasaulio biržose naftos produktai taip pat atpigo), bei prekybininkų noro sukaupti atsargų prieš akcizo padidinimą 2001 m., gruodžio mėn. išaugo naftos produktų realizavimas ir mokesčių surinkimas. Viena iš pagrindinių priežasčių, lėmusių ženklesnį 2002 m. lyginant su 2001 m. akcizo mokesčio pajamų augimą (300 mln. Lt arba 23,22 proc.) buvo nuo 2002 07 01 įsigaliojęs naujos redakcijos Akcizų įstatymas, pagal kurį šio mokesčio objektų skaičius buvo sumažintas nuo 11 iki 3 (etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai, apdorotas tabakas, kuras). 2001 m. akcizų pajamų už šiuos 3 prekių objektus lyginamasis svoris valstybės biudžeto akcizų pajamose sudarė 92 procentus.

Galima teigti, kad esminiai pasikeitimai, įtakojantys akcizų mokėjimus buvo šie:

1. akcizai taikomi nebe 11, o tik 3 objektams – alkoholiui, apdorotam tabakui ir kurui;
2. akcizų mokėtojai yra ne tik akcizais apmokestinamų prekių gamintojai, bet visi akcizais apmokestinamų prekių sandėlių savininkai, kurie akcizus apskaičiuoja ir moka už akcizais apmokestinamas prekes, kurios priklauso ne tik akcizais apmokestinamų prekių savininkui, bet ir bet kuriam kitam asmeniui;
3. akcizai skaičiuojami už akcizais apmokestinamas prekes, išgabentas iš akcizais apmokestinamų prekių sandėlio ir tik už tas, kurios yra išgabentos į rinką panaikinant akcizų mokėjimo laikino atidėjimo režimą;
4. nuo 2002-01-01 padidėjo akcizai variklių benzinui, reaktyvinių variklių kurui, žibalui, gazoliui (dyzeliniais degalais), skystam krosnių kurui, mazutui, suskystintoms dujoms, skirtoms automobilių transportui. Nuo 2002-04-01 padidėjo akcizas cigaretėms su filtru ir be filtro nuo 32 Lt iki 36 Lt už 1000 cigarečių. Nuo 200-10-01 d. cigaretėms taikomas kombinuotas akcizo tarifas, kurį sudaro specifinis elementas – 30,2 lito už 1000 cigarečių ir vertybinis elementas – 10 procentų nuo maksimalios mažmeninės kainos, ko pasekoje populiariausių cigarečių pakelis pabrango apie 0,08 lito.
5. Nuo 2002 m. liepos 1 d. akcizais neapmokestinami kava, cukrus, šokoladas, elektros energija, bižuterija, prabangūs automobiliai, skysti parfumerijos, kosmetikos preparatai, tepalai,

erotinio pobūdžio spaudiniai. 2001 m. valstybės biudžete akcizų už šias prekes dalis buvo 8 proc. nuo visų akcizų pajamų.

2003 m. lyginant su 2002 m. akcizo pajamos didėjo 169 mln. Lt (arba 10,59 proc.). Nuo 2003-01-01 gazoliams, jų pakaitalams ir priedams taikomas 860 litų už toną produkto akcizo tarifas, iki tol buvo 720 Lt/t akcizo tarifas. Dėl šios priežasties prieš akcizų tarifo padidinimą gruodžio mėnesį gazolių realizuota apie 2,5 karto daugiau, nei vidutiniškai per mėnesį. Todėl 2003 metų sausio mėnesį gauta apie 18 mln. Lt akcizo už kurą daugiau. Iš viso per metus VMI gavo 1070,1 mln. litų akcizų už kurą, tai yra 181,2 mln. litų arba 20,37 proc. daugiau, negu per 2002 m. (žr. 6 lent.)

12 pav. Akcizo mokesčio pajamų dinamika 2000-2009 m. mln. Lt

2004 m. lyginant su 2003 m. akcizų pajamos augo 92 mln. Lt (arba 5,24 proc.). Nuo 2004-01-01 variklių benziniui, jo pakaitalams ir priedams taikomas 1318 litų už toną produkto akcizo tarifas (buvo – 1250 litų), o gazoliams, jų pakaitalams ir priedams taikomas 1002 litų už toną produkto akcizo tarifas (buvo 860 litų). Tai buvo viena iš priežasčių, lėmusių didesnes akcizo pajamų įplaukas. Taip pat vienas iš veiksnių, turėjusių įtakos akcizo pajamų surinkimui, buvo padidėjęs naftos produktų importas į Lietuvą. VMI duomenimis 2004 m. lyginant su 2003 m. importuota daugiau: benzino 10,4 tūkst. t, dyzelino 123,8 tūkst. t. Per 2004 sausio – gruodžio mėnesius VMI akcizo iš tabako gaminių gavo 217 mln. litų akcizo arba 16 mln. litų (8,27 proc.) daugiau, nei 2003 m. per tą patį laikotarpį.

2005 m. lyginant su 2004 m. akcizo į Nacionalinį biudžetą buvo surinkta 182 mln. Lt (arba 9,82 proc.). Pagrindiniai veiksniai turėję įtakos akcizo mokesčio surinkimui: išaugusios akcizų pajamos už kurą. VMI per 2005 m. akcizo mokesčio už kurą gavo 77 mln. Lt arba 6,97 proc. daugiau nei per 2004 metus. Tai įtakėjo dujų, skirtų automobiliams, bei dyzelinių degalų

realizacijos augimas. Taip pat augo akcizų pajamos už alkoholinius gėrimus. Palyginti su 2004 metais, VMI per 2005 m. akcizo mokesčio surinko 64 mln. Lt (arba 12 proc.) daugiau. Tai įtakojo 2005 metais, lyginant su 2004 m., išaugusi alkoholinių gėrimų realizacija. Be to, augo akcizų pajamos už tabako gaminius. VMI per 2005 m. akcizo mokesčio už tabako gaminius gavo 41 mln. Lt (18,95 proc.) daugiau nei per 2004 metus. Tai įtakojo 20,9 proc. išaugusi tabako gaminių realizacija.

6 lentelė. Akcizų pajamos pagal objektus 2002-2009 m. mln. Lt

Įmokų pavadinimas	2002 m	2003 m	2004 m	2005 m	2006 m	2007 m.	2008 m.	2009 m.
IŠ VISO AKCIZŲ	1596	1765	1857	2040	2374	2803	3354	3258
iš jų akcizo už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus iš viso :	465	494	532	596	721	838	968	812
iš jų akcizo už apdorotą tabaką iš viso:	172	200	217	258	352	407	683	688
iš jų akcizo už energetinius produktus iš viso:	889	1070	1108	1185	1300	1557	1701	1756
iš jų kiti buvę smulkūs akcizai:	69							

2006 m. lyginant su 2005 m. akcizo pajamos didėjo 334 mln. Lt (arba 16,39 proc.). Akcizų tarifai 2006 m. nesikeitė ir buvo tokie patys kaip ir 2005 m., todėl galima teigti, kad akcizų pajamų augimą nulėmė padidėję prekių, apmokestinamų akcizu, pardavimai. 2006 m. VMI ir muitinė kartu akcizo už kurą surinko 114 mln. Lt (9,7 proc.) daugiau nei 2005 m., akcizo už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus 125 mln. Lt (21,02 proc.) daugiau, akcizo už apdorotą tabaką – 94 mln. Lt (36,46) proc. daugiau.

2007 m. lyginant su 2006 m. akcizo surinkta 429 mln. Lt (arba 18,07 proc.) daugiau. Šių pajamų augimą vėlgi lėmė augę pardavimai: akcizo už kurą pajamos augo 257 mln. Lt (arba 19,79 proc.) daugiau nei 2006 m., akcizo už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus – 116 mln. Lt (16,20 proc.), apdorotą tabaką – 54 mln. Lt (15,53 proc.) daugiau. Nuo 2007-01-01 įsigaliojo LR Tabako kontrolės įstatymo 19 str. redakcija, pagal kurią tabako gaminių vartojimas ribojamas ne tik švietimo įstaigose, viešajame transporte, darbo vietose, bet ir viešojo maitinimo įstaigose, klubuose, diskotekose. Statistikos departamento atlikto 2006 m. namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis, vieno namų ūkio nario vidutinės vartojimo išlaidos per mėnesį tabako gaminiams sumažėjo 0,2 lito ir tai lėmė akcizo pajamų už tabaką lėtesnį augimą.

2008 m. lyginant su 2007 m. akcizo mokesčio surinkimas didėjo 550 mln. Lt (arba 19,63 proc.). Nuo 2008 m. sausio 1 d. padidėjo akcizais apmokestinamų prekių tarifai: alaus akcizo tarifas išaugo 10 proc., etilo alkoholio ir visų kitų alkoholinių gėrimų – 20 proc., benzino ir gazolio akcizai

- 12 proc. Nuo 2008 m. kovo 1 d. cigarečių specifinio elemento akcizų tarifas išaugo 19,7 proc., vertybinio - 33,3 proc. Taigi, pajamų iš akcizų surinkimą 2008 m. įtakoję du veiksniai – įsigalioję nauji, padidinti akcizų tarifai visoms akcizais apmokestinamų prekių grupėms ir pirmąjį metų pusmetį žalios naftos ir naftos produktų kainų augimo šuolis.

2009 m. lyginant su 2008 m. akcizo pajamos sumažėjo 95 mln. Lt (arba 2,86 proc.). Nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo padidinti pagrindinių energetinių produktų akcizų tarifai: suskystintų naftos dujų, skirtų naudoti automobiliams kaip degalai, akcizo tarifas išaugo 2,4 karto (nuo 432 iki 1050 litų už toną produkto), bešvinio benzino - 34,4 proc., gazolio – 20,4 proc., tačiau nuo 2009 m. rugpjūčio 1 d. gazolio akcizo tarifas sumažintas iki praėjusiųjų metų lygio – 947 litų už 1000 litrų produkto. Nuo 2009 m. pradžios įsigaliojo didesni akcizų tarifai visoms alkoholinių gėrimų tarifinėms grupėms: etilo alkoholio (stipriųjų alkoholinių gėrimų grupė) akcizo tarifas padidintas 15 proc., kitoms alkoholinių gėrimų tarifinėms grupėms (vynams, fermentuotiems gėrimams, tarpiniams produktams) – apie 10 proc., tiek pat padidėjo ir alaus akcizo tarifas, be to panaikinta akcizų lengvata, taikyta mažosioms alaus darykloms. Nuo 2009 m. kovo 1 d. cigarečių specifinio elemento akcizo tarifas didinamas iki 95 litų (buvo 79 litai), vertybinio – iki 25 proc. (buvo 20 proc.), o nuo 2009 m. rugsėjo 1 d. – cigarečių specifinio elemento akcizo tarifas padidintas iki 132 litų, vertybinis liko nepakeistas. Visos išvardytos aplinkybės turėjo neigiamos įtakos akcizo pajamų mažėjimui. Buvo pasiekta ta riba, kai mokesčių didinimas mažina vartojimą, o kartu ir pajamas renkamas į biudžetą. Mokesčių tarifo didinimas iki tam tikro lygio didina ir mokestines biudžeto pajamas, tačiau lėtėjančiu tempu, o mokesčių bazė mažėja, nors ir ne taip sparčiai, kaip didėja mokesčių tarifas. Tačiau viršijus tam tikrą ribą mokesčių tarifo didinimas pradėtų mažinti mokestines pajamas. Tai šiuo atveju taip ir nutiko.

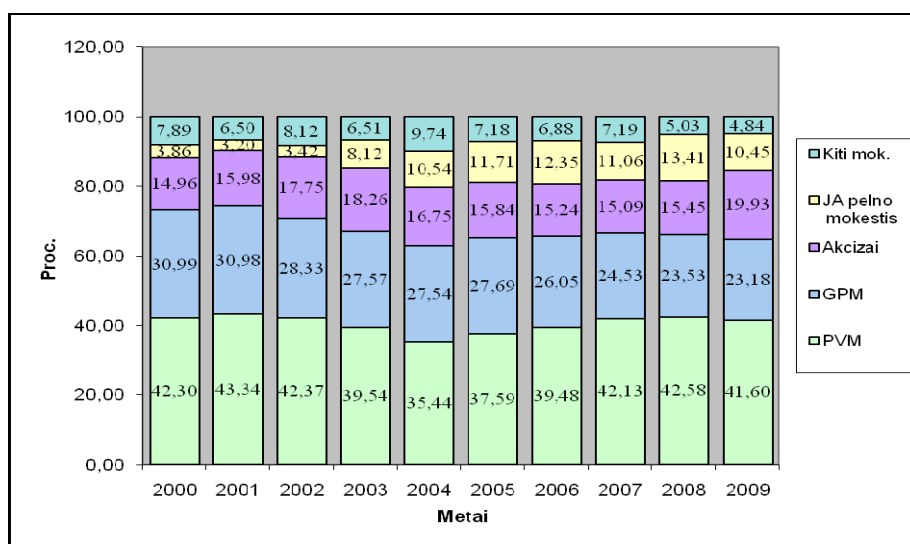
Akcizo mokesčio pajamų surinkimas tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu augo. Tokį pokytį lėmė didėję alkoholio, tabako bei energetinių produktų paravimai bei akcizo tarifų pakėlimas. Tačiau 2009 m. akcizo pajamos mažėjo 2,86 proc. Pagrindinė to priežastis krizės laikotarpiu vyriausybės sprendimas dar labiau padidinti akcizo tarifus bei mažėję alkoholio pardavimai, o kartu ir akcizo mokesčio pajamos į biudžetą.

2.3. Mokestinių pajamų struktūros analizė po antikrizinio plano įgyvendinimo

Tiriamu 2000-2009 m. laikotarpiu didžiausią dalį Nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų sudarė **PVM** (žr. 3 priedą). Šio mokesčio dalis visose mokestinėse pajamose didėjo nuo 42,30 proc. 2000 m. iki 43,34 proc. 2001 m. (žr. 13 pav.)

Minėtą augimą lėmė didėję galutinių vartotojų išlaidos, o kartu ir PVM pajamų suma valstybės biudžete. Tuo tarpu vėliau pastebimas PVM dalies visose mokestinėse pajamose mažėjimas nuo 42,37 proc. 2002 m. iki 35,44 proc. 2004 m.

Tokių pokyčių lėmė sparčiau augę pelno mokesčio ir kitų mokesčių pajamos ir jų dalis visose pajamose, nes PVM surenkamos pajamos didėjo. Nuo 2004 m. PVM dalis mokestinėse pajamose vėl pradėjo didėti nuo 37,59 proc. 2006 m. iki 42,58 proc. 2008 m. Kylančios gamintojų gaminamos produkcijos bei vartotojų kainos, auganti nekilnojamojo turto paklausa, gamybos bei paslaugų renovavimas pagal ES standartus lėmė tai, kad PVM į Nacionalinį biudžetą buvo surenkama kasmet vis daugiau ir tai lėmė šio mokesčio dalies augimą visose mokestinėse pajamose. Sumažėjusios prekių ir paslaugų pardavimo apimtys bei silpstanti užsienio prekyba bei mažėjantys gamintojų parduotos pramonės produkcijos vidutiniai metiniai kainų indeksai įtakojo tai, kad PVM dalis visose mokestinėse pajamose mažėjo iki 41,60 proc. 2009 m.

13 pav. Mokestinių pajamų struktūra 2000-2009 m.

GPM dalis mokestinėse pajamose 2000-2001 m. sudarė beveik 31 proc., paskui pradėjo mažėti: nuo 28,33 proc. 2002 m. iki 27,54 proc. 2004 m. Kadangi šio mokesčio pajamų surinkimas šiuo laikotarpiu didėjo, galima teigti, kad GPM dalies mokestinėse pajamose mažėjimą lėmė, didesniu tempu augusi akcizų, JAPM ir kitų mokesčių pajamų suma. Augę darbo užmokesčiai įtakojo tai, kad 2005 m. GPM į Nacionalinį biudžetą pajamų suma didėjo, o kartu ir šio mokesčio dalis mokestinėse pajamose iki 27,69 proc. Tiriamu 2006-2009 m. laikotarpiu GPM dalis mokestinėse pajamose mažėjo nuo 26,05 proc. iki 23,18 proc. Šį pokytį įtakojo tai, kad kitų mokesčių (PVM, JAPM (išskyrus 2007 m.), Akcizų bei kitų mokesčių iki 2007 m.) pajamos augo didesniu tempu nei GPM. 2009 m. GPM dalies mažėjimą įtakojo darbdavių bei vyriausybės priimti sprendimai mažinti darbo užmokesčius, siekiant išvengti didelių nuostolių įmonėse bei mažinti biudžeto deficitą.

Akcizų mokesčio dalis mokestinėse pajamose augo nuo 14,96 proc. 2000 m. iki 18,26 proc. 2003 m. Šį augimą lėmė augusi naftos produktų realizavimo apimtis, kartu akcizų mokesčio pajamos, kurios didėjo didesniu tempu nei kiti mokesčiai. 2004 m. akcizų mokesčio dalis mokestinėse pajamose pradėjo mažėti: nuo 16,75 proc. 2004 m. iki 15,09 proc. 2007 m. Nors akcizų surinkimas minimu laikotarpiu didėjo, dėl pakilusių akcizų tarifų kurui ir tabako gaminiams, bei gerėjančios ekonominės būklės, lėmusios automobilių skaičiaus augimą, o kartu ir kuro pirkimus, akcizų pajamų dalies sumažėjimą įtakojo kitų mokesčių (PVM, JAPM) spartesnis augimas. 2008 m. akcizų pajamų dalis padidėjo iki 15,45 proc. Dėl anksčiau jau minėtų priežasčių, įsigaliojus naujiems, padidintiems akcizų tarifams visoms akcizais apmokestinamų prekių grupėms ir pirmąjį metų pusmetį išaugus žalios naftos ir naftos produktų kainoms didėjo akcizų pajamos Nacionaliniame biudžete, o kartu ir šio mokesčio dalis mokestinėse pajamose. 2009 m. akcizų pajamų dalis dar padidėjo iki 19,93 proc. Tokį pokytį lėmė tai, kad kitų mokesčių pajamos mažėjo didesniu tempu nei akcizų. Tam įtakos turėjo Vyriausybės sprendimas nuo 2009 m. sausio 1 d. padidintus pagrindinių energetinių produktų akcizų tarifus nuo 2009 m. rugpjūčio 1 d. atstatyti iki praėjusiųjų metų lygio. Atliktos analizės leido įvertinti akcizų tarifų pakėlimo pasekmes – didieji kuro pirkėjai naftos produktus pradėjo įsigyti kitose šalyse, kuriose kainos buvo mažesnės, ko pasekoje sumažėjo naftos produktų realizavimo apimtys.

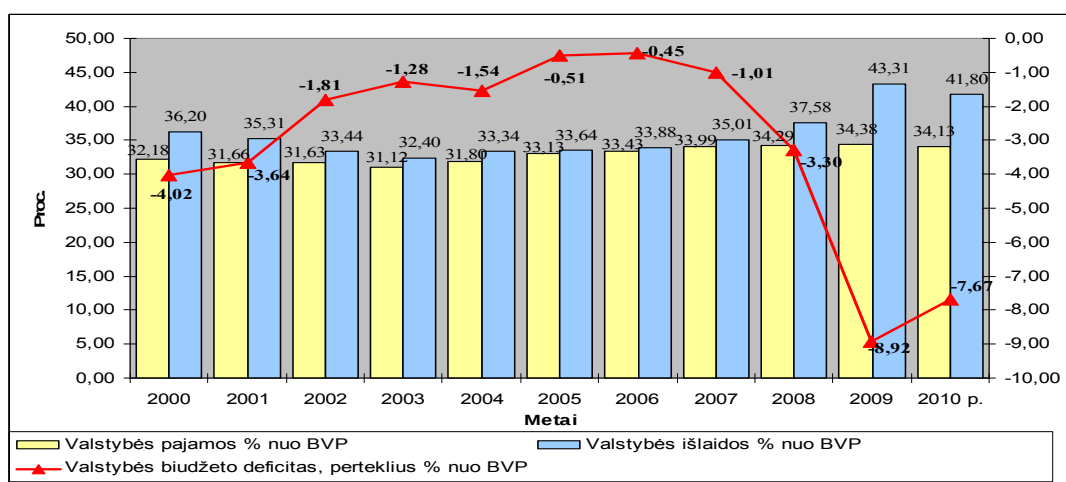
JAPM – Įmonėms didžiąją dalį 1999-2000 m. uždirbto pelno panaudojus investicijoms ir tokiu būdu sumažinus avansinio pelno mokesčio apskaičiavimo pirminę bazę mažėjo pelno mokesčio surinkimas į biudžetą ir kartu šio mokesčio dalis mokestinėse pajamose nuo 3,86 proc. 2000 m. iki 3,20 proc. 2001 m. Išaugęs įmonių pelnas įtakojo tai, kad pelno mokesčio į Nacionalinį biudžetą kasmet buvo surenkama vis daugiau, kas lėmė šio mokesčio dalies augimą mokestinėse pajamose nuo 3,42 proc. 2002 m. iki 12,35 proc. 2006 m. 2007 m. PM dalis sumažėjo iki 11,06 proc. Šį pokytį lėmė ženkliau augę kitų mokesčių (PVM, GPM, Akcizų) pajamos. 2008 m. PM dalis mokestinėse pajamose dėl sparčiai išaugusio šio mokesčio surinkimo į biudžetą didėjo iki 13,41 proc. Tuo tarpu 2009 m. JAPM dalis mokestinėse pajamose mažėjo iki 10,45 proc. Kaip jau buvo minėta, 2008 m. lyginant su 2007 m. pelnas prieš apmokestinimą mažėjo daugiau nei per pusę, o kartu ir PM surinkimas. Tai buvo pagrindinė priežastis lėmusi PM dalies mažėjimą mokestinėse pajamose.

Apžvelgus surenkamų mokestinių pajamų struktūrą 2000-2009 m. laikotarpiu, galima teigti, kad didžiausią dalį sudarė PVM mokesčio pajamos (vidutiniškai 40 proc.), kurių dalies netolygų kitimą lėmė kitų mokesčių pajamų pokytis, nes tiriamu laikotarpiu iki krizės PVM mokesčio pajamų surinkimas augo. GPM pajamos sudarė vidutiniškai apie 27 proc. Akcizų pajamos vidutiniškai sudarė 16 proc. JAPM ir kitų mokesčių pajamos vidutiniškai nesudarė nei 10 proc.

2.4. Lietuvos makroekonominiai rodikliai ir biudžeto pajamų didinimo problema krizės laikotarpiu

Iki krizės ekonomikos analitikai palankiai vertino Lietuvos ekonomikos raidą. Tarptautinis valiutos fondas vadino Lietuvą „kylančia Baltijos regiono žvaigžde“, Lenkijos Pinigų politikos tarybos pirmininkas Lešekas Balcerovičius – „augančia Baltijos tigre“. Tokią nuomonę formavo gerėjantys Lietuvos makroekonominiai rodikliai:

Šalies biudžeto fiskalinis deficitas pradėjo mažėti nuo 4,02 proc. BVP 2000 m. iki 0,45 proc. BVP 2006 m. 2007 m. biudžeto deficitas sudarė 1,01 proc. BVP. Krizės laikotarpiu biudžeto deficitas išaugo 8,92 proc. BVP. 2010 m. Tarptautinis Valiutos Fondas prognozuoja, kad Lietuvos biudžeto deficitas mažės iki 7,67 proc. BVP. (žr. 14 pav. ir 10 priedą)

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

14 pav. Valdžios sektoriaus deficitas, proc. nuo BVP 2000-2010 m.

Nepaisant iki krizės gerėjančio biudžeto deficito rodiklio matyti, kad valstybės pajamų santykis su BVP 2000-2009 m. laikotarpiu vidutiniškai augo tik 0,60 proc. (žr. 11 priedą)

BVP rodiklis augo nuo 3,25 proc. 2000 m. iki 9,84 proc. 2007 m. 2008 m. BVP taip pat augo, tik lėčiau 2,76 proc. (žr. 12 priedą). „Normalioje“ ekonomikoje spartus ekonomikos augimas savaime sukelia valstybės pajamų didėjimą. Tai reiškia, kad finansų formavimas atsietas nuo BVP.

Dauguma ekonominės literatūros autorių sutinka, kad biudžeto subalansavimas, ko dabar ir siekia vyriausybė, krizės sąlygomis yra neigiamai vertinamas. Tą parodo kitas makroekonominis rodiklis – **nedarbo lygis**. Iki krizės įspūdingi buvo darbo rodikliai. Nedarbas mažėjo nuo 16,4 proc. 2000 m. iki 4,3 proc. 2007 m. 2008 m. išaugo iki 5,8 proc. Krizės laikotarpiu nedarbo rodiklis Lietuvoje buvo vienas didžiausių ES, jis sudarė 13,7 proc. 2009 m. 2010 m. I ir II ketv. nedarbo rodiklis viršijo 18 proc. Ekonomikos kilimo laikotarpiu augo vidutinis mėnesinis darbo užmokestis nuo 970,8 Lt 2000 m. iki 2151,7 Lt 2008 m. Krizės metu darbo užmokestis mažėjo (2009 m.) iki

2052 Lt. 2010 m. I ketv. iki 2031,2 Lt. II ketv. jau pastebimas darbo užmokesčio augimas iki 2055,8 Lt. (žr. 13 priedą)

Valstybės biudžeto pajamų santykio su BVP mažėjimo Lietuvoje priežastimis laikomi šie veiksniai:

- valstybės biudžeto mokestinių pajamų nesurinkimas *dėl veikiančios sudėtingos mokesčių sistemos, nepakankamai efektyvaus paties mokesčių surinkimo proceso ir administravimo trūkumų bei įmonių nemokumo*;

- *šešėlinės ekonomikos egzistavimo* – vengimas mokėti mokesčius, korupcija muitinės darbe, nusikalstama veikla ir pan.

Misiūnas A (1999 m.) įvardijo šešėlinės ekonomikos priežastis: 1. Disbalansas prekių ir paslaugų rinkoje. 2. Ekonominės sistemos neelastingumas, 3. Struktūrinės pasiskirstymo problemos. 4. Skolų problema. 5. Darbo rinkos asimetrija. 6. Infliacija.

Aš labiau linkusi sutikti su kita nuomone. Mokesčių nesurinkimas ir šešėlinė ekonomika – tai gana fragmentiški elementai, nekorektiškos ekonominės politikos pasekmės. Pasak prof. O.G. Rakauskienės (2004 m.) šešėlinė ekonomika atsiranda ne todėl, kad atskirų įmonių vadovai ir kiti žmonės piktybiškai vengia mokėti mokesčius, o todėl, kad valstybės ekonominės politikos interesai tinkamai nesiderina su verslo interesais. Šešėlinė ekonomika visada yra valstybės ekonominės politikos klaidų pasekmė, o ne priežastis.

Priemonės, kuriomis Vyriausybė, stengiasi padidinti valstybės pajamas neadekvačios priežastims ir negali išspręsti valstybės pajamų didinimo problemos. Todėl išskirtinos toliau aptariamoms pagrindinėms valstybės pajamų santykio su BVP mažėjimo priežastims Lietuvoje grupės.

1. Lietuvos fiskalinė politika labiau remiasi išlaidų skirstymo prioritetu, o ne valstybės pajamų didinimu. Vykdamas biudžetą, Lietuvoje prioritetas teikiamas valstybės biudžeto deficito rodikliui. Valstybės biudžeto deficitas buvo nuolatos mažinamas ne didinant pajamas, o mažinant išlaidas. Ši procedūra griežtinama nuo 2000 m. Valstybės vykdoma griežta fiskalinė politika lėmė ir valstybės išlaidų mažėjimą, t.y. poreikį laikytis taupymo ir išlaidų „apkarpyimo“ politikos. Valstybės išlaidos buvo mažinamos nuo 36,2 proc. BVP 2000 metais iki 32,4 proc. BVP 2003 m. Tačiau dėl to pasireiškė gerai žinomas iš ekonomikos teorijos taupymo paradoksas – valstybės išlaidų nuolatinis mažinimas leido subalansuoti biudžetą tam tikru einamuoju laikotarpiu, tačiau ilgesniu periodu ši priemonė neigiamai ėmė veikti visą biudžetą: taupant, t.y. mažinant išlaidas, ilgai nei ėmė mažėti ir pajamos. Besaikis taupymas yra nuosmukį lemiantis veiksnys: reikia skatinti ekonomikos augimo svertus, o ne perdėtai taupyti. Krizės metu (2009 m.) vyriausybė taip pat sutelkė dėmesį į biudžeto deficito mažinimą, o ne pajamų didinimą. Nors valstybės biudžeto išlaidos didėjo 2009 m. iki 43,31 proc., tačiau šį augimą įtakojo ne vyriausybės priemonių ekonomikai skatinti finansavimas: tokių kaip parama statybos, infrastruktūros, mokslinių tyrimų ar

informacinių technologijų veikloms, o didėjusios išlaidos dėl egzistuojančios bedarbystės. Kaip matyti iš 14 priede pateiktų duomenų, valstybės biudžeto asignavimai 2009 m. didėjo tik aplinkos apsaugos ir socialinės apsaugos sritims, atitinkamai: 14,88 proc. ir 11,29 proc. Aplinkos apsaugos srityje 45 proc. daugiau asignavimų skirta nutekamojo vandens valymui, siekiant įsisavinti ES lėšas. O socialinės apsaugos srityje 46 proc. daugiau asignavimų skirta nedarbui. (žr. 14-15 priedą)

2. Nelanksti fiskalinė politika ir darbo užmokesčio „įšaldymas“, neatsižvelgiant į ūkio reikmes ir situaciją. Darbo užmokesčio įšaldymas, siekiant mažesnio valstybės biudžeto deficito ir einamosios sąskaitos deficito, prisidėjo prie Lietuvos ekonomikos išbalansavimo struktūriniu aspektu. Ypač opios tapo tokios problemos kaip nedarbas, mokios paklausos nuosmukis ir stagnuojanti vidaus rinka bei sulėtėjęs investicijų procesas. Dabartiniu laikotarpiu labai svarbu pašalinti disproporcijas darbo užmokesčio sistemoje. Lietuva darbo našumu visada atsilikdavo ir dabar atsilieka nuo išsivysčiusių Europos valstybių. Autoritetinių tarptautinių organizacijų nuomone, valandinis darbo užmokestis mažesnis kaip 3,5 eurų yra neleistinas, nes jis išstumia dirbantįjį už jo gyvenimiškos veiklos ribos, už kurios pradeda degraduoti šalies darbo potencialas, išnyksta motyvacija našiai dirbti. Lietuvoje minimalus valandinis darbo užmokestis yra 4,85 lito, arba 1,4 euro, t.y. 2,1 punkto mažesnis už nustatytą ribą. Todėl Lietuvoje ne našiai dirbama, o neleistinai mažai uždirbama. Vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje sudaro apie 30 proc. ES šalių vidutinio darbo užmokesčio. Darbo užmokesčio disproporcijų pašalinimas teigiamai veiktų Lietuvos ekonomiką – didintų visuminę paklausą, aktyvintų vidaus rinką, pramonės ir verslo plėtrą, skatintų ekonomikos reakciją į mokslo techninę pažangą, sudarytų būtinas prielaidas formuoti viduriniam sluoksniui. Susiklosčius tokiai padėčiai, didinti darbo užmokestį yra privalu. Turi būti sudaromos sąlygos darbo užmokesčio didėjimui, nesvarbu kokie pasirenkami jo didinimo būdai. Argumentai apie finansinių išteklių trūkumą nepriimtini, turint omenyje ekonomines nedarbo, žemo darbo užmokesčio pasekmes: sunkiai atsigaujančią gyventojų perkamąją galią, vartojimo lygį, sudėtingą padėtį, susidariusią valstybės finansų srityje. Darbo užmokesčio didinimas turi būti traktuojamas ne kaip ekonominio augimo pasekmė, o kaip jo sąlyga, kaip veiksnys, skatinantis tolygų ekonomikos augimą.

3. Didelė mokesčių našta, tenkanti vartojimui ir darbui, kai tuo tarpu žemės, kapitalo ir nekilnojamojo turto mokesčių dalis menka. Mokestinių pajamų struktūra pagal įplaukas, gaunamas iš įvairių mokesčių, rodo (žr. 13 pav.), kad didžiausią dalį pajamų valstybė gauna iš PVM, gyventojų pajamų mokesčio ir akcizų, kai tuo tarpu pajamoms iš žemės mokesčio, žemės nuomos mokesčio, nekilnojamojo turto mokesčio, pajamos už valstybės gamtos išteklius tenka nepateisinamai menka dalis. Kaip matyti iš 1 priede pateiktų duomenų nekilnojamojo turto mokesčių pajamos 2009 m. sudarė tik 1,99 proc. visų mokestinių pajamų, o pajamos už valstybės gamtos išteklius sudarė 0,16 proc. Todėl ateityje tikslinga mažinti darbo pajamų mokesčių naštą – perkelti

ją turto, žemės, gamtos išteklių apmokestinimui. Apmokestinant darbo pajamas, padidinami gamybos kaštai, kartu ir produkcijos kainos. Todėl gamintojai yra suinteresuoti nedidinti arba net mažinti darbo vietų skaičių.

4. Lietuvoje sukurta mokesčių sistema tarnauja stambaus kapitalo interesams, o ne smulkiam ir vidutiniam verslui. Tai, kad Lietuvos mokesčių sistema yra palanki stambaus kapitalo organizacijoms, iliustruoja toliau pateikiami faktai. Kai kurių stambių prekybos centrų indėlis į BVP yra gana didelis, tuo tarpu jų sumokėta mokesčių suma sudaro labai menką apyvartos dalį. Pavyzdžiui, „Vilniaus prekybos“ apyvarta 2009 m. siekė 8 mlrd. Lt, kas sudarė apie 10 proc. BVP, o mokesčių nuo prekių apyvartos nesumokėta net 1 proc. Tą patį galima pasakyti ir apie kitas įmones UAB „Maxima grupė“, UAB „Achemos grupė“ ir UAB „PALINK“ bei AB „Leo Lt“. Mažoms įmonėms tenkanti mokesčių našta paprastai daug kartų didesnė negu stambiųjų įmonių, t.y., palyginti su apyvarta, procentiškai jos sumoka kur kas daugiau mokesčių negu stambieji prekybos centrai.

7 lentelė. Įmonių apyvarta ir sumokėti mokesčiai

Įmonės pavadinimas	Apyvarta, mln. Lt				Mokesčiai (sumokėti VMI) proc. nuo BVP	
	2008 m.	% nuo BVP	2009 m.	% nuo BVP	2008 m.	2009 m.
UAB Vilniaus prekyba	10044	9	8963	10	0,005	0,001
UAB „Maxima grupė“	8744	8	7721	8	0,003	0,004
UAB „Achemos grupė“	5047	5	3066	3	0,034	0,018
UAB „Palink“	2176	2	2026	2	0,083	0,091
AB LEO Lt	2521	2			0,001	0,002

Šaltinis: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2010 m.

5. Valstybės finansų formavimui įtaką daro ir ekonominės analizės nepakankamumas, valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūros formavimo menkas pagrįstumas, pamatuotų ekonominių matematinių metodais apskaičiavimų, analizės ir prognozių stoka. Viena svarbiausių mūsų valstybės pajamų ir išlaidų formavimo kliūčių yra ta, kad stinga pamatuoto metodologinio pagrindo – ekonominių tyrimų ir apskaičiavimų, naudojant ekonominius matematinius modelius, leidžiančių argumentuotai pagrįsti vienokią ar kitokią valstybės išlaidų struktūrą ir nustatyti efektyviausią valstybės pajamų padidinimo būdą ir nesukurtos prielaidos (nepakankama statistinių duomenų bazė) naudoti pasaulinius instrumentus, įgalinančius matuoti, stebėti ir kontroliuoti sukurtos produkcijos ir jos panaudojimo srautus, ir kartu susieti gamybą su galutiniu vartojimu ir valstybės pajamų formavimu. Siekiant valstybės finansų efektyvumo, reikėtų didinti visuomenės dalyvavimą planuojant valstybės biudžetą. Būtina visuomenei pateikti išsamią informaciją, kuri būtų objektyvi, prieinama ir sąžiningai bei aiškiai parengta.

Jau 2004 m. Lietuvos ekonomistai rašė, kad valstybės prioritetas dėmesys teikiamas makroekonominiams rodikliams ir mažai rūpinamasi ūkio struktūrinėmis problemomis. Pastarąją

išvadą patvirtina tai, kad, stengiantis pasiekti gerų makroekonominio stabilumo rodiklių, Lietuvoje nepateisinamai menkas dėmesys skiriamas socialiniams – gyvenimo lygio kilimo rodikliams, visiškai skirtingai negu reikalauja Europos Sąjungos gerovės modelis: eiti ryškiai socialiai orientuotos rinkos ekonomikos keliu, kur darbas ir užimtumas yra paskelbti kaip pagrindiniai ekonomikos tikslai ir prioritetai. (Rakauskienė G. O. ir Makauskaitės I.)

2008 m. Nobelio ekonomikos premijos laureatas Paulas Krugmanas laikraštyje „The New York Times“ (2008 m.) teigia, kad krizės metu subalansuotas biudžetas ne tik neišgelbės, bet ir neigiamai atsilieps ateičiai. „Dabar daug ginčijamasi, kiek agresyviai Jungtinių Valstijų vyriausybė bandys priversti ūkį funkcionuoti. Daugybė ekonomistų, tarp jų ir aš, ragina kuo labiau didinti valstybės išlaidas, kad ekonomika visiškai nesugriūtų. Griežtos taupymo priemonės paveiks ūkį taip, kad ir ateityje jam bus sunku atsigauti. Todėl klysta tie, kurie bijo biudžeto deficito. Dabartinėmis sąlygomis biudžeto išlaidų didinimas leistų ne tik pagerinti dabartinę padėtį, bet ir atneštų naudos sustiprindamas ūkį ilgalaikėje perspektyvoje...“.

Josephas Stiglitzas, ekonomikos profesorius, Nobelio premijos laureatas (2010 m.) neigiamai vertina deficito mažinimo politiką. Jo teigimu „Po Didžiosios recesijos pasaulio valstybių biudžetų deficitai išaugo iki prieškriziniu metu neregėto lygio, be to, auga nerimas dėl kylančių nacionalinių skolų. Daugelyje valstybių tai skatina naujus taupymo etapus – o tai tikrai susilpnins tų šalių ir pasaulinę ekonomiką bei gerokai sulėtins atsigavimą. Laukiantieji reikšmingo deficitų sumažėjimo skaudžiai nusivils, nes ekonomikoms lėtėjant mažės pajamos iš mokesčių bei kils bedarbių pašalpų ir kitų socialinių garantijų paklausa. Pastangos pažaboti skolos augimą padeda susikaupti – tai priverčia šalis susitelkti ties prioritetais bei įvertinti vertybes.“

Lietuvos ekonomika iki krizės sparčiai augo: tą rodo mažėjantis biudžeto deficitas, įspūdingai didėjantis BVP, mažėjantis nedarbas, augantis darbo užmokestis. Tačiau nepaisant visų gerėjančių rodiklių neigiamai vertinama, kad valstybės pajamos 2000-2009 m. laikotarpiu vidutiniškai augo tik 0,60 proc. Tai reiškia, kad finansų formavimas atsietas nuo BVP, kai paprastai ekonomikoje spartus ekonomikos augimas savaime sukelia valstybės pajamų didėjimą. Išskirtinos pajamų mažėjimo priežastys: Lietuvos fiskalinė politika remiasi išlaidų skirstymo prioritetu, o ne valstybės pajamų didinimo; nelanksti fiskalinė politika ir menkas darbo užmokestis; didelė mokesčių našta vartojimui ir darbui, kai tuo tarpu turtui tenka maža mokesčių dalis; Lietuvoje sukurta mokesčių sistema tarnauja stambaus kapitalo interesams; ekonominės analizės stoka. Krizės metu visi rodikliai rodo ekonomikos stagnaciją. Ko pasekoje, Lietuvos vyriausybė siekdama skatinti ekonomiką didino mokesčius ir mažino valstybės išlaidas. Viena iš pagrindinių priežasčių – subalansuoti biudžetą. Lietuvos ir užsienio ekonominės literatūros autoriai vieningai sutinka, kad krizės metu subalansuotas biudžetas (ko dabar siekia vyriausybė) ne tik neišgelbės, bet ir neigiamai atsilieps ateičiai.

3. TYRIMAS. UŽSIENIO ŠALIŲ ANTIKRIZINĖS MOKESČIŲ REFORMOS

3.1. Tyrimo metodologija

Tiriant mokesčių reformos krizės kontekste efektyvumo klausimą, buvo pasirinktas lyginamasis metodas. Naudojant šį metodą, bus galima priimti arba atmesti iškeltą tyrimo **hipotezę – Lietuvos mokesčių sistemos reforma krizės kontekste yra neefektyvi.**

Anot Šriver (Janiūnaitė, 1999 m.), lyginimas kaip mąstymo operacija paprastai taikomas norint išskirti specifinius objekto, reiškinių bruožus, kad būtų galima sudaryti klasifikacijas, nustatyti panašias charakteristikas. Šios operacijos metu lyginami objektai tik pagal jų faktiškus parametrus ir atitinkamus požymius. Mokslininkai tokį lyginimą paprastai vadina paprastuoju arba vieno lygio.

Antra vertus, lyginimas kaip mokslo metodas naudojamas atliekant vadinamąją sudėtingą arba daugelio lygių analizę, skirtą ne lyginti objektus pagal jų atitinkamus požymius, o numatyti ryšius tarp skirtingų reiškinių, objektų, pokyčių. Šiuo atveju lyginimas padeda įrodyti hipotezes ir spręsti konceptualizuotas problemas. Lyginimo metodas atlieka specifines funkcijas kuriant, tikrinant ir kritikuojant teorijas. Lygindamas mokslininkas gali kelti įvairius tikslus:

1. nustatyti panašumus;
2. išdėstyti nustatytus panašumus pagal konkretų kriterijų, pvz.: daugiau – mažiau, anksčiau – vėliau, į tam tikras sekas ar hierarchijas.
3. diferencijuoti skirtumus.

Lyginamasis metodas leidžia palyginti skirtingų valstybių mokesčių sistemas. Šio metodo taikymas efektyvus todėl, kad Lietuvos mokesčių sistemos reformos trūkumai, neatitikimai bei neaiškumai gali būti sprendžiami atsižvelgiant į kitų valstybių, turinčių gilesnes tradicijas ir didesnę patirtį bei praktiką mokesčių srityje.

Lyginamasis metodas šiame tyrime suteikia galimybę įnešti svarų indėlį į hipotezių verifikaciją (t. y. teisingumo tikrinimą, tikrumo nustatymą), metodikų unifikavimą ir standartizavimą.

Galima paminėti šiuos lyginamojo metodo privalumus ir trūkumus.

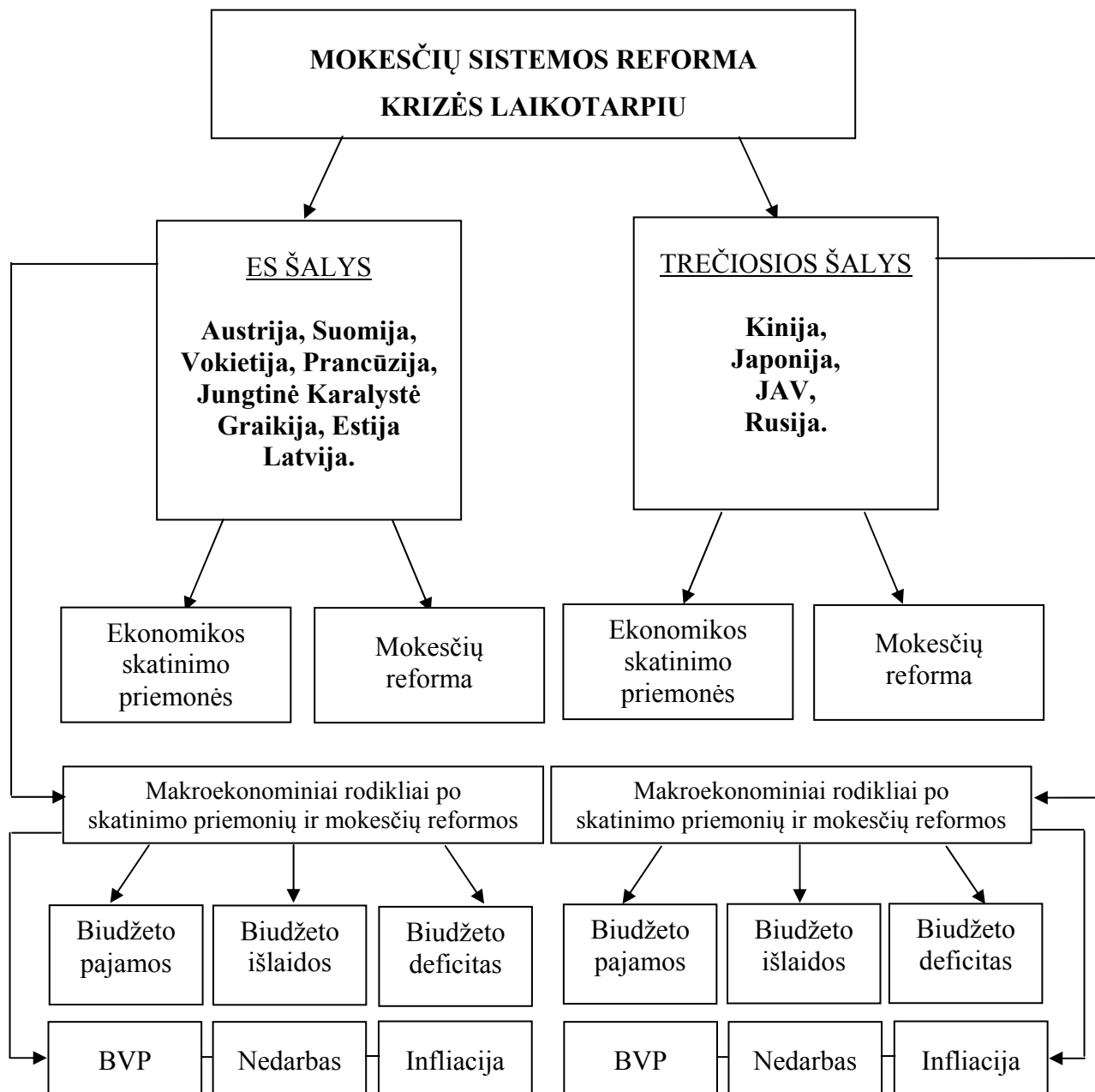
Privalumai:

- 1) šis metodas leidžia gauti informacijos apie objektą netiesiogiai, jo specialiai netyrinėjant, o užpildant informacijos spragas pagal paties objekto analogiją;
- 2) galima nustatyti tiriamojo objekto specifines savybes ir bruožus bei specifinius veiksmus, darančius jam įtaką.

Trūkumai:

- 1) tyrimo rezultatų patikimumas ima priklausyti nuo pavyzdinio objekto informacijos patikimumo;
- 2) dažnai yra sudėtinga palyginti skirtingus objektus, nes jų aplinka būna nevienoda.

Tyrimui atlikti pasirinkau kelias ES valstybes ir kelias trečiąsias šalis. Šalies ekonominį aktyvumą nusako tokie makroekonominiai dydžiai (rodikliai), kaip bendrasis vidaus produktas (BVP), nacionalinės pajamos, gyventojų užimtumas, kainų lygis. Kaip keitėsi kitų šalių ekonomika po skatinamųjų priemonių įgyvendinimo ir mokesčių reformų parodysiu pavaizduodama biudžetų pajamas, išlaidas ir deficitą bei BVP, nedarbo ir infliacijos rodiklius.

15 pav. Mokesčių sistemos tyrimo modelis

Kinijos vyriausybė skyrė 586 mlrd. JAV dolerių ekonomikai skatinti, Japonija tam skiria 154 mlrd. JAV dolerių, JAV prezidentas Barakas Obama per dvejus metus, siekdamas sukurti 2,5

mln. darbo vietų, iš vyriausybės biudžeto planuoja skirti 787 mlrd. dolerių. Paminėtų šalių lyderiai remia mokesčių mažinimo idėją.

Anot prof. P.Gylio (2009 m.) šie sprendimai reiškia rimtą paradigminį posūkį ekonominių sprendimų filosofijoje, kurį būtų galima pavadinti grįžimu prie keinsistinio ekonominio modelio.

ES šalys krizės laikotarpiu ekonomikai skatinti įgyvendino mokesčių reformas. Vienos jų mažino mokesčius, kitos priešingai didino, siekiant surinkti daugiau pajamų į biudžetus. 8 lentelėje pateikiama kaip kito mokesčių tarifai ar mokestinė bazė sunkmečio metu ES šalyse.

8 lentelė. Mokesčių reforma krizės laikotarpiu ES

	Mokesčių tarifų pokytis	Mokesčių bazės keitimas ir kita
	<i>Pridėtinės vertės mokestis</i>	
Padidėjimas	CZ, EL, ES, EE, HU, LV, LT, FI	EE, LV, LT
Sumažėjimas	IE, FI, UK (12.2008-09)	BE, DE, CY, FR, LT, MT, HU, NL, RO, SI, FI
	<i>Pajamų mokestis</i>	
Padidėjimas	EL, IE, FR, LV, PT, SI, UK	DK, EE, EL, ES, IE, HU, LV, LT, PT
Sumažėjimas	AT, DE, DK, FR, FI, HU, LV, LT, RO	AT, BE, BG, DE, DK, ES (2008), FI, HU, MT, IE, IT, LV, LU, NL, PL, PT, RO, SK, SI, SE
	<i>Pelno mokestis</i>	
Padidėjimas	LT, HU, PT	BE, BG, IE, EL (2009-13), IT, LT (2009-11), HU
Sumažėjimas	CZ, EL (2010-2014), HU, LU, SI, SE, LT	AT, BE (2010-11), DE, ES (2009-11), IT, CY, LT, NL, PT, PL, RO, SE, SK, UK (2009-11)
	<i>Socialinio draudimo mokestis</i>	
Padidėjimas	CY, EE, HU, PT, RO, SK, FI	BG, CZ, EE, LV, LT
Sumažėjimas	BG, CZ, HU, RO, SE	FI
	<i>Akcizo mokestis</i>	
Padidėjimas	BG, DK, EE, EL, ES, IE, HU, LV, LT, PT, PL, RO, SI, FI	DK, FI, EL, LV
Sumažėjimas	IT, LT (2009-11), PL, SK	BG

Šaltinis: European Commission —Taxation and customs union, 2010 m.

Pagal naujausias tendencijas pastebėta, kad Europos Sąjunga bando sumažinti mokesčių naštą darbo ir kapitalo pajamoms. Sumažinta mokesčių našta siekiama skatinti darbo pasiūlą ir paklausą bei padidinti užimtumą. Tokia politika turi tapti ypač svarbi sunkmečio metu. Šalių sutrumpinimai pateikiami 16 priede.

3.2. ES šalių antikrizinės mokesčių sistemos reformos

Austrija. Dėl tarptautinės finansų ir ekonomikos krizės Austrijos ekonomika patyrė giliausią nuosmukį per visą pokario laikotarpį. Austrija nuosmukį daugiausia pajuto dėl mažėjančio eksporto, kuris reiškė pasaulio prekybos žlugimą, dėl sumažėjusių kapitalo investicijų, mažėjančios paklausos bei griežtesnių kreditų rinkos sąlygų. Tarptautinio Valiutos Fondo duomenimis 2009 m.

BVP sumažėjo apie 3,89 proc. Labiausiai nukentėjo smarkiai į eksportą orientuotas gamybos sektorius.

2009 m. ekonomikos skatinimui buvo skirta 100 mlrd. eurų. Įgyvendinus mokesčių reformą, lengvatoms buvo skirta 3 mlrd. eurų. Buvo sumažinti šie mokesčiai:

Pajamų mokesčio sistemai skirta 2,3 mlrd. eurų. Mokesčių tarifai, mokami nuo metinių pajamų, priklauso nuo uždirbtos sumos dydžio: 0-10000 EUR 0%; 10000 – 25000 EUR 38,33%; 25000 – 51000 EUR 43,60%; daugiau kaip 51000 EUR 50%. Tokie tarifai buvo taikomi iki krizės. Po mokesčių reformos, 0 % tarifas taikomas pajamoms iki 11000 eurų. 50 % tarifu, dabar apmokestinama pajamos virš 60000 eurų.

Standartinis PVM tarifas Austrijoje yra 20%. Sumažintas 10% taikomas pagrindiniams maisto produktams, knygoms ir laikraščiams, visuomeniniam transportui ir nuo 2009 m. vaistams.

Šeimos mokesčių sistemai skiriama 0,5 mlrd. eurų. Didinama vaiko pašalpa bei mokesčių kreditai, išmokos vaiko priežiūrai. Keičiama neapmokestinama pajamų dalis įmonėms. Nuo 2010 m. ji didinama nuo 10 proc. iki 13 proc. (žr. 9 lent.)

9 lentelė. Austrijos mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
Pajamų mokestis	Padidinta 0 proc. apmokestinamų pajamų suma nuo 10000 eurų iki 11000 eurų. Be to 50 proc. tarifas taikomas pajamoms viršijančioms 60000 eurų (prieš tai buvo 51000 eurų).	2009
Pajamų mokestis	Padidintos išmokos vaikui ir su vaikais susiję mokesčių kreditai, neapmokestinamos darbdavių mokamos vaikų priežiūros subsidijos. Padidinti važinėjimo į darbą ir iš darbo mokesčių kreditai. Teikiamos mokesčių lengvatos tam tikroms dovanoms.	2009
Pajamų mokestis	Padidinta neapmokestina įmonių pajamų dalis nuo 10 iki 13 proc. (0,15 mlrd. eurų)	2010
Pelno mokestis	Iki 30 proc. per metus pagreitintas nusidėvėjimas investicijoms. (0,7 mlrd. eurų) Didžioji dalis sumažintų mokesčių pajamų bus kompensuojama 2014-2020 m.	2009-2010

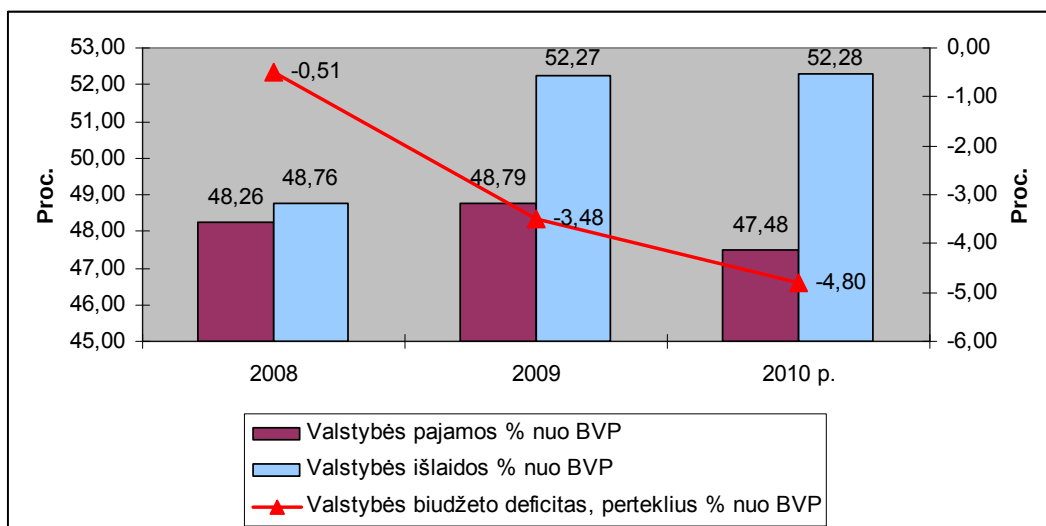
Šaltinis: European Commission —Taxation and customs union, 2010 m.

Privataus vartojimo augimas, nors ir gerokai mažesnis negu ankstesniais metais, tapo situaciją stabilizuojančiu veiksniu. 2009 m. vartotojų kainos išaugo vos 0,4 proc. daugiausia dėl stipraus kuro ir krosnių kuro kainų mažėjimo bazės efekto ir spaudimo mažinti pelno maržą esant nedidelei paklausai. Reaguodama į ekonomikos nuosmukį, Austrijos Vyriausybė priėmė didelį diskrecinių fiskalinių skatinamųjų priemonių paketą laikydamasi Europos ekonomikos atgaivinimo plano.

Austrijos biudžeto pajamos tiriamu 2008-2009 m. laikotarpiu augo nuo 48,26 proc. BVP iki 48,79 proc. BVP. 2010 m. prognozuojama, kad Austrijos biudžeto pajamos sudarys 47,48 proc.

BVP. Tuo tarpu išlaidos, dėl ekonomikos skatinamųjų priemonių augs nuo 48,76 proc. BVP 2008 m. iki 52,28 proc. BVP 2010 m. (žr. 16 pav.)

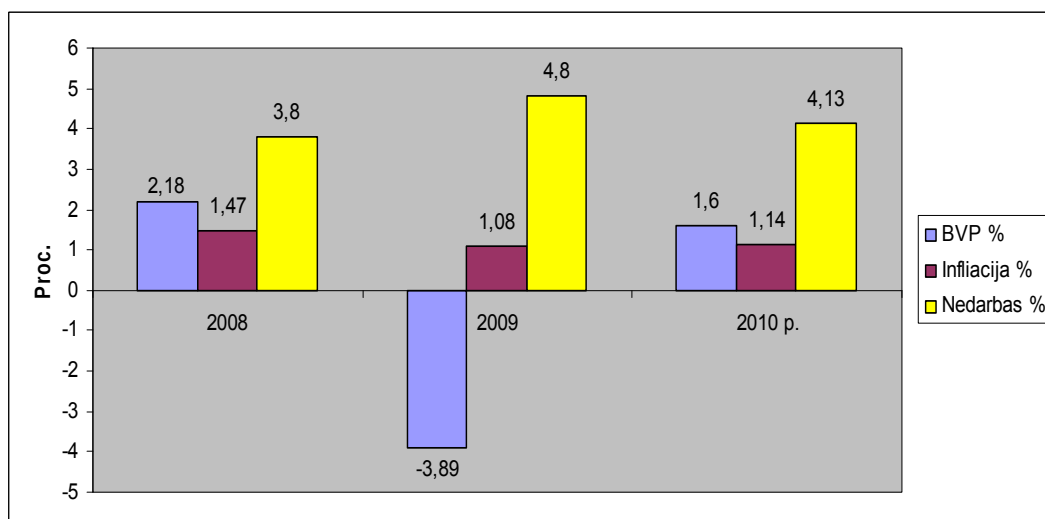
Dėl skatinamųjų priemonių taikymo ir automatinių stabilizatorių veikimo labai pablogėjo valstybės finansų būklė; 2009 m. valdžios sektoriaus deficitas pasiekė 3,48 proc. BVP (padidėjo nuo 0,51 % BVP 2008 m.). 2010 m. planuojama, kad biudžeto deficitas sudarys 4,8 proc. BVP.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

16 pav. Austrijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

BVP yra pagrindinis makroekonominis rodiklis, parodantis ekonominę būklę šalyje. 2008 m. Austrijos ekonomika augo 2,18 proc. 2009 m. krizės laikotarpiu Austrijos BVP sumažėjo 3,89 proc. Tuo tarpu 2010 m. prognozuojamas 1,6 proc. BVP augimas. (žr. 17 pav.)

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

17 pav. Austrijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Kadangi nuosmukis padarė žalos ir darbo rinkai, 2009 m. užimtumas sumažėjo ir nedarbo lygis pasiekė 4,8 proc., palyginti su ankstesnių metų 3,8 proc. rodikliu (žr. 17 pav.). 2010 m. planuojama, kad nedarbas sumažės iki 4,13 proc.

Infliacija krizės laikotarpiu sumažėjo nuo 1,47 proc. 2008 m. iki 1,08 proc. 2009 m. 2010 m. planuojamas nežymus infliacijos lygio kilimas iki 1,14 proc.

Suomija. Ekonominės krizės sąlygomis Suomijos vyriausybė parengė svarų ekonomikos ir finansų rinkos skatinimo paketą, kurio esmė – sustabdyti nedarbo augimą. Vyriausybė prisiima pagrindinę naštą, didindama investicijas į infrastruktūrą, statybas, švietimą ir mokslą bei sumažindama mokesčių naštą savivaldybėms ir verslui. 2009 m. vasario pradžioje vyriausybė priėmė ir pateikė biudžeto projektą, kuriame numatytas 2 mlrd. eurų ekonomikos stimuliavimo paketas. Stimuliavimo pakete numatyta biudžeto asignavimų didinimas ir centrinio biudžeto pajamų mažinimas. Numatoma, kad paketas garantuos 25 tūkstančius darbo vietų metams. Pagrindinis papildomo biudžeto tikslas – sumažinti nedarbo didėjimą. Todėl svarbiausios priemonės numatytos darbo vietų išlaikymui: investicijos į transporto infrastruktūrą, parama statybų verslui, socialinio draudimo naštos sumažinimas darbdaviams. Kiti prioritetai – švietimas ir mokslo tyrimai. Bus padidintas profesinio mokymo vietų skaičius, skiriamos papildomos lėšos mokslui. Finansų rinkoms skatinti numatytos 60,5 mlrd. eurų vertės poveikio priemonės, tarp jų valstybės garantijos bankų paskoloms, valstybės paskolos bankams bei įmonių ir eksporto finansavimo instrumentai. Priemonių tikslas – pasiekti, kad „sveikos“ kompanijos neprarastų darbo vietų dėl finansinių problemų, kurias sukelia tarptautinė finansų sektoriaus krizė.

Tam kad stimuliuoti ekonomiką, buvo įgyvendinti šie mokesčių pakeitimai: 2009 m. ekonomikos stimuliavimo plane akcentuojama, kad vyriausybė daugiausia dėmesio skirs remdama užimtumą, švietimą ir tyrimus. Tam siūloma sumažinti socialinio draudimo įmokas, mokamas darbdavių. PVM sumažintas mokesčio tarifas buvęs 17 proc. nuo 2009 m. spalio 1 d. mažinamas iki 12 proc. ir jis taikomas maisto produktams, gyvūnų pašarams (išskyrus geriamąjį vandenį, alkoholinius gėrimus ir tabako gaminius). Suteikiama vyriausybės parama moksliniams tyrimams ir plėtrai (R&D) 39 mln. EUR. (žr. 10 lent.)

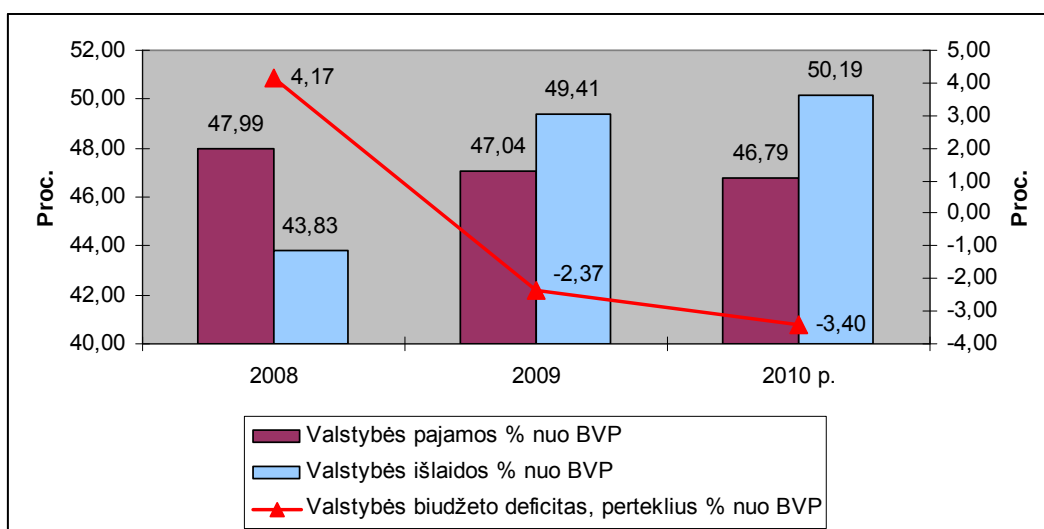
Nacionaliniam pensijų fondui suteikiama galimybė investuoti į Suomijos bendrovių vertybinius popierius, jei tos kompanijos yra stabilios ir atitinka eilę reikalavimų. Taip pat valstybė teikia subsidijas naujų statinių statybai ir rekonstrukcijai. Nors 2008 m. prasidėjus pasaulinei krizei Suomijos padėtis buvo palyginti stipri – ji buvo sukaupusi nemažą einamosios sąskaitos ir valdžios sektoriaus finansų perteklių, pasaulinė krizė turėjo ypač didelį poveikį jos smarkiai į eksportą orientuotai pramonei, o dėl neigiamų pasitikėjimo sumažėjimo padarinių – ir kitiems šalies sektoriams. Suomija sudarė sąlygas automatiniais stabilizatoriais veikti visu pajėgumu ir numatė palyginti dideles diskrecines fiskalines paskatas.

10 lentelė. Suomijos mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	Nuo 2009-11-01 mažinamas PVM tarifas maisto produktams nuo 17 proc. iki 12 proc.	2009
PVM	Padidintas PVM tarifas maisto produktams nuo 12 proc. iki 13 proc. Standartinis PVM tarifas padidintas 1 proc. Restoranų veiklai PVM tarifas sumažintas nuo 22 proc. iki 13 proc.	2010
Soc. draudimo mokestis	Darbdavių mokamos įmokos pensijiniam draudimui mažinamos 0,8 proc. (Nuo 2009-04-01)	2009-2010
Soc. draudimo mokestis	Didinamos pensijų, sveikatos ir nedarbo draudimo įmokos darbuotojams nuo 0,2 proc. iki 0,3 proc.	2010
Pajamų mokestis	Visoms 4 pajamų kategorijoms mažinamas pajamų mokesčio tarifas (tarp 1 ir 1,5 proc.).	2009
Pajamų mokestis	Visoms 4 pajamų kategorijoms mažinamas pajamų mokesčio tarifas 0,5 proc.	2010
Akcizas	Padidinamas akcizas tabakui nuo 5 proc. iki 15 proc.	2010

Šaltinis: European Commission —Taxation and customs union, 2010 m.

Dėl skatinamųjų priemonių taikymo valstybės finansų būklė pablogėjo: sumažėjo valstybės biudžeto pajamos nuo 47,99 proc. BVP 2008 m. iki 47,04 proc. BVP 2009 m. 2010 m. prognozuojama, kad biudžeto pajamos dar sumažės iki 46,79 proc. BVP. Išaugo valstybės išlaidos nuo 43,83 proc. BVP 2008 m. iki prognozuojamų 50,19 proc. BVP 2010 m. 2008 m. Suomijos biudžetas turėjo 4,17 proc. BVP perteklių. 2009 m. jau užfiksuotas 2,37 proc. BVP valstybės biudžeto deficitas, kuris 2010 m. planuojama, kad dar padidės iki 3,40 proc. BVP (žr. 18 pav.)

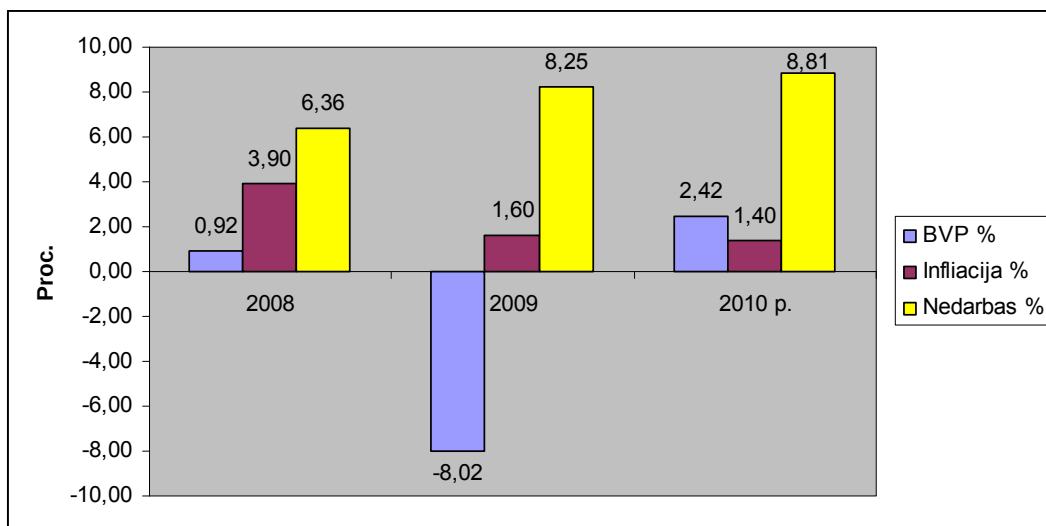
Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

18 pav. Suomijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Prognozuojama, kad Suomijos ekonomika po staigaus susitraukimo 8,02 proc. 2009 m., 2010 m. pradės augti ir BVP sudarys 2,42 proc. (žr. 19 pav.)

Kadangi gilus nuosmukis turėjo įtakos ir darbo rinkai, 2009 m. nedarbo lygis pasiekė 8,25 proc., palyginti su ankstesnių metų 6,36 proc. rodikliu (žr. 19 pav.). 2010 m. planuojama, kad nedarbas didės iki 8,81 proc.

Infliacija krizės laikotarpiu sumažėjo nuo 3,90 proc. 2008 m. iki 1,60 proc. 2009 m. 2010 m. planuojamas nežymus infliacijos lygio kritimas iki 1,40 proc.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

19 pav. Suomijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Vokietija. Pirmas ekonomikos gaivinimui skirtas paketas buvo paskelbtas 2008 m. lapkričio mėn. Galutinai patvirtintas gruodžio 29 d. Tačiau priemonės buvo kritikuojamos dėl pernelyg mažos pagalbos šalies ekonomikai. Tuo tikslu vasario mėn. Aukščiausieji rūmai paskyrė 50 mlrd. EUR paramą ekonomikai skatinti. Pusę šios sumos skirta naujų statinių statybai ir renovacijoms, 9 mlrd. EUR iš jų skirti mokesčių lengvatoms. (žr. 11 lent.)

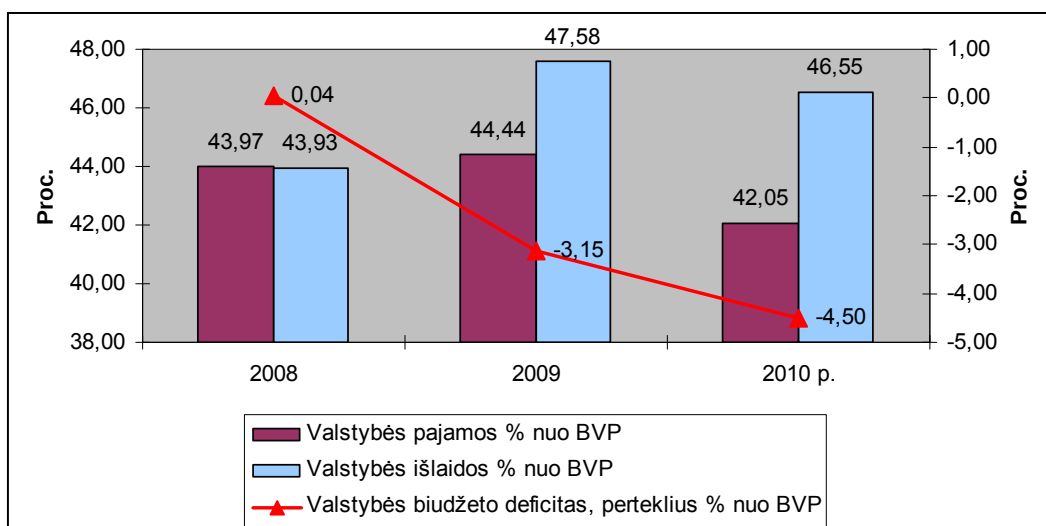
11 lentelė. Vokietijos mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	Sumažintas PVM tarifas iki 7 proc. trumpalaikio apgyvendinimo paslaugoms: viešbučiams, pensionatams, svečių namams.	2010
Pajamų mokestis	Sumažintas pajamų tarifas nuo 15 proc. iki 14 proc.	2009-2010
Pajamų mokestis	Iki 20 proc. (nuo 6000 eurų) didinamas pajamų mokesčio kreditas šeimoms savo namuose atliekančioms remontus.	2009
Pajamų mokestis	Skiriama vaikui vienkartinė išmoka 100 eurų.	2009
Pajamų mokestis	Auginantiems vaikus neapmokestinamas pajamų dydis pakeltas nuo 5808 eurų iki 6024 eurų.	2009
Pajamų mokestis	Auginantiems vaikus neapmokestinamas pajamų dydis pakeltas nuo 6024 eurų iki 7008 eurų.	2010
Kita	Teikiamos lengvatos, perkantiems ekologiškus automobilius.	2009-2010

Šaltinis: European Commission — Taxation and customs union, 2010 m.

Kaip keitėsi Vokietijos finansų būklė ir ekonomika pavaizduota 20 ir 21 pav.

Nepaisant krizės ir skatinamųjų priemonių įgyvendinimo Vokietijos biudžeto pajamos augo nuo 43,97 proc. BVP 2008 m. iki 44,44 proc. BVP 2009 m. 2010 m. prognozuojama, kad biudžeto pajamos mažės iki 42,05 proc. BVP. 2009 m. išaugo valdžios sektoriaus išlaidos nuo 43,93 proc. BVP iki 47,58 proc. BVP dėl didesnių socialinių pervedimų, viešųjų investicijų ir subsidijų sutrumpinto darbo laiko programai finansuoti. 2010 m. prognozuojama, kad išlaidos sumažės iki 46,55 proc. BVP. 2009 m. užfiksuotas valdžios sektoriaus deficitas – 3,15 proc. BVP. Reikšmingas pablogėjimas, palyginti su subalansuotu biudžetu 2008 m., daugiausia susijęs su automatinio stabilizatorių poveikiu, bet jį taip pat lėmė maždaug 1,75 proc. BVP vertės skatinamosios priemonės, kurias vyriausybė patvirtino laikydamasi Europos ekonomikos atgaivinimo plano. 2010 m. prognozuojamas 4,50 proc. BVP biudžeto deficitas. (žr. 20 pav.)

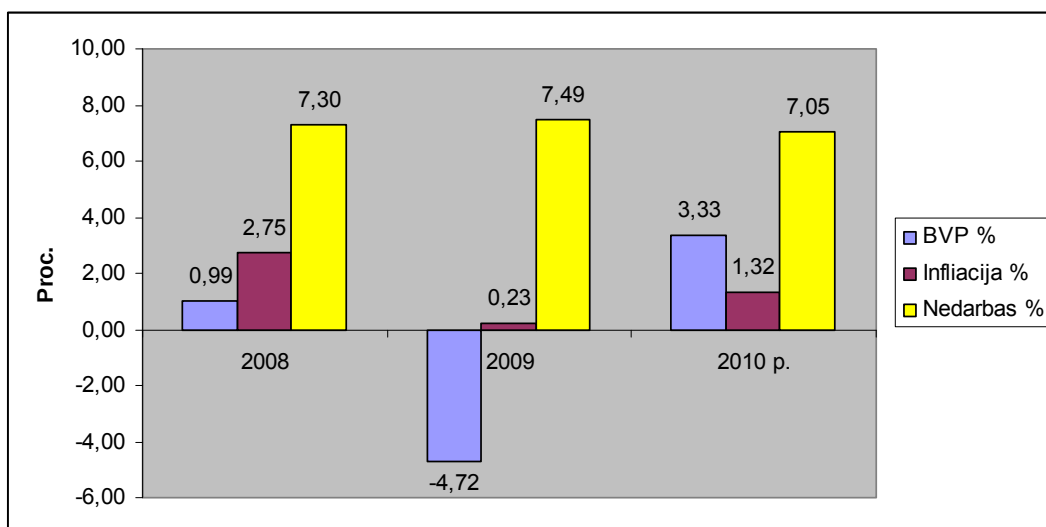
Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

20 pav. Vokietijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

2009 m. beveik 5 proc. smukęs realusis BVP prognozuojama vėl pradės augti 3,33 proc. 2010 m.

Atsigaunančią Vokietijos ekonomiką rodo ir mažėjantys nedarbo rodikliai. 2009 m. krizės metu nedarbas augo nuo 7,30 proc. iki 7,49 proc. Tuo tarpo po skatinamųjų priemonių įgyvendinimo prognozuojama, kad nedarbas Vokietijoje sumažės iki 7,05 proc. 2010 m.

Inflacijos lygis Vokietijoje krito nuo 2,75 proc. 2008 m. iki 0,23 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojamas inflacijos kilimas iki 1,32 proc. (21 pav.)

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

21 pav. Vokietijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Prancūzija. Prezidentas Nikolas Sarkozy ekonomikai atstatyti taip pat skyrė dideles lėšas: dviejų metų antikriziniam planui skirta 26 milijardai eurų, kas turėtų sustabdyti nedarbo augimą. Krizė privertė prancūzus pakeisti ekonominę politiką, kuri skatino vartojimą, ir pereiti prie investicijų skatinimo. Prancūzijos planas grįstas parama kompanijoms, kurioms privaloma stabilizuoti pinigų srautus. Joms paskirta net 11,4 milijardo eurų. Beveik 11 milijonų eurų bus skirta investicijoms į infrastruktūrą. Mažas pajamas gaunantiems prancūzams bus užtikrinta parama bustų remontui. Didelis dėmesys skirtas ir nuo krizės nukentėjusioms automobilių ir statybos pramonės šakoms. Prancūzijos premjeras Francois Fillonas automobilių pramonės sektoriui skyrė 6 milijardus eurų, tuo siekiant išlaikyti darbo vietas, nes automobilių pramonėje dirba 10 procentų darbingų prancūzų. Prancūzijos antikrizinis planas 2009 m. valstybės biudžeto deficitą išaugins iki 3,9 proc., o šalies įsiskolinimas padidės 20 mlrd. eurų. Tačiau prezidentas N. Sarkozy įsitikinęs: vienintelis atkirtis krizei – investicijos.

12 lentelė. Prancūzijos mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	Sumažintas PVM tarifas iki 5,5 proc. restoranų paslaugoms	2009
Pajamų mokestis	2/3 sumažintas pajamų tarifas gaunantiems mažas pajamas.	2009
Pajamų mokestis	50 proc. tarifu apmokestinami dividendai, viršijantys 27500 eurų.	2010
Socialinio draudimo mokestis	Nuo 2009 m. pardavus pelningai akcijas, nebetaikomos socialinio draudimo įmokos sumai, neviršijančiai 25730 eurų.	2009

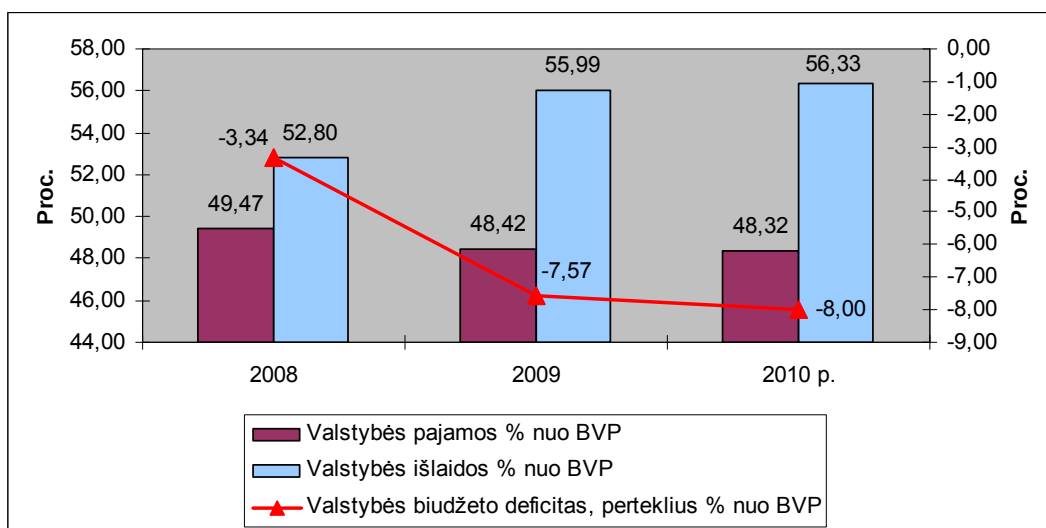
Šaltinis: European Commission — Taxation and customs union, 2010 m.

Prancūzijoje taikoma progresinė pajamų mokesčio sistema Iki 2009 m. buvo taikomas aukščiausias 40 proc. pajamų tarifas (pajamoms viršijančioms apie 69783 eurų). Kaip parodyta 12 lent. pajamų mokesčio tarifas nuo 2009 m. sumažintas 2/3 mažai uždirbantiems.

Investicinės veiklos pajamoms, tokioms kaip bankų ar obligacijų palūkanoms bei akcijų kapitalo prieaugio jas parduodant taikomas vienodas 16 proc. tarifas. Nuo 2009 m. pardavus pelningai akcijas, nebetaikomos socialinio draudimo įmokos sumai, neviršijančiai 25730 eurų.

Standartinis pelno mokesčio tarifas Prancūzijoje yra 33,33 proc. Mažos ir vidutinės įmonės gali taikyti sumažintą 15 proc. tarifą pelnui iki 38120 eurų. Didelių įmonių (kurių metinė apyvarta 7,63 mln. eurų ir apmokestinamas pelnas viršija 2,289 mln. eurų) pelnas papildomai apmokestinamas 3,3 proc. (nuo standartinio tarifo). Taigi, pelno mokesčio tarifas tokioms įmonėms yra 34,43 proc.

Standartinis PVM tarifas yra 19,6 proc. Sumažintas tarifas 5,5 proc. taikomas būtiniausioms prekėms, tam tikriems periodiniams leidiniams ir restoranų paslaugoms. Sumažintas 2,1 proc. tarifas taikomas laikraščiams, teatrams ir vaistams.

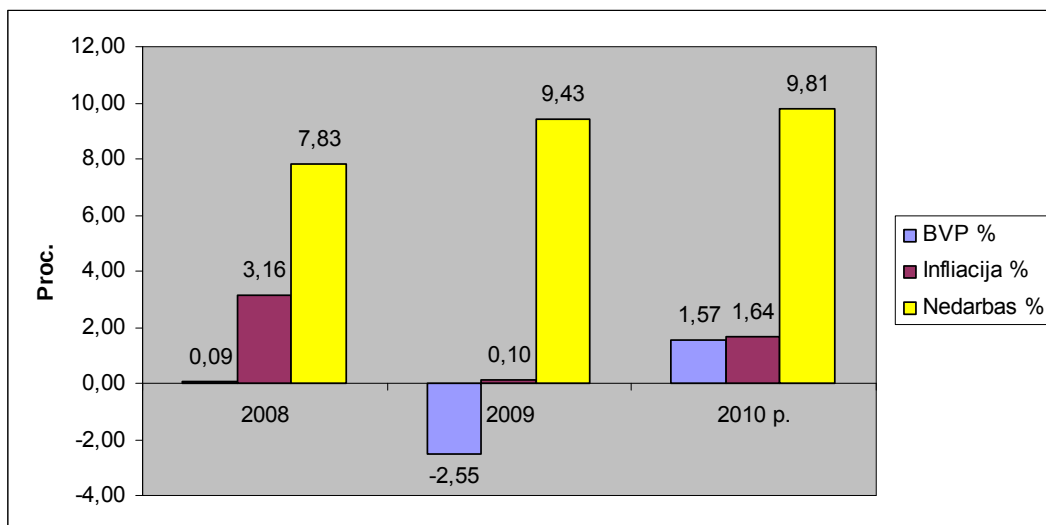

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

22 pav. Prancūzijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Krizės laikotarpiu Prancūzijos biudžeto pajamos mažėjo (nuo 49,47 proc. BVP 2008 m. iki prognozuojamų 48,32 proc. BVP 2010 m.), o išlaidos augo (nuo 52,80 proc. BVP 2008 m. iki 56,33 proc. BVP 2010 m. (prognozė)). To pasekoje, 2009 m. valdžios sektoriaus deficitas sudarė 7,57 proc. BVP. Reikšmingas deficito padidėjimas, palyginti su 3,34 proc. BVP deficitu 2008 m., daugiausia susijęs su krizės poveikiu valdžios sektoriaus finansams (visų pirma pajamoms iš pelno mokesčio ir PVM), bet jį taip pat lėmė 1,1 proc. BVP skatinamosios priemonės, kurias vyriausybė patvirtino laikydamasi Europos ekonomikos atgaivinimo plano (EEAP). 2010 m. prognozuojama, kad biudžeto deficitas bus 8 proc. BVP. (žr. 23 pav.)

2009 m. realusis BVP sumažėjęs iki 2,55 proc., 2010 m. planuojama, kad vėl padidės 1,57 proc. (žr. 23 pav.) Prieaugis daugiausia priklauso nuo vidaus paklausos ir visų pirma namų ūkių vartojimo.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

23 pav. Prancūzijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Nedarbo lygis krizės laikotarpiu didėjo nuo 7,83 proc. 2008 m. iki 9,43 proc. 2009 m. Prognozuojama, jog nedarbo lygis Prancūzijoje 2010 m. dar padidės iki 9,81 proc.

Infliacija krizės laikotarpiu mažėjo iki 0,10 proc. (2008 m. 3,16 proc.) Tuo tarpu 2010 m. planuojamas infliacijos kilimas iki 1,64 proc.

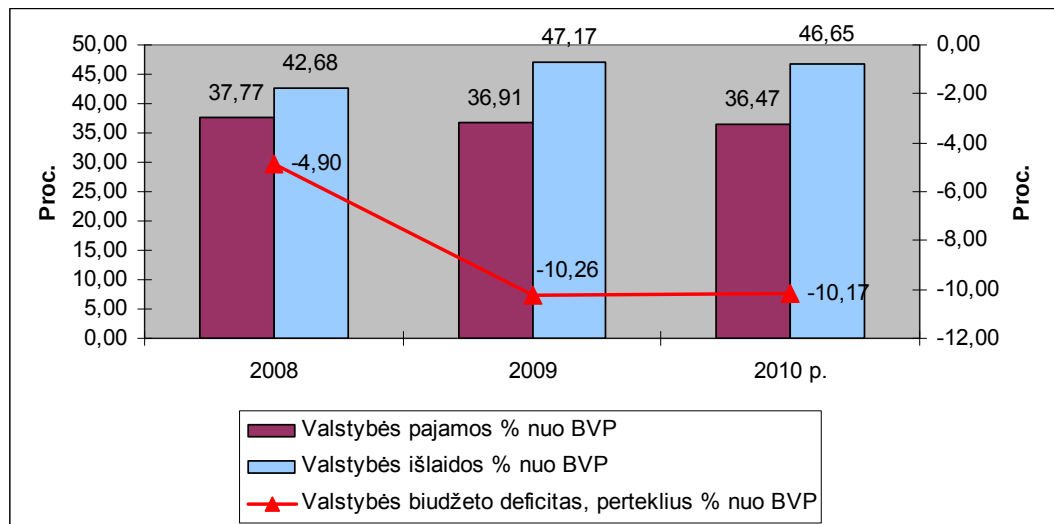
Jungtinė Karalystė. Ekonomikai skatinti buvo skirta 47 mlrd. dol. Viena iš priemonių - PVM tarifo sumažinimas nuo 17,5 proc. iki 15 proc. (žr. 13 lent.)

13 lentelė. Jungtinės Karalystės mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	Nuo 2008-12-01 iki 2009-12-31 sumažintas PVM standartinis tarifas nuo 17,5 proc. iki 15 proc.	2008-2009
Pajamų mokestis	Pajamų mokesčių tarifai daugiau uždirbantiems (daugiau nei 150000 svarų per metus) padidės nuo 40% iki 45%	2009
Pajamų mokestis	Pajamų mokesčių tarifai daugiau uždirbantiems (daugiau nei 150000 svarų per metus) padidės nuo 45% iki 50%	2010
Muitai	pakelti muitai alkoholiui ir tabakui	2008
Žemės mokestis	Nuo 2008-09 iki 2009-12 panaikinamas žyminis ir žemės mokestis įsigijusiems ilgalaikį turtą, kai sandorio vertė neviršija 175000 eurų.	2008-2009

Šaltinis: European Commission — Taxation and customs union, 2010 m.

Kad kompensuoti standartinio tarifo sumažinimą, pakelti muitai alkoholiui ir tabakui. Pajamų mokesčių tarifai daugiau uždirbantiems (daugiau nei 150000 svarų per metus) padidės nuo 40% iki 45% 2009 m. Taip pat atidedamas planuoto pelno mokesčio pakėlimas smulkiam verslui.

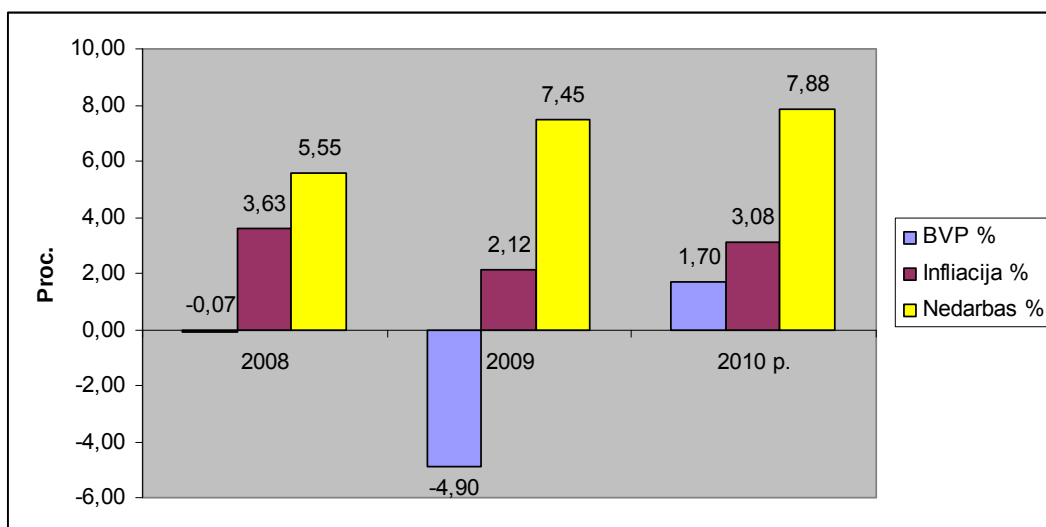

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

24 pav. Jungtinės Karalystės biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Jungtinės Karalystės biudžetas tiriamu 2008-2009 m. laikotarpiu buvo deficitinis. Krizės laikotarpiu dėl skatinamųjų ekonomikos priemonių valstybės biudžeto pajamos mažėjo (nuo 37,77 proc. BVP 2008 m. iki 36,47 proc. BVP 2010 m. (prognozė)), o išlaidos augo (nuo 42,68 proc. BVP 2008 m. iki 47,17 proc. BVP 2009 m. 2010 m. prognozuojama išlaidos sumažės iki 46,65 proc. BVP). Valdžios sektoriaus deficitas 2009 m. užfiksuotas 10,26 proc. BVP (žr. 24 pav.). Reikšmingas padidėjimas, palyginti su 4,90 proc. BVP deficitu 2008 m., daugiausia rodo krizės poveikį valdžios sektoriaus finansams. 2010 m. prognozuojama, kad valstybės biudžeto deficitas nežymiai mažės iki 10,17 proc. BVP. Valstybės finansų būklė pablogėjo dėl to, kad recesija buvo susijusi su dideliu nuosmikiu finansų ir būsto rinkose, kurios iki tol buvo pagrindiniai pajamų šaltiniai. Be to, maždaug ketvirtadalį 2009/2010 m. deficito padidėjimo nulėmė vyriausybės pagal Europos ekonomikos atgaivinimo planą (EEAP) priimtos skatinamosios priemonės, iš viso sudarančios 1,5 proc. BVP, taip pat ir sprendimas leisti visu pajėgumu naudoti automatinius stabilizatorius ekonomikai skatinti.

Po kelerių metų spartaus augimo 2008 m. prasidėjus ekonomikos ir finansų krizei Jungtinės Karalystės bendrasis vidaus produktas 2009 m. sumažėjo maždaug 4,9 proc., o 2010 m. prognozuojami nedideli atsigavimo požymiai, BVP padidės 1,70 proc. Prieš krizę laipsniškai didėjo namų ūkių ir finansų sektorių įsiskolinimo rodiklis, dėl to krizė iš dalies pasunkėjo, nes priklausomybė nuo grynųjų kapitalo srautų į šalį buvo didelė ir nuolatinė. Reaguodamas į prasidėjusią krizę, centrinis bankas pradėjo ryžtingą palūkanų normų mažinimo, bankų sektoriaus likvidumo užtikrinimo paramos ir (nuo 2009 m. kovo mėn.) monetarinio stimuliavimo programą. Vyriausybė taip pat aktyviai ėmėsi priemonių finansų sistemai stabilizuoti, be kita ko, didelėmis kapitalo injekcijomis, indėlių garantijomis ir atsakomybės draudimu.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

25 pav. Jungtinės Karalystės makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Krizės laikotarpiu Jungtinės Karalystės nedarbo rodiklis augo nuo 5,55 proc. 2008 m. iki 7,45 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojama, kad nedarbas Jungtinėje Karalystėje augs iki 7,88 proc.

Infiacijos rodiklis, kaip ir anksčiau minėtų šalių mažėjo nuo 3,63 proc. 2008 m. iki 2,12 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojama, kad infliacija augs 3,08 proc.

Priešingai nei anksčiau minėtos šalys, Graikija, Estija, Latvija ir be abejo Lietuva pasirinko visiškai kitą ekonomikos gelbėjimo politiką: valstybės išlaidų mažinimą ir mokesčių didinimą.

Graikija. Krizės laikotarpiu įvesti papildomi mokesčiai daugiau uždirbantiems, pakeista valstybės tarnautojų apmokestinimo politika, PVM tarifas padidintas dviem etapais, keičiama fizinių asmenų apmokestinimo tvarka. (žr. 14 lent.)

Iki 300 eurų didinamas kelių mokestis transporto priemonės, skaičiuojant jį pagal mašinos darbinį tūrį ir žalą aplinkai. Papildomai apmokestinami (nuo 150 iki 650 eurų) didelio galingumo mašinos ir motociklai. Didinami kuro mokesčiai. Įvedamas akcizas elektrai.

Turto mokestis suvienodinamas iki 1 proc. O taikytas anksčiau 1 proc. tarifas turtui, kurio vertė viršija 800000 eurų pakeliamas iki 2 proc. Bažnyčios turtas, nenaudojamas religijai, švietimui ar labdaros tikslams, įtraukiamas į apmokestinimo bazę.

Kadangi valdžios sektoriaus biudžeto deficitas nuo 2007 m. ir toliau viršija 3 % BVP ribą, Graikija, kad dar labiau nepakenktų ilgalaikiam valstybės finansų tvarumui ir šalies konkurencingumui, negali imtis fiskalinio skatinimo.

Biudžeto pajamos krizės laikotarpiu mažėjo nuo 40,58 proc. BVP 2008 m. iki 36,85 proc. BVP 2009 m., tuo tarpu 2010 m. prognozuojamas pajamų augimas iki 39,53 proc. BVP. (žr. 26 pav.)

14 lentelė. Graikijos mokesčių reforma

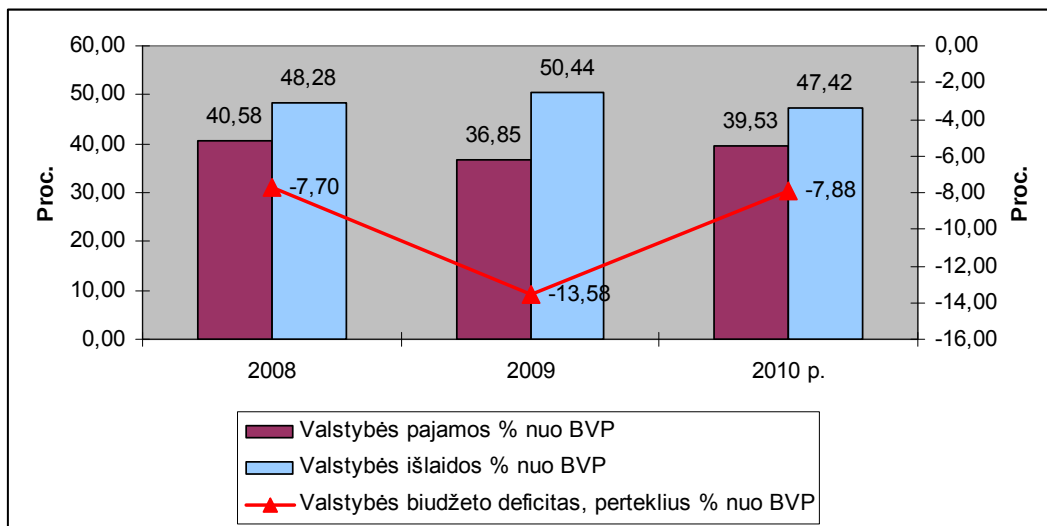
Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	PVM standartinis tarifas didinamas dviem etapais: nuo 19 proc. iki 21 proc. ir vėliau iki 23 proc. Lengvatinis PVM tarifas didinamas nuo 9 proc. iki 10 proc. ir vėliau iki 11 proc. Sumažintas 4,5 proc. PVM tarifas pakeltas iki 5 proc.	2010
Pajamų mokestis	Įvedami papildomi mokesčiai gaunantiems dideles pajamas (virš 60000 eurų). Mokestis palaipsniui didėja nuo 1000 eurų (pajamoms nuo 60001 iki 80000 eurų) iki 25000 eurų (pajamoms apie 900000 eurų).	2009
Pajamų mokestis	Valstybės tarnautojams pakeista pajamų politika 2009 m. Taikomas neapmokestinamas pajamų dydis 500 eurų pajamoms iki 1500 eurų, 300 eurų neapmokestinamas pajamų dydis taikomas pajamoms nuo 1501 eurų iki 1700 eurų. Taip pat 2009 m. valstybės tarnyboje negalima didinti atlyginimų.	2009
Pajamų mokestis	Pokyčiai fizinių asmenų pajamų mokesčio sistemoje: visoms pajamoms taikoma vieninga progresinio apmokestinimo politika. 45 proc. tarifas taikomas pajamoms virš 100000 eurų.	2010
Socialinio draudimo mokestis	Apmokestinamos didelį pelną gaunančios įmonės	2009-2013
Socialinio draudimo mokestis	Palaipsniui 25 proc. tarifas mažinamas vienu procentu kasmet.	2010-2014
Kita	Didinamas kelių mokestis, muitai telefonams bei akcizas benzinui, tabakui ir alkoholiniams gėrimams. Įvedamas mokestis didelės vertės nekilnojamam turtui. Įvedamas akcizas elektrai.	

Šaltinis: European Commission —Taxation and customs union, 2010 m.

Biudžeto išlaidos, dėl augusių išmokų pašalpoms, didėjo nuo 48,28 proc. BVP 2008 m. iki 50,44 proc. BVP 2009 m. 2010 m. prognozuojamas išlaidų mažėjimas iki 47,42 proc. BVP. (žr. 26 pav.)

Valdžios sektoriaus deficitas tiriamu 2008-2009 m. laikotarpiu augo nuo 7,70 proc. BVP 2008 m. iki 13,58 proc. BVP 2009 m. 2010 m. planuojama, kad jis sumažės iki 7,88 proc. BVP.

Pastarąjį dešimtmetį Graikijos ekonomika sparčiai augo po 4 % per metus. Kartu smarkiai išaugo vidaus ir išorės makroekonominis disbalansas, dėl to sparčiai susidarė užsienio skola, o valstybės skola ir toliau išliko didelė. Atsižvelgiant į dabartinės pasaulio masto ekonomikos ir finansų krizės poveikį Graikijos ekonomikai, įsiskolinimo našta tampa vis sunkesnė. Realusis BVP augimas 2008 m. sulėtėjo iki 2,02 proc., o 2009 m. užfiksuotas 1,96 proc. BVP sumažėjimas. 2010 m. prognozuojamas dar didesnis ekonomikos nuosmukis. BVP sumažės 3,97 proc.

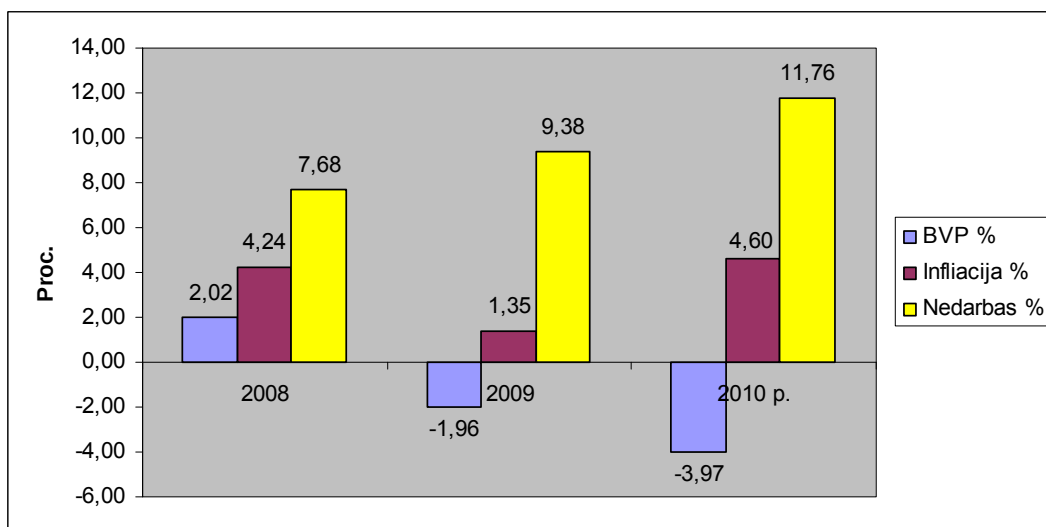

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

26 pav. Graikijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Blogėjančią Graikijos ekonomikos būklę rodo grėsmingai augantis nedarbo rodiklis: nuo 7,68 proc. 2008 m. iki planuojamo 11,76 proc. 2010 m. (žr. 27 pav.)

Inflacijos rodiklis, kaip ir anksčiau minėtų šalių mažėjo nuo 4,24 proc. 2008 m. iki 1,35 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojama, kad infliacija augs 4,60 proc.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

27 pav. Graikijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

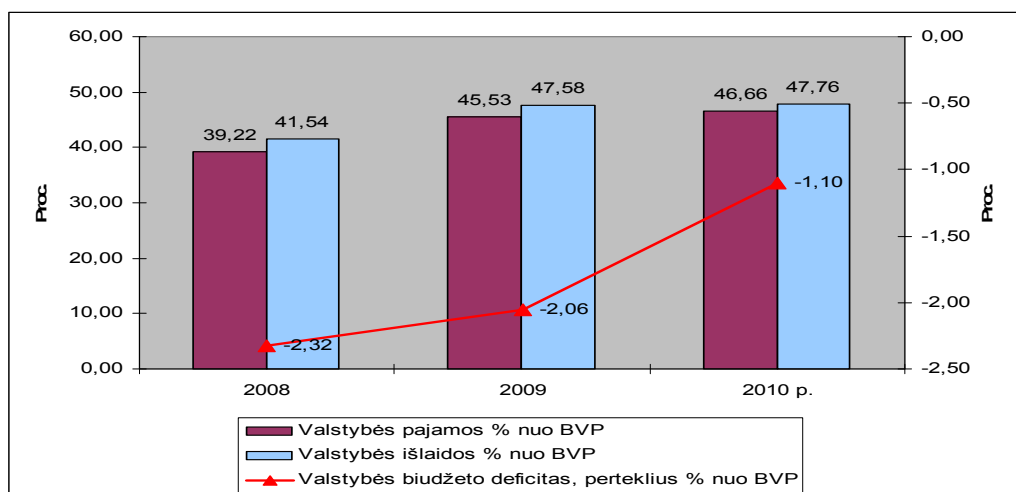
Estija. Krizės laikotarpiu buvo įgyvendinta keletas mokesčių pakeitimų: padidinti PVM tarifai, akcizas kurui tabakui bei socialinio draudimo įmokos. (žr. 15 lent.)

15 lentelė. Estijos mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	PVM standartinis tarifas didinamas iki 20 proc. Lengvatinis PVM tarifas didinamas nuo 5 proc. iki 9 proc.	2009
Pajamų mokestis	Planuojamas pajamų mokesčio tarifo sumažinimas nuo 21proc. iki 20 proc. atidedamas.	2009
Socialinio draudimo mokestis	Didinamas minimalus socialinis mokestis nuo 2700 kronų per mėnesį iki 4350 kronų.	2009
Socialinio draudimo mokestis	Nuo 2009-07 didinami socialinio draudimo tarifai: darbuotojams iki 2,0 proc. (anksčiau buvo 0,6 proc.) darbo užmokesčio; darbdaviams 1,0 proc. (anksčiau buvo 0,3 proc.). Taip pat antru etapu nuo 2009-10 šie tarifai dar pakelti: darbuotojų iki 2,8 proc. darbo užmokesčio, o darbdaviams 1,4 proc. darbuotojo bruto darbo užmokesčio.	2009
Akcizas	Didinamas akcizas kurui	2009
Akcizas	Didinamas akcizas už el.energiją 40 proc.	2010
Akcizas	Didinamas akcizas tabakui 20 proc.	2011

Šaltinis: European Commission —Taxation and customs union, 2010 m.

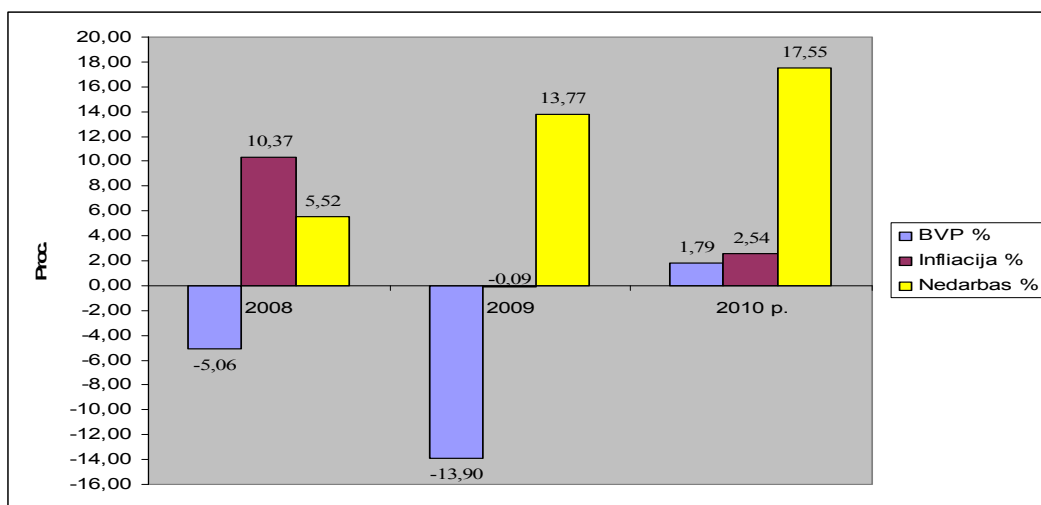
Valdžios sektoriaus deficitas 2008 m. sudarė 2,32 proc. BVP, ir nežymiai sumažėjo iki 2,06 proc. BVP 2009 m. Tai atspindi visapusišką ir plataus masto biudžeto konsolidavimą, vykdytą 2009 m., stipriai pablogėjus ekonominei situacijai. Nepaisant gerokai sumažėjusio nominaliojo BVP, įvykdžius konsolidaciją šiek tiek padidėjo nominaliosios pajamos (nuo 39,22 proc. BVP 2008 m. iki 45,53 proc. BVP 2009 m.), daugiausia dėl didesnių nemokestinių pajamų ir padidintų kai kurių mokesčių tarifų. Išlaidos didėjo nuo 41,54 proc. BVP 2008 m. iki 47,58 proc. BVP 2009 m. 2010 m. planuojama, jog Estijos biudžeto deficitas sudarys 1,10 proc. BVP. 2010 m. buvo didinamas akcizas, todėl nepaisant nominaliojo BVP sumažėjimo numatoma, padidės mokestinės pajamos iki 46,66 proc. BVP. Numatoma, kad nominaliosios išlaidos iš esmės nežymiai didės iki 47,76 proc. BVP. (žr. 28 pav.)

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

28 pav. Estijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Tarybos nuomonėje “Dėl atnaujintos 2009-2013 m. Estijos konvergencijos programos,, 2009–2010 m. įgyvendintais mokesčių pakeitimais toliau laikomasi strategijos labiau apmokestinti vartojimą ir gamtos išteklių naudojimą, nors darbo jėgos apmokestinimo svarba taip pat išaugo. Be to, programoje daroma nuoroda į šiuo metu vykdomą atleidimo nuo mokesčių ir lengvatinių mokesčių tarifų efektyvumo analizę, į didesnio lankstumo sudarant biudžetą užtikrinimą mažinant asignuotųjų pajamų rūšių skaičių, į kovos su mokesčių vengimu ir tolesnio mokesčių administravimo supaprastinimo ir racionalizavimo pastangas. Šios priemonės ir tolesnis apmokestinimo perkėlimas nuo darbo jėgos apmokestinant mažiau nuo ciklo priklausančius šaltinius galėtų padėti gerinti valstybės finansų kokybę bei sušvelninti biudžeto perspektyvų riziką.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

29 pav. Estijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Krizės laikotarpiu Estijos ekonomikos lygis grėsmingai mažėjo nuo 5,06 proc. 2008 m. iki 13,90 proc. 2009 m. Tarptautinio Valiutos fondo duomenimis, 2010 m. prognozuojamas ekonomikos atsigavimas, BVP didės iki 1,79 proc. (žr. 29 pav.)

2009 m. Estijoje užfiksuota 0,09 proc. defliacija, kai 2008 m. buvo 10,37 proc. infliacija. 2010 m. planuojamas 2,54 proc. infliacijos lygis.

Nepaisant to, kad biudžeto deficitas atitinka ES reikalavimus ir ekonomika rodo atsigavimo požymius, nedarbo rodikliai Estijai kelia daugiausia problemų. Nedarbo rodiklis didėjo nuo 5,52 proc. 2008 m. iki 13,77 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojamas 17,55 proc. nedarbas.

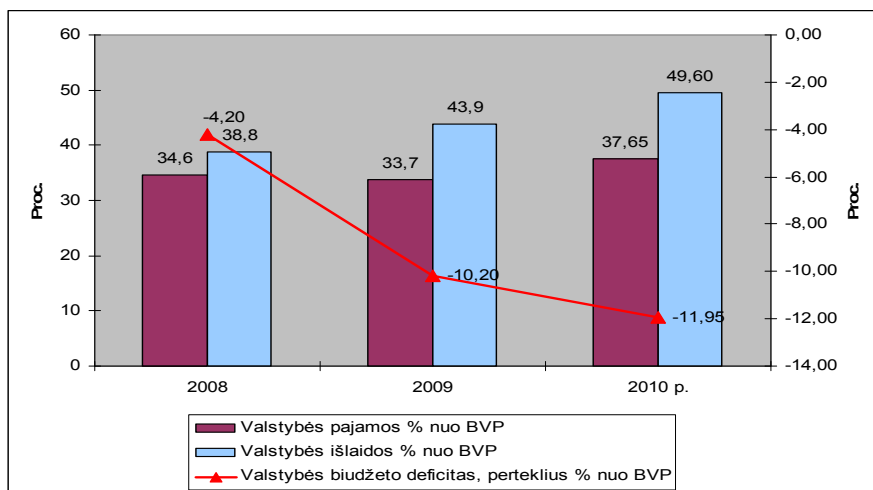
Latvija. Krizės laikotarpiu buvo įgyvendinta mokesčių reforma: padidinti PVM tarifai, GPM tarifas 2009 m. sumažintas, o 2010 m. vėl padidintas. Padidintas akcizas kurui, cigaretėms, kavai ir alkoholiui. Padidintas nekilnojamo turto, naudojamo veikloje, mokestis nuo 1 proc. iki 1,5 proc. (žr. 16 lent.)

16 lentelė. Latvijos mokesčių reforma

Mokesčio rūšis	Priemonė	Laikotarpis
PVM	PVM standartinis tarifas didinamas nuo 18 proc. iki 21 proc. Lengvatinis PVM tarifas didinamas nuo 5 proc. iki 10 proc.	2009
Pajamų mokestis	GPM tarifas sumažintas nuo 25 proc. iki 23 proc. ir padidinamos mokesčių lengvatos neįgaliesiems. Pajamos pagal individualią veiklą apmokestinamos nebe 15 proc. tarifu, bet 26 proc.	2009
Pajamų mokestis	GPM tarifas padidinamas nuo 23 proc. iki 26 proc.	2010
Pajamų mokestis; Socialinio draudimo mokestis	Naudojimas tarnybiniais automobiliais, asmeniniams poreikiams, traktuojamas, kaip pajamos natūrą ir įtraukiamos į pajamų ir sveikatos draudimo apmokestinimo bazę.	2010
Akcizas	Didinamas akcizas tabakui, alkoholiui, kurui, kavai ir nealkoholiniams gėrimams.	2009
Kita	Didinamas žemės mok. ir nekilnojamo turto, naudojamo įmonės veikloje mokestis nuo 1 proc. iki 1,5 proc.	2010

Šaltinis: European Commission —Taxation and customs union, 2010 m.

Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ir Eurostato pateikiami valdžios finansų rodikliai žymiai skiriasi. TVF pateikia, kad Latvijos pajamos 2009 m. didėjo, tuo tarpu pagal Eurostato duomenis mažėjo. Moksliniame tyrime naudosiu Eurostato pateiktus duomenis už 2008-2009 m. nes jie realiau atitinka tikrovę. Prognozę naudosiu TVF.

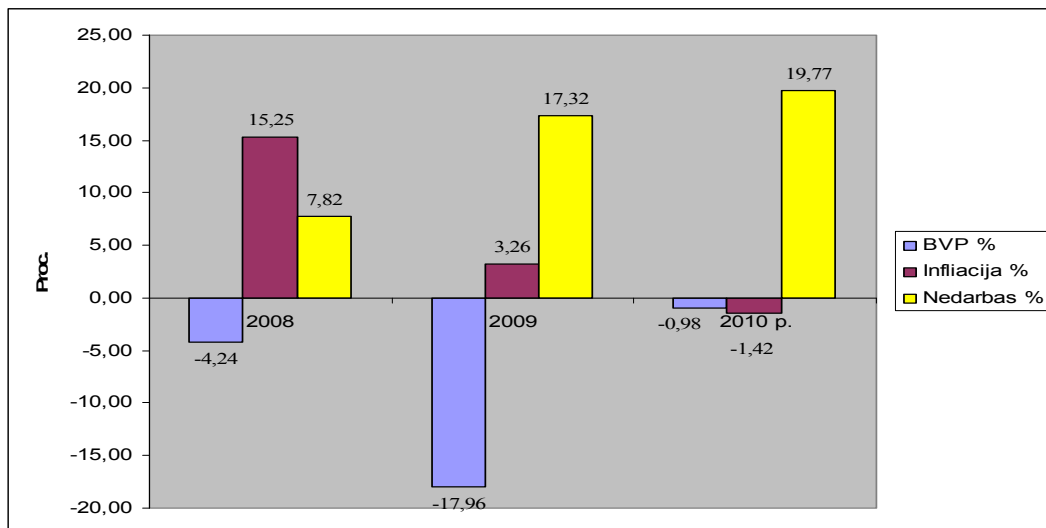
Šaltinis: Eurostat ir Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

30 pav. Latvijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

2009 m. Latvijos valdžios sektoriaus deficitas siekė 10,20 proc. BVP. Pablogėjimas, palyginti su 2008 m. 4,20 proc. BVP deficitu, rodo krizės poveikį valstybės finansams. Neatsižvelgiant į tai, kad 2009 m. pradžioje buvo padidinti PVM ir akcizų tarifai, pajamos iš mokesčių nominaliaja išraiška, palyginti su 2008 m., sumažėjo (nuo 34,6 proc. BVP 2008 m. iki 33,70 proc. BVP 2009 m. 2010 m. prognozuojamas pajamų augimas iki 37,65 proc. BVP). Išlaidos dėl didėjusių išmokų pašalpoms augo nuo 38,8 proc. BVP 2008 m. iki 43,90 proc. BVP 2009 m.

2010 m. TVF prognozuoja jog Latvijos biudžeto išlaidos dar padidės iki 49,60 proc. BVP. Laikantis įsipareigojimų, prisiimtų pagal tarptautinės finansinės pagalbos sąlygas, planuojama, kad fiskalinė politika išliks itin ribojamoji. 2010 m. planuojama, jog valdžios sektoriaus deficitas dar labiau didės iki 11,95 proc. (žr. 30 pav.)

2008 m. Latvijos ekonomika krito 4,24 proc. Numatoma, kad po ypač didelio 17,96 proc. gamybos apimties smukimo 2009 m. realusis BVP 2010 m. sumažės dar 0,98 proc. (žr. 31 pav.)

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010

31 pav. Latvijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Infliacijos rodiklis mažėjo nuo 15,25 proc. 2008 m. iki 3,26 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojama 1,42 proc. defliacija.

Latvijos nedarbo rodikliai grėsmingai augo nuo 7,82 proc. 2008 m. iki 17,32 proc. 2009 m. 2010 m. planuojama, jog nedarbas Latvijoje sudarys 19,77 proc.

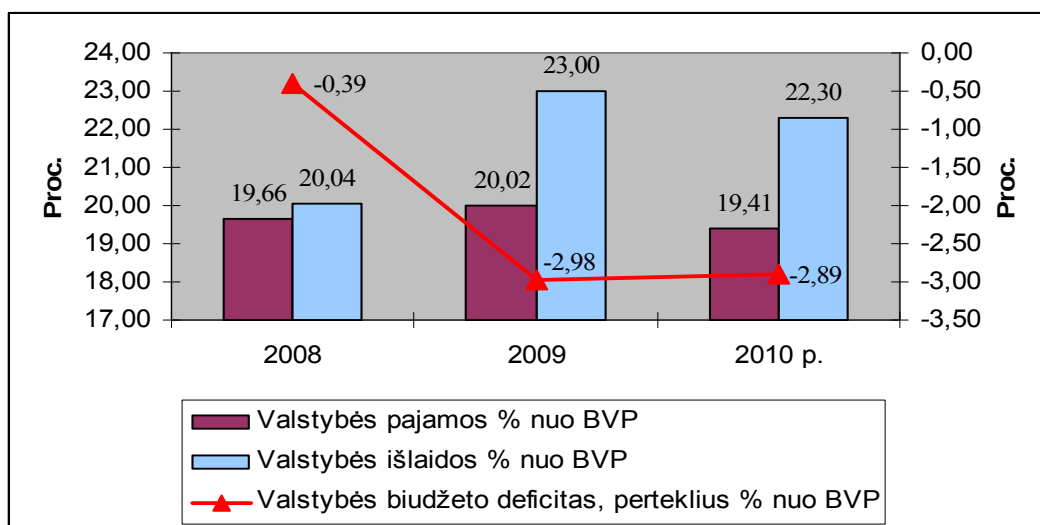
Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad šalių, kurios rinkosi Keinsistinę ekonomikos gaivinimo politiką (Austrija, Suomija, Vokietija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija), t.y. mokesčių mažinimą ir valstybės išlaidų didinimą, makroekonominiai rodikliai geresni: biudžetų deficitas mažesnis, BVP rodiklis 2009 m. mažėjo, bet ne tokiu tempu, nei pasirinkusių priešingą politiką, o 2010 m. didėjo ir tai rodo augančią ekonomiką. Tuo tarpu mokesčių didinimą ir išlaidų mažinimą pasirinkusių šalių (Graikija, Latvija, Estija) biudžeto deficitai žymiai išaugo, ekonomika žymiai susitraukė, 2010 m. tik Estijos ekonomikai planuojamas nežymus augimas (1,79 proc.), tuo tarpu Graikijos ir Latvijos BVP rodikliai vis dar bus neigiami. Tačiau šis pagerėjimas yra veikiau simboliškas didžiulio ekonomikos nuosmukio 2009 m. kontekste. Nedarbo lygis 2010 m. mažėjo tik Austrijoje ir Vokietijoje, tuo tarpu kitose šalyse augo. Tačiau vėlgi pastebima tendencija, kad Keistinę ekonomikos skatinimo politiką įgyvendinusiose šalyse, nedarbo rodikliai geresni. Graikijoje, Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje nedarbas krizės laikotarpiu 2009-2010 m. buvo pats didžiausias. 2008 m. žemiausia metinė infliacija užfiksuota Vokietijoje - 2,75 proc. Tuo tarpu

Latvijoje metinė infliacija 2008 m. siekė 15,25 proc. Krizės laikotarpiu (2009 m.) infliacijos lygis mažėjo visose tiriamose šalyse, Estijoje netgi užfiksuota defliacija. 2010 m. visose šalyse prognozuojamas infliacijos augimas, tik Latvijoje vis dar numatoma defliacija.

3.3. Trečiųjų šalių mokesčių sistemos reforma krizės laikotarpiu

Kinija. Ekonomikos skatinimui Kinijos vyriausybė skyrė dideles lėšas, sumažino mokesčius bei padidino vartotojų subsidijas. 2008 m. lapkričio mėn. Valstybės Taryba patvirtino skatinamąjį planą, kuris apima tokius sektorius kaip auto, plieno, tekstilės, mašinų, laivų statybos, informacinių technologijų, lengvosios pramonės, naftos chemijos ir spalvotųjų metalų. Mokesčių pasikeitimus aptarsiu detaliau.

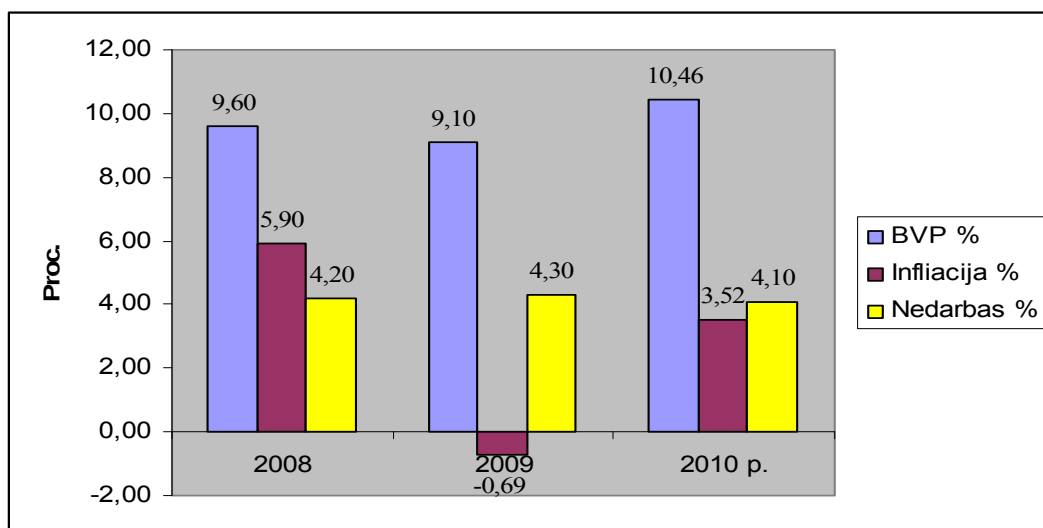
Gyventojų pajamų mokesčio pakeitimai. Tam, kad skatinti nekilnojamojo turto sandorius, mokestis, taikomas visiems pirmą kartą parduodantiems nekilnojamą turtą laikinai sumažinamas iki 1%, o individualių namų savininkai bus atleisti nuo žyminio mokesčio ir žemės mokesčių. Vietos valdžia taip pat siūlo suteikti subsidijas nekilnojamojo turto rinkai skatinti. *Netiesioginiai mokesčių pokyčiai.* 2009 lapkričio mėn. buvo įgyvendinti laikini PVM įstatymo pakeitimai, siekiant skatinti vartojimą, kas turėtų sumažinti verslo išlaidas iki 120 mlrd. CNY. Vienas iš esminių pakeitimų yra tas, kad PVM nedidelėms įmonėms buvo sumažintas nuo 6% (gamybos) ar 4% (komercinei veiklai) iki vienodo 3% tarifo. Muitinė pakeitė perdirbimo prekybos draudžiamų ir ribojamų prekių katalogą. Prieš tai buvo 1700 muitų tarifų kodų, dabar sumažinta iki 500. *Kitos fiskalinės priemonės.* Valdžia teikia paramą tam tikroms sritims. Pavyzdžiui vietos valdžios institucijos teikė paramą Pietų Kinijos perdirbimo prekybos įmonėms (PTR), kurios patiria nuostolius dėl eksporto sumažėjimo tam, kad išplėsti vidaus pardavimų rinką. Kinijos ir Rusijos mokesčių sistemų reformų palyginimai pateikiami 17 priede.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

32 pav. Kinijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

2008 m. Kinijos valdžios sektoriaus deficitas sudarė 0,39 proc. BVP (žr. 32 pav.). 2009 m. finansų pablogėjimas, t.y. deficito augimas 2,98 proc. BVP sietinas su ekonomikos skatinamųjų priemonių įgyvendinimu, nes biudžeto pajamos augo nuo 19,66 proc. BVP 2008 m. iki 20,02 proc. BVP 2009 m. O išlaidos tuo tarpu augo nuo 20,04 proc. BVP 2008 m. iki 23 proc. BVP 2009 m. Tarptautinis Valiutos Fondas prognozuoja, kad Kinijos biudžeto deficitas 2010 m. nežymiai mažės iki 2,89 proc. BVP. Tai lems didesniu tempu mažėsiančios biudžeto išlaidos (iki 22,30 proc.) nei pajamos (iki 19,41 proc.).

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010

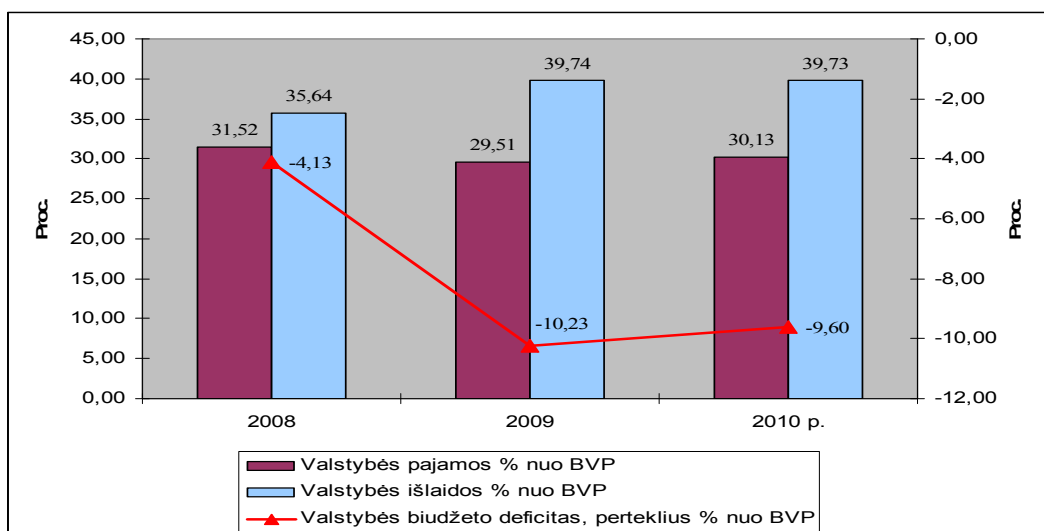
33 pav. Kinijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

33 pav. pateikti Kinijos BVP rodikliai rodo augančią Kinijos ekonomiką. Mažėjantis nedarbo rodiklis tą tik patvirtina. Be to infliacijos mažėjimas taip pat teigiamai vertinamas. Galima daryti išvadą, jog Kinijos vyriausybės ekonomikos gaivinimo priemonės pasiteisina.

Japonija ekonomikai skatinti skyrė 154 mlrd. dolerių. Skatinimo planu siekiama išlaikyti esamas ir sukurti naujas darbo vietas, atgaivinti nekilnojamo turto rinką ir sumažinti įmonių išlaidas, kad užtikrinti jų stabilumą.

Gyventojų pajamų apmokestinimas – asmenų iki 18 m. pajamos gautos 20000 JPY yra neapmokestinamos, 65 metų ir vyresnių neapmokestinama suma yra 12000 JPY.

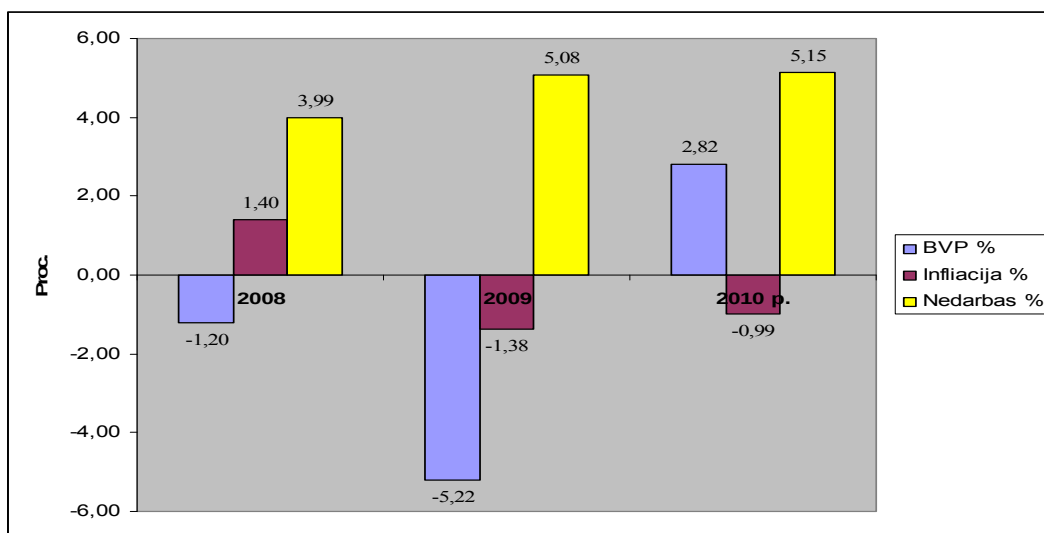
Japonijos biudžetas tiriamu 2008-2009 m. laikotarpiu buvo deficitinis. Valdžios sektoriaus deficitas augo nuo 4,13 proc. BVP 2008 m. iki 10,23 proc. BVP 2009 m. Šį augimą lėmė dėl skatinamųjų ekonomikos priemonių didėję Japonijos valstybės išlaidos (augo nuo 35,64 proc. BVP 2008 m. iki 39,74 proc. BVP 2009 m.) bei krizės pasekoje mažėję pajamos (nuo 31,52 proc. BVP 2008 m. iki 29,51 proc. BVP 2009 m.). 2010 m. prognozuojamas 9,60 proc. BVP deficitas. Biudžeto deficito mažėjimą lems augusios pajamos ir sumažėjusios išlaidos. (žr. 34 pav.)

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

34 pav. Japonijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Atsigaunančią Japonijos ekonomiką rodo augantis BVP rodiklis (2010 m.). Nedarbas Japonijoje 2010 m. birželį pasiekė 5,15 proc. Nepaisant pradėjusios augti ekonomikos, darbdaviai ir toliau atleidžia darbuotojus. Neigiamos įtakos Japonijos ekonomikai turi 2009 m. rekordiškai kritusios kainos (defliacija). Vos 2005 m. įveikta ir vėl grįžusi defliacija neigiamos įtakos turi ekonomikos augimui, nes vartotojai ir verslas mažina išlaidas iš anksto tikėdamiesi tolesnio kainų kritimo. (žr. 35 pav.)

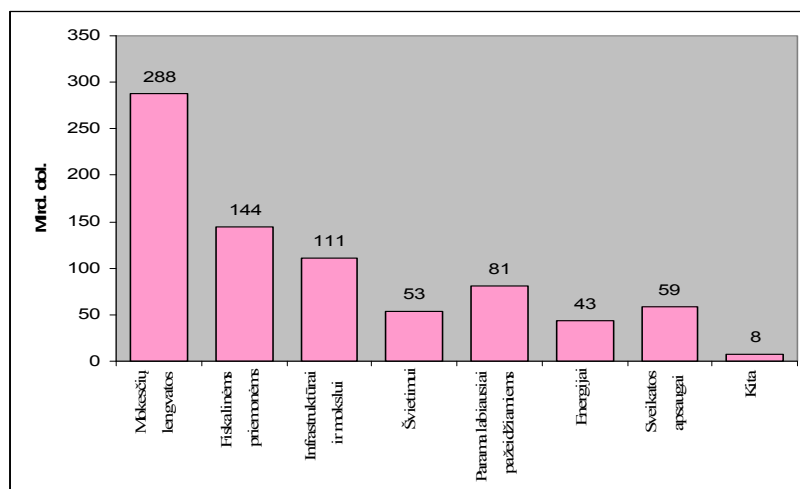

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

35 pav. Japonijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

JAV – 2009 m. vasario 17 d. buvo pasirašytas Amerikos gaivinimo aktas, kuriuo siekiama kurti naujas darbo vietas, skatinti investicijas ir vartojimą recesijos metu. Šis skatinimo planas parengtas remiantis Dž. M. Keinsio ekonomine teorija. Ekonomikai gaivinti skirta 787 mlrd.

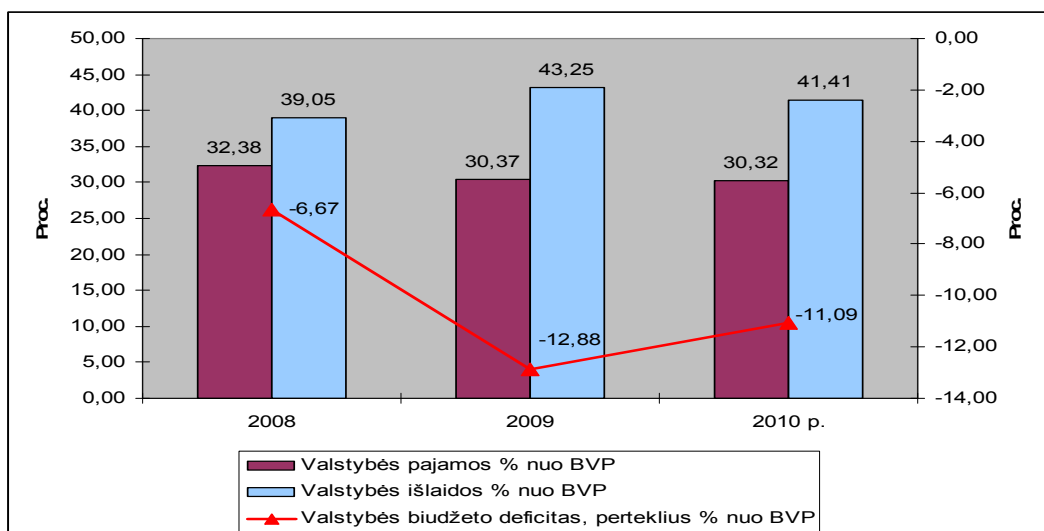
dolerių. Didžioji jų dalis skiriama mokesčių lengvatoms, išplėtos bedarbių pašalpos ir kitos socialinės apsaugos priemonės. Padidintos išlaidos švietimui, sveikatos priežiūrai, infrastruktūrai, įskaitant energetikos sektorių.

Šaltinis: wikipedia. <http://en.wikipedia.org>, 2010 m.

36 pav. JAV ekonomikos skatinimo plano lėšų paskirstymas, mlrd. dol.

Akte nurodoma, kad 37 proc. skatinimo lėšų skiriama mokesčių lengvatoms (288 mlrd. dol.). 18 proc. (144 mlrd. dol.) skiriama valstybės ir savivaldybių fiskalinėms priemonėms (90 proc. valstybės paramos skiriama medicinai ir švietimui). Likę 45 proc. (357 mlrd. dol.) yra skiriama programų finansavimui: transporto, ryšių, nuotekų ir kanalizacijos infrastruktūros tobulinimui, atnaujinti energijos statinius ir įrengimus, išplėsti bedarbio pašalpas, mokslinių tyrimų programoms finansuoti (žr. 37 pav.).

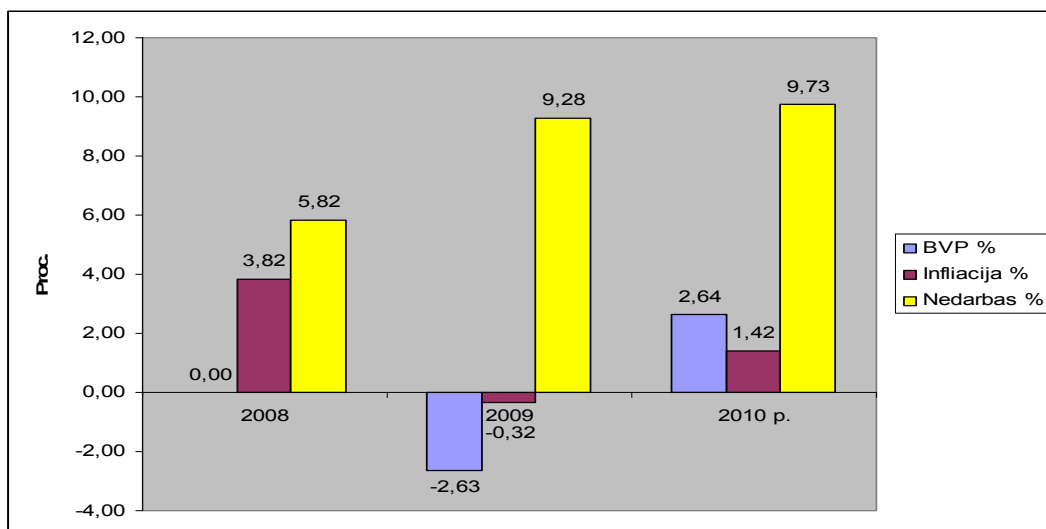

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

37 pav. JAV biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Ekonomikos skatinimo priemonės lėmė tai, kad JAV biudžeto pajamos mažėjo nuo 32,38 proc. BVP 2008 m. iki 30,37 proc. BVP 2009 m. Tuo tarpu išlaidos augo nuo 39,05 proc. BVP

2008 m. iki 43,25 proc. BVP 2009 m. To pasekoje užfiksuotas deficitas, kuris augo beveik dvigubai: nuo 6,67 proc. BVP 2008 m. iki 12,88 proc. BVP 2009 m. 2010 m. prognozuojamas šio rodiklio mažėjimas iki 11,09 proc. BVP dėl mažesnių prognozuojamų išlaidų (mažės iki 41,41 proc. BVP), nes biudžeto pajamos irgi mažės iki 30,32 proc. BVP.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

38 pav. JAV makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.

Kaip pasikeitė JAV ekonomika po skatinamojo plano įgyvendinimo parodo šie makroekonominiai rodikliai: BVP, nedarbas ir infliacija. (žr. 38 pav.)

Krizės laikotarpiu (2009 m.) JAV bendras vidaus produktas mažėjo 2,63 proc. 2010 m. prognozuojama, kad JAV ekonomika augs 2,64 proc. 2009 m. užfiksuota 0,32 proc. metinė defliacija, kurios nebuvo nuo 1955 metų. 2010 m. jau prognozuojama 1,42 proc. infliacija. Augantis nedarbo rodiklis kelia nerimą ir vertinamas neigiamai. Tačiau pasak Lorenzo Summerso, JAV izdo sekretoriaus pavaduotojo, nedarbo augimas susijęs su tuo, kad verslas reaguoja į ekonominės situacijos pablogėjimą ir tai nėra susiję su valstybės stimuliavimo priemonių neveiksmingumu. JAV darbo rinkos stabilizacija artėja lėčiau nei prognozuota. Vis tik, matyti, kad JAV ekonomika kyla ir galima teigti, kad ekonomikos skatinimo priemonės efektyvios.

Rusija. Išlaidos pensinei sistemai, pasak premjero Vladimiro Putino, 2010 metais bus padidintos 700 milijardų rublių, o vidutinė senatvės darbinė pensija sieks apie 8000 rublių (apie 45 procentais daugiau, nei buvo iki krizės). Premjeras Vladimiras Putinas nepatenkintas, kad inovatyvių produktų dalis Rusijos ekonomikoje tesiekia 5 procentus ir tik kas dešimta įmonė taiko naujas technologijas, pasak jo, reikia didinti inovatorių prestižą ir formuoti inovacinę kultūrą. Vyriausybė savo ruožtu prisidedanti prie to mokestinėmis lengvatomis, be to, biudžete mokslui imlioms ūkio šakoms numatyta skirti daugiau nei 300 milijardų rublių.

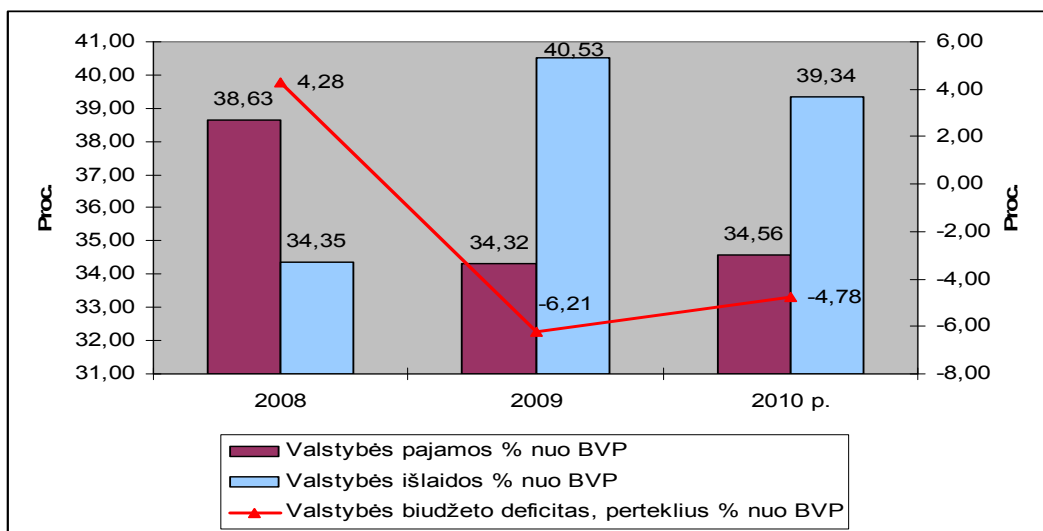
Vyriausybė pavedė finansų ministerijai kartu su ekonominės plėtros ministerija pagerinti mokesčių surinkimą bei parengti pasiūlymus dėl gamtos išteklių naudojimo mokesčio didinimo.

Mažėjant iš verslo subjektų surenkamų mokesčių apimčiai, federalinė mokesčių tarnyba tikisi atsigriebti gerindama mokesčių iš fizinių asmenų surinkimą. Siūloma kiekvienam mokesčių mokėtojui suformuoti vieningą mokesčių paketą, kuriame bus informacija apie visus mokesčius, kuriuos turi mokėti asmuo, esą tai bus patogiu ir pačiam gyventojui, ir palengvins mokesčių mokėjimo kontrolę.

Federalinės mokesčių tarnybos vadovas Michailas Mokrecovas siūlo atsisakyti avansinių žemės ir transporto mokesčių mokėjimų ir mokėti juos pasibaigus finansiniams metams, tai leistų sumažinti mokesčių administravimo išlaidas bei būtų naudinga mokesčių mokėtojams.

Rusijos biudžetas krizės laikotarpiu buvo deficitinis, kai 2008 m. užfiksuotas 4,28 proc. BVP biudžeto perteklius. 2009 m. biudžeto deficitas sudarė 6,21 proc. BVP. Tokį pokytį lėmė sumažėjusios pajamos (mažėjo nuo 38,63 proc. BVP 2008 m. iki 34,32 proc. BVP 2009 m.) ir žymiai dėl skatinamųjų priemonių įgyvendinimo išaugusios išlaidos (didėjo nuo 34,35 proc. BVP 2008 m. iki 40,53 proc. BVP 2009 m.). Tarptautinis Valiutos fondas prognozuoja, kad 2010 m. Rusijos biudžeto deficitas sumažės iki 4,78 proc. BVP. Tai lems augsiančios pajamos iki 34,56 proc. BVP ir mažėsiančios išlaidos iki 39,34 proc. BVP. (žr. 39 pav.)

Palyginti su 2008 m. Rusijos ekonomika susitraukė 7,9 proc. 2009 m. Tai yra didžiausias metinis kritimas per 15 metų. Preliminari oficialioji statistika rodo, kad smarkų nuosmukį patyrė gamybos, statybų ir paslaugų sektoriai. 2010 m. prognozuojamas BVP augimas 3,97 proc. (žr. 40 pav.)

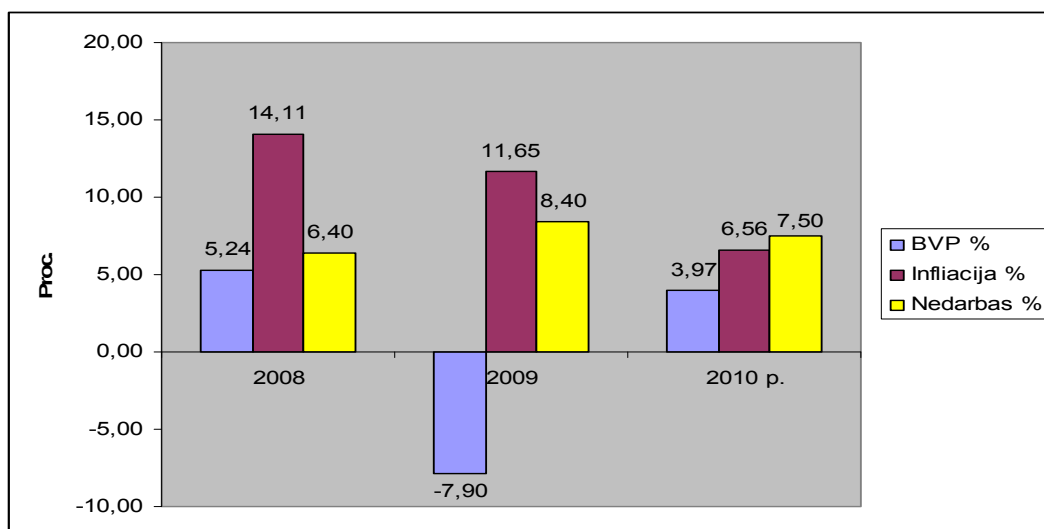
Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

39 pav. Rusijos biudžeto pajamos, išlaidos, deficitas %, 2008-2010 m.

Infliacija krizės laikotarpiu mažėjo nuo 14,11 proc. 2008 m. iki 11,65 proc. 2009 m. 2010 m. prognozuojama, kad Rusijoje infliacija dar sumažės iki 6,56 proc.

Prognozuojamas ir nedarbo mažėjimas nuo 8,40 proc. 2009 m. iki 7,50 proc. 2010 m. Minėti rodikliai rodo gerėjančią Rusijos ekonominę būklę ir efektyviai įgyvendintas ekonomikos

gaivinimo priemonės.

Šaltinis: Tarptautinio valiutos fondo duomenys, <http://www.imf.org>, 2010 m.

40 pav. **Rusijos makroekonominiai rodikliai 2008-2010 m.**

Išsivysčiusios šalys (JAV, Kinija, Rusija, Japonija) ekonomikai skatinti skyrė dideles lėšas bei sumažino mokesčius. Vyriausybės rinkosi keinsistinį ekonomikos stabilizavimo modelį. Skatinimo planais siekiama išlaikyti esamas ir sukurti naujas darbo vietas, atgaivinti nekilnojamo turto rinką. Vyriausybės didino investicijas į infrastruktūrą, statybas, švietimą ir mokslą bei sumažino mokesčių našlą verslui. Iš atlikto tyrimo matyti, kad tikslai pasiekti: prognozuojamais duomenimis biudžeto deficitas 2010 m. mažės visose tiriamose šalyse, o BVP rodiklis bus augantis. Nedarbo rodiklis prognozuojamais duomenimis didės tik JAV ir Japonijoje, kitose tiriamose trečiosiose šalyse 2010 m. nedarbas mažės. Teigiamai vertinamas krizės laikotarpiu visose šalyse mažėjęs infliacijos lygis.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Daugelis autorių mokesčių sąvoką traktuoja skirtingai, tačiau pateikti mokesčių apibūdinimai akcentuoja šiuos esminius mokesčių bruožus: privalomąjį jų pobūdį, mokesčių rinkėją – valstybę ir paskirtį – funkcijoms vykdyti. Rinkdama mokesčius valstybė formuoja savo pajamas t.y. biudžetą, reikalingą valstybės funkcijoms vykdyti, o tuo pačiu, netiesiogiai t.y. keičiant mokesčių tarifus, taikant įvairias lengvatas skatina ar stabdo tam tikrą ekonominę veiklą bei įtakoja makroekonominį procesus. Visi mokesčiai įgyvendinami taikant apmokestinimo instrumentariją, kuris apima bendruosius mokesčio elementus, mokesčio ėmimo būdus ir mokesčio nustatymo (įvertinimo) metodus. Bendrieji mokesčio elementai - tai mokesčio subjektas, objektas, šaltinis, apmokestinimo vienetą, lengvata, mokesčio suma.

2. Pateiktus autorių mokesčių teorijas, matyti, kad nuomonės skiriasi: vieni autoriai laikė juos, kaip atlygį už valstybės teikiamas paslaugas, tuo tarpu kiti siūlė visus mokesčius pakeisti žemės mokesčiu, o dar kiti juos vadino „neišvengiama blogybe“. Šių laikų ekonomistai didelį dėmesį skiria teorijai „mokesčiai – ekonomikos stabilizavimo priemonė“ ir jos šalininkui Dž. M. Keinsui. Krizės akivaizdoje šio mokslininko teiginiai vėl naujai analizuojami, o kai kurie autoriai siūlo grįžti į Keinso laikus ir vadovautis jo patarimais stabilizuojant šalies ekonomiką.

3. Pateikti mokesčių sistemos formavimo principai leidžia daryti išvadą, kad „gera“ mokesčių sistema, turėtų būti teisinga visų atžvilgiu, paprastai administruojama ir turėtų užtikrinti valstybei adekvačias ir stabilias pajamas bei padėti siekti ekonominio šalies augimo.

4. Paprastai visi mokesčiai iš kurių surenkamos pajamos yra skirstomi į tris pagrindines grupes: tiesioginiai, netiesioginiai mokesčiai ir socialiniai įnašai. Dar mokesčiai skirstomi į vietinius ir valstybinius bei tikslinius, nemarširuotus, proporcingus, progresinius ir regresinius. Didžiąją dalį nacionalinio biudžeto, VSD biudžeto bei PSD biudžeto sudaro mokesčių pajamos.

5. Ekonominės literatūros autoriai vieningai sutinka, kad ekonomikai yra būdingi ciklai: viršūnė (bumas), nuosmukis (recesija), krizė, pakilimas. Šiuos ciklus įtakoja vidiniai ir išoriniai veiksniai. Šiais laikais valstybės seka savo ekonomikos ciklus ir per mokesčius ir valstybinius užsakymus stengiasi sušvelninti ekonomikos svyravimus. Jei ekonomika sparčiau auga, didėja mokesčiai ir mažėja valstybiniai užsakymai, jei ekonomika rodo stagnacijos požymius, mažinami mokesčiai ir didinamos valstybinės išlaidos. Mokesčiai ir valstybinis vartojimas yra valstybės įrankiai siekti pusiausvyros atitinkančio Bendrojo Nacionalinio Produkto lygio.

6. Tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu PVM surinkimas į biudžetą didėjo. Tam įtakos turėjo augusios vartotojų išlaidos bei prekių ir paslaugų kainos. 2009 m. krizės laikotarpiu PVM į biudžetą surinkta 26,44 proc. mažiau. Sumažėjusios gyventojų pajamos, o kartu ir išlaidavimas buvo pagrindinė priežastis lėmusi PVM surinkimo mažėjimą. Be to neigiamos įtakos turėjo PVM tarifo didinimas, dėl ko vartotojai ėmė labiau taupyti.

7. Tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu GPM į biudžetą surinkimas augo. Didėjęs darbo užmokestis, minimali mėnesinė alga bei žymiai mažėjęs nedarbas buvo pagrindinės priežastys teigiamai įtakojusios mokesčio surinkimą. Tuo tarpu 2009 m. krizės laikotarpiu GPM į biudžetą surinkta 25,8 proc. mažiau. Sunkmečiu darbuotojai mažino darbo užmokesčius, išleidinėjo darbuotojus neapmokamų atostogų, kai kurie netgi visai atleido dalį darbuotojų tam, kad išgyventi krizės laikotarpį ir tai buvo pagrindinės priežastys lėmusios GPM mažesnes pajamas į biudžetą. Taip pat neigiamos įtakos turėjo didėjanti šešėlinė ekonomika ir mokesčių našta.

8. Nuo 2002 iki 2008 m. pelno mokesčio surinkimas į biudžetą didėjo. Tam įtakos turėjo augęs įmonių pelningumas. Tiriamu laikotarpiu daugiausia pelno mokesčio mokėjo didmenine ir mažmenine prekyba bei apdirbamosios pramonės veikla užsiimančios įmonės. Nuo 2006 m. žymiai išaugo finansinio tarpininkavimo veiklos įmonių sumokamas pelno mokestis. 2009 m. krizės laikotarpiu pelno mokesčio į biudžetą sumokėta 41,32 proc. mažiau. Sumažėjęs įmonių pelnas prieš apmokestinimą, bei įstatyminės bazės pakeitimai lėmė tokį pokytį.

9. Akcizo mokesčio pajamų surinkimas tiriamu 2000-2008 m. laikotarpiu augo. Tokį pokytį lėmė didėję alkoholio, tabako bei energetinių produktų paravimai bei akcizo tarifų pakėlimas. Tačiau 2009 m. akcizo pajamos mažėjo 2,86 proc. Pagrindinė to priežastis krizės laikotarpiu vyriausybės sprendimas dar labiau padidinti akcizo tarifus bei mažėję alkoholio pardavimai, o kartu ir akcizo mokesčio pajamos į biudžetą.

10. Pateikta surenkamų mokestinių pajamų struktūra 2000-2009 m. laikotarpiu, rodo, kad didžiausią dalį sudarė PVM mokesčio pajamos (vidutiniškai 40 proc.), kurių dalies netolygų kitimą lėmė kitų mokesčių pajamų pokytis, nes tiriamu laikotarpiu iki krizės PVM mokesčio pajamų surinkimas augo. GPM pajamos sudarė vidutiniškai apie 27 proc. Akcizų pajamos vidutiniškai sudarė 16 proc. JAPM ir kitų mokesčių pajamos vidutiniškai nesudarė nei 10 proc.

11. Lietuvos ekonomika iki krizės sparčiai augo: tą rodo mažėjantis biudžeto deficitas, įspūdingai didėjantis BVP, mažėjantis nedarbas, augantis darbo užmokestis. Tačiau nepaisant visų gerėjančių rodiklių neigiamai vertinama, kad valstybės pajamų santykis su BVP 2000-2009 m. laikotarpiu vidutiniškai augo tik 0,60 proc. Tai reiškia, kad finansų formavimas atsietas nuo BVP, kai paprastai ekonomikoje spartus ekonomikos augimas savaime sukelia valstybės pajamų didėjimą. Išskirtinos pajamų santykio su BVP mažėjimo priežastys: Lietuvos fiskalinė politika remiasi išlaidų skirstymo prioritetu, o ne valstybės pajamų didinimo; nelanksti fiskalinė politika ir menkas darbo užmokestis; didelė mokesčių našta vartojimui ir darbui, kai tuo tarpu kapitalui ir turtui tenka maža mokesčių dalis; Lietuvoje sukurta mokesčių sistema tarnauja stambaus kapitalo interesams, ekonominės analizės stoka. Krizės metu visi rodikliai rodo ekonomikos stagnaciją. Ko pasekoje, Lietuvos vyriausybė siekdama skatinti ekonomiką didino mokesčius ir mažino valstybės išlaidas. Viena iš pagrindinių priežasčių – subalansuoti biudžetą. Lietuvos ir užsienio ekonominės literatūros

autorai vieningai sutinka, kad krizės metu subalansuotas biudžetas (ko dabar siekia vyriausybė) ne tik neišgelbės, bet ir neigiamai atsilieps ateičiai.

12. Atlikus tyrimą, kaip mokesčių sistemas krizės kontekste reformuoja užsienio šalys, matyti, kad šalių, kurios rinkosi Keinsistinę ekonomikos gaivinimo politiką (Austrija, Suomija, Vokietija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija), t.y. mokesčių mažinimą ir valstybės išlaidų didinimą, makroekonominiai rodikliai tiriamu 2008-2010 m. laikotarpiu buvo geresni: biudžetų deficitas mažesnis, BVP rodiklis 2009 m. mažėjo, bet ne tokiu tempu, nei pasirinkusių priešingą politiką, o 2010 m. didėjo ir tai rodo augančią ekonomiką. Tuo tarpu mokesčių didinimą ir išlaidų mažinimą pasirinkusių šalių (Graikija, Latvija, Estija, Lietuva) biudžeto deficitai žymiai išaugo, ekonomika žymiai susitraukė, 2010 m. tik Estijos ir Lietuvos ekonomikai planuojamas nežymus augimas, tuo tarpu Graikijos ir Latvijos BVP rodikliai vis dar bus neigiami. Tačiau šis pagerėjimas yra veikiau simboliškas didžiulio ekonomikos nuosmukio 2009 m. kontekste. Nedarbo lygis 2010 m. mažėjo tik Austrijoje ir Vokietijoje, tuo tarpu kitose šalyse augo. Tačiau vėlgi pastebima tendencija, kad Keistinę ekonomikos skatinimo politiką įgyvendinusiose šalyse, nedarbo rodikliai geresni. Graikijoje, Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje nedarbas krizės laikotarpiu 2009-2010 m. buvo pats didžiausias. 2008 m. žemiausia metinė infliacija užfiksuota Vokietijoje - 2,75 proc. Tuo tarpu Latvijoje metinė infliacija 2008 m. siekė 15,25 proc. Krizės laikotarpiu (2009 m.) infliacijos lygis mažėjo visose tiriamose šalyse, Estijoje netgi užfiksuota defliacija. 2010 m. visose šalyse prognozuojamas infliacijos augimas, tik Latvijoje vis dar numatomas defliacija.

13. Išsivysčiusios šalys (JAV, Kinija, Rusija, Japonija) taip pat ekonomikai skatinti skyrė dideles lėšas bei sumažino mokesčius. Vyriausybės rinkosi keinsistinę ekonomikos stabilizavimo modelį. Skatinimo planais siekiama išlaikyti esamas ir sukurti naujas darbo vietas, atgaivinti nekilnojamo turto rinką. Vyriausybės didino investicijas į infrastruktūrą, statybas, švietimą ir mokslą bei sumažino mokesčių našą verslui. Iš atlikto tyrimo matyti, kad tikslai pasiekti: prognozuojamais duomenimis biudžeto deficitas 2010 m. mažės visose tiriamose šalyse, o BVP rodiklis bus augantis. Nedarbo rodiklis prognozuojamais duomenimis didės tik JAV ir Japonijoje, kitose tiriamose trečiosiose šalyse 2010 m. nedarbas mažės. Teigiamai vertinamas krizės laikotarpiu visose šalyse mažėjęs infliacijos lygis.

Siūlymai: Būtina siekti mokesčių tarifų mažinimo arba pristabdyti jų didinimą, nes jų kėlimas neigiamai paveikė šalies ekonominę būklę. Taip pat būtina mažinti skurdą ir socialinę nelygybę Lietuvoje, sudaryti normalias pragyvenimo sąlygas visiems šalies piliečiams, mažinti nedarbą, biudžeto deficito mažinimas šiuo laikotarpiu yra netoleruotinas. Siūlytina mažinti našą vartojimui ir darbui ir didinti kapitalui ir turtui. Taip pat siūlytina mažinti mokesčių našą smulkiam ir vidutiniam verslui ir didinti stambaus kapitalo įmonėms. Be to, būtina mažinti šešėlinę ekonomiką.

LITERATŪRA:

Mokslinė literatūra:

1. Bivainis J., Skačkauskienė I. Mokesčių sistemos vertinimo metodinio potencialo analizė// Verslas: teorija ir praktika. Vilnius: Technika, 2007, t. 8, Nr. 2, p. 57-67. - ISSN 1648-0627
2. Buškevičiūtė E. Viešieji finansai. Kaunas: Technologija, 2008. 442 p. - ISBN 9955-25-016-X
3. Deepak N. Macroeconomics of structural adjustment and public finances in developing countries// International Journal of Development. Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India. Issues Vol. 7 No. 1, 2008 p. 4-28 q Emerald Group Publishing Limited 1446-8956.
4. Deloitte. Tax responses to the global economic crisis. [žiūrėta 2009-12-12]. Prieiga per internetą: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Ukraine/Local%20Assets/Documents/responding%20to%20econ%20crisis_03%202009.pdf
5. Gyls P. The macroeconomic policy trap: Lithuanian case//Ekonomika, 2009, Nr. 88, 33-51 p. ISSN 1392-1258.
6. Gyls P. Mokesčių našta ir tarptautinė mokesčių konkurencija // Ekonomika. Vilniaus universiteto leidykla. 2006, Nr. 75.
7. Imbrasienė A. Mokesčių sistemos vertinimo metodika// Studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys: Jaunasis mokslininkas. Akademija, 2008, p. 158-163. - ISSN 1822 – 9913
8. Jakštonytė G. The peculiarities of designing the forecast model of the tax burden// Ekonomika ir vadyba. Kaunas: Technologija, 2009. Nr. 14, p. 59-64. - ISSN 1822-6515
9. Jakutis A., Petraškevičius V. ir kt. Ekonomikos teorija: vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007. 370 p.
10. Jurgutis V. Finansų mokslo pagrindai. Kaunas: Šviesa, 1938. 428 p.
11. Kindsfaterienė K., Lukaševičius K. The Impact of the Tax System on Business Environment. ENGINEERING ECONOMICS. 2008. No 2 (57) ISSN 1392-2785
12. Krugmanas. Užlopytas biudžetas neišgelbės. [žiūrėta 2010-12-06] Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10241294>
13. Kuodis R. Dėl mokesčių tarifų didinimo ir viešojo sektoriaus atlyginimų mažinimo pasekmių vertinimo. [žiūrėta 2011-01-03] Prieiga per internetą: http://neris.mii.lt/~ekonomika/Econlib/Kuodis_2009n.pdf.
14. Kuodis R. Lietuvos ekonomikos transformacija 1990–2008 metais: etapai ir pagrindinės ekonominės politikos klaidos // Pinigų studijos, 2002, Nr. 2.
15. Leibfritz, W., Thornton J. and A. Bibbee (1997), "Taxation and Economic Performance", OECD Economics Department Working Papers, No. 176, OECD Publishing. doi:10.1787/668811115745.

16. Levišauskaitė K., Ruškys G. Valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003. 179 p. - ISBN 9955-530-91-X
17. LLRI. Lietuvos ekonomikos tyrimas. 2009/2010 (2)
18. Macijauskienė S. Gyventojų pajamų mokesčio analizė.//LŽŪU studentų mokslinės konferencijos „Jaunasis mokslininkas“ straipsnių rinkinys. Akademija, 2008 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/finansai/inxex.html
19. Martinkus, B; Žilinskas, V. Ekonomikos pagrindai. Kaunas: Technologija, 1997. 710 p.- ISSN 9986-13-575-3
20. Misiūnas A. Šešėlinės ekonomikos egzistavimo priežastys ir padariniai. Pinigų studijos. Vilnius, No 1. p. 21–29.
21. Pajauskas P. Pagrindinės mokesčių administravimo procedūros// Mokesčių žinios, 2002-03-22
22. Pajuodienė G.M. Mokesčių sistemos formavimas išsivysčiusiose šalyse, V.: Lietuvos informacijos institutas. 1993. 36 p.
23. Rakauskaitė R. Mokesčių sistemos vertinimo teorinis pagrindimas// Studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys: Jaunasis mokslininkas. Akademija, 2006, - ISBN-9955-448-42-3 [žiūrėta 2009 12 12]. Prieiga per internetą:
http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/finansai/inxex.html
24. Rakauskienė O. G. Lietuvos makroekonomikos pasiekimai ir valstybės pajamų didinimo problema// Viešojo politika ir administravimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, Ner. 7, p. ISSN 1648-2603.
25. Ruwart M., Mary J. Gydykime sergantį pasaulį. Vilnius : Valst. leidybos centras, 1994. 357 p. - ISSN 998-09-039-3 : 6.60
26. Shuanglin Lin *The Chinese Economy*, vol. 42, no. 3, May–June 2009, pp. 24–40. ISSN 1097–1475/2009
27. Snieška V. Baumilienė V. ir kt. Makroekonomika. Kaunas: Technologija. 2005. 637 p. ISSN 9955-09-826-0
28. Stačiokas R., Mažeika A. ir kt. Mokesčių sistemos poveikis verslui ir jo vertinimo tendencijos. *Ekonomika : mokslo darbai*. 2004, t. 67(2). p. 105-116. - ISSN 1392-1258.
29. Steven Pressman. A time to return to Keynes. Department of Economics & Finance, Monmouth University, West Long Branch, New Jersey, USA. *critical perspectives on international. Business* Vol. 5 No. 1/2, 2009. pp. 157-161. q Emerald Group Publishing Limited.
30. Stiglitz J. Alternatyvos taupymui. [žiūrėta 2011-02-05] Prieiga per internetą:
http://vz.lt/straipsnis/2010/12/10/JOSEPHAS_STIGLITZAS_alternatyvos_taupymui2.
31. Stiglitz J. Stimulus or Bust // *The Guardian*. August 10 th 2009.

32. Tax principles workbook. Principles of Good Tax Policy. Prepared by the Tax Policy Group of Joint Venture: Silicon Valley Network. 2003
33. Tax principles: From Adam Smith to Barack Obama. London: The Association of Chartered Certified Accountants. 2009. 12 p. [žiūrėta 2009 12 12]. Prieiga per internetą: <http://www.gaap-ifs.com/biblio/Taxation/001.pdf>
34. Tvaronavičienė, M., Meškauskienė, D. Lietuvos mokesčių sistema: mokesčių naštos tyrimas// Verslas: teorija ir praktika, 2003. IV tomas, Nr.1.
35. Vasiliauskaitė A., Stankevičius E. Tax burden management and GDP growth: case of EU countries. EKONOMIKA IR VADYBA: 2009. 14 ISSN 1822-6515.
36. Wilson-Rogers N. and Pinto D. Tax Reform: A Matter of Principle? An integrated framework for the review of Australian taxes. Atax:, The university of New South Wales. E-Journal of tax research. 2009, No 7 (1). p. - 72-105. ISSN 1448-2398

Internetiniai šaltiniai:

37. <http://www.vmi.lt/lt/index.aspx?itemId=1011269> [žiūrėta 2009 12 09].
38. http://www.lra.lt/lt.php/lietuvos_keliai/finansavimas/544 [žiūrėta 2010-05-20]
39. <http://www.socmin.lt/gf/> [žiūrėta 2010-05-20]
40. http://translate.google.lt/translate?hl=lt&langpair=en%7Clt&u=http://en.wikipedia.org/wiki/American_Recovery_and_Reinvestment_Act_of_2009.
41. VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga 2004 m. Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų Ministerijos. [žiūrėta 2008-11-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.vmi.lt/lt/index.aspx?itemId=10121222>>.
42. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2013 m. Austrijos stabilumo programos (2010/C 137/02). [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:137:0007:0011:LT:PDF>.
43. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2013 m. Estijos konvergencijos programos (2010/C 140/01) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:140:0001:0005:LT:PDF>.
44. Tarybos nuomonė 2009 m. kovo 10 d. dėl atnaujintos 2008–2011 m. Graikijos stabilumo programos (2009/C 64/02) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:064:0007:0012:LT:PDF>.
45. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009/2010 m.–2014/2015 m. Jungtinės Karalystės konvergencijos programos (2010/C 146/04) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:146:0018:0023:LT:PDF>.

46. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2012 m. Latvijos konvergencijos programos (2010/C 142/04) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:142:0019:0024:LT:PDF>.
47. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2012 m. Lietuvos konvergencijos programos (2010/C 143/02) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:143:0006:0011:LT:PDF>.
48. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2013 m. Suomijos stabilumo programos (2010/C 138/03) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:138:0011:0014:LT:PDF>.
49. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2013 m. Prancūzijos stabilumo programos (2010/C 140/02) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:140:0006:0011:LT:PDF>.
50. Tarybos nuomonė dėl atnaujintos 2009–2013 m. Vokietijos stabilumo programos projektas (2010/C 140/03) [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:140:0012:0017:LT:PDF>.
51. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_full_text_en.pdf.

Įstatymai:

52. Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas. 2002 m. kovo 5 d. Nr. IX-751 Vilnius. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=163423.
53. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas. 2002 m. liepos 2 d. Nr. IX-1007 Vilnius. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=171369.
54. Lietuvos Respublikos Pelno mokesčio įstatymas. [Žiūrėta 2011-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=157066.
55. Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas. 2001 m. spalio 30 d. Nr. IX-569 Vilnius [Žiūrėta 2011-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=154511
56. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas. 2004 m. balandžio 13 d. Nr. IX-2112. Vilnius [Žiūrėta 2011-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=231855&p_query=

Balčiūnienė S. Mokesčių sistemos reforma krizės kontekste/ Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. O.G. Rakauskienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011. – 87 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta Lietuvos mokesčių sistemos reforma vykdyta krizės metu. Įvardintos mokesčių sistemos reformos problemos ir pateikti pasiūlymai, kaip šias problemas spręsti. Pirmoje darbo dalyje pateikiami mokesčių sistemos teoriniai pagrindai: autorių skirtingai traktuojamos mokesčių sąvokos, jų reikšmė, funkcijos, apžvelgtos mokesčių teorijos, bei mokesčių sistemos sudarymo principai. Antroje dalyje atlikta Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dinamikos ir struktūros analizė 2000-2009 m. laikotarpiu. Trečioje dalyje pateikiama pasirinkta tyrimo metodologija ir atlikto tyrimo, siekiant nustatyti, kaip užsienio šalys įgyvendino mokesčių reformas krizės laikotarpiu rezultatai.

Pagrindiniai žodžiai: mokesčiai, mokesčių sistema, mokesčių teorijos, biudžeto pajamos, biudžeto išlaidos, biudžeto deficitas, BVP, nedarbas, infliacija.

Balčiūnienė S. Tax system reform on crisis context/ Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor prof. O.G. Rakauskienė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. – 87 p.

ANOTATION

This master work analyzes Lithuanian tax system on the context of crisis. There has been showed the main problems of the tax system reform and presented potential proposals in order to solve such problems. The first part of work shows theoretical elements of forming tax system such as tax concept, theories, significance and importance of taxes prosecuting functions of government and the principals of taxation. In the second part was analyzed public revenue dynamics and structure for the period of 2000-2009, identifying the positive and negative factors bearing on the collection of tax revenues. In the third part was made a research, how foreign countries realize tax system reforms on crisis period.

SANTRAUKA

Esminiai apmokestinimo principai, mokesčių įstatymų pakeitimų pasirinkti prioritetai, gyventojams tenkanti mokesčių našta, mokesčių surinkimas į šalies biudžetą yra pagrindinis šių dienų diskusijų objektas. Tai rodo **temos aktualumą** tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu.

Mokslino tyrimo problema. Siekiant stabilios ekonomikos, būtina sąlyga efektyvi mokesčių sistema. Pastaruoju metu, krizės kontekste, vykdoma mokesčių sistemos reforma kelia didelių abejonių. Todėl būtina atlikti išsamią veikiančios mokesčių sistemos analizę ir įvertinti jos poveikį šalies biudžetui ir ekonomikai krizės metu.

Tyrimo objektas – Lietuvos mokesčių sistemos reforma.

Šio mokslinio **tyrimo tikslas** – nustatyti pagrindinių šalies mokesčių surinkimo į nacionalinį šalies biudžetą tendencijas, pateikti veiksnus, teigiamai ir neigiamai įtakojusius jų surinkimą.

Tyrimo tikslui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti mokesčių sistemą teoriniu aspektu;
2. Išanalizuoti pagrindinių mokesčių įplaukų į nacionalinį biudžetą dinamiką ir struktūrą bei kitimo tendencijas 2000 – 2009 m. laikotarpiu;
3. Identifikuoti teigiamus ir neigiamus veiksnus, turėjusius įtakos pagrindinių šalies mokesčių surinkimui;
4. Įvertinti mokesčių sistemos reformos, vykdomos nuo 2009 metų pradžios pagrįstumą, jos įtaką nacionalinio biudžeto pajamoms ir ekonominei būklei.
5. Siekiant nustatyti kokia kryptimi turi būti reformuojama mokesčių sistema krizės metu, atlikti užsienio šalių patirties tyrimą ir padaryti atitinkamas išvadas.

Darbe naudojami šių šaltinių analizės metodai: 1. Mokslinės literatūros 2. Lietuvos Respublikos teisės aktų ir strateginių dokumentų analizė 3. Statistinių duomenų analizė 4. Internetinių šaltinių analizė.

Darbo rezultatai: Po mokesčių sistemos reformos, biudžeto pajamos mažėjo, šalies ekonominė būklė blogėjo ir tai leidžia patvirtinti iškeltą hipotezę „mokesčių sistemos reforma vykdoma krizės kontekste yra neefektyvi“.

Tyrimo struktūra. Mokslinį tiriamąjį darbą sudaro trys dalys: pirmoje pateikiami mokesčių sistemos teoriniai pagrindai: autorių skirtingai traktuojamos mokesčių sąvokos, jų reikšmė, funkcijos, apžvelgtos mokesčių teorijos, bei mokesčių sistemos sudarymo principai; antroje dalyje atlikta Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dinamikos ir struktūros analizė 2000-2009 m. laikotarpiu; trečioje dalyje pateikiama pasirinkta tyrimo metodologija ir atlikto tyrimo, siekiant nustatyti, kaip užsienio šalys įgyvendino mokesčių reformas krizės laikotarpiu rezultatai.

SUMMARY

Fundamental tax principles, law changes priorities, tax burden and public revenues are the main objects in dispute in this days. This shows theoretical and practical **relevance** of my research.

Research problem. For stable economic is required effective tax system. Now on crisis period implement tax system reform is questionable. Therefore it is important to test existing tax system and estimate how it influence public revenue and country economic.

The object of research –Tax system reform of Lithuania.

The aim of research - analyze the tax revenue to the national budget for the period of 2000 - 2009, identifying the positive and negative factors bearing on the collection of tax revenues.

Objectives:

1. To analyze the theoretical aspects of taxes and taxation;
2. To analyze dynamic and structure of tax revenue to the national budget for the period of 2000 - 2009 and changes tendencies.
3. To identify the positive and negative factors bearing on the collection of tax revenues;
4. To analyze the validity and influence of tax system reform to public revenue and economic;
5. To analyze how foreign countries realize tax system reforms on crisis period.

Methods of research – analysis of scientific literature, Lithuanian Republic law and strategical documents, statistical data and internet sources.

Research results – The raised hypothesis was proved out that tax system reform on crisis period of the Lithuanian Republic is ineffective.

Research structure The first part of work shows theoretical elements of forming tax system such as tax concept, theories, significance and importance of taxes prosecuting functions of government and the principals of taxation. In the second part was analyzed public revenue dynamics and structure for the period of 2000-2009, identifying the positive and negative factors bearing on the collection of tax revenues. In the third part was made a research, how foreign countries realize tax system reforms on crisis period.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Biudžeto pajamų pokytis tūkst. Lt , 2000-2009 m.

	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.
MOKESTINĖS PAJAMOS	8083507	8103605	8991076	9668860	11090890	12879945	15582969	18573428	21705230	16344338
Fizinių asmenų pajamų mokestis	2505418	2510530	2547350	2666073	3054181	3566302	4059245	4555801	5106281	3789030
Juridinių asmenų pelno mokestis	311681	259216	307698	784884	1168950	1507704	1924521	2053649	2910175	1707592
Socialinis mokestis							365489	481933	155165	-18235
Nekilnojamo turto mokesčiai	260753	284413	328274	253416	247914	251491	278425	292467	307653	325643
Pridėtinės vertės mokestis	3419415	3511812	3809678	3822994	3930111	4841689	6152214	7824176	9242529	6798799
Atskaitymai nuo pajamų pagal LR miškų įstatymą					13811	16555	17065	23166	21361	25869
Atskaitymai nuo pajamų pagal LR kelių priežiūros ir plėtros programos finansavimo įstatymą					437160	296569				
Akcizai	1209583	1295349	1596134	1765158	1857710	2040088	2374429	2803595	3354023	3258161
Prekių apyvartos mokestis				2411	1034	6				
Cukraus mokestis				88402	32705	5677	2193	44996	24819	3141
Kiti vidaus prekių ir paslaugų mokesčiai (kiti akcizai)			110066							
Loterijų ir azartinių lošimų mokestis		20	2500	8026	13621	24580	21635	30388	30342	32105
Transporto priemonių mokestis			35831	38558	54829	48595	78461	139297	143971	100910
Mokestis už valstybinius gamtos išteklius	58291	97339	109426	74307	18801	19139	19036	9564	22334	26644
Naftos ir dujų išteklių mokestis					43766	30799	35016	24273	36261	16260
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai	142930	133831	132600	146362	147487	158396	182944	208986	250610	177199
Mokestis už aplinkos teršimą	2028	3610	4007	11370	55634	59178	58192	63487	71748	62577
Žyminis mokestis	166379				12158	13139	14104	17650	27958	38643

Iš priedo tęsinys kitame puslapyje

1 priedo tęsinys

Prekyviečių mokestis	7029	7485	7512	6899	1018	38				
NEMOKESTINĖS PAJAMOS	526958	637522	563417	576881	659308	790534	832476	855667	931379	959899
Lietuvos banko likutinis pelnas	36963	98552	62036	51780	66617	66062	63596	70896	161914	182042
Palūkanos už valstybės kapitalo naudojimą	18495	21892	19433	18284	20419	17971	16040	14343	14545	35938
Gautos palūkanos už paskolas ūkiniams subjektams	277781	256828	185949	157890	98097	105505	88552	72858	66954	130065
Palūkanos už depozitus		39778	22160	11883	8974	6226	20430	31205	32690	34460
Dividendai už akcijas	54821	39240	45766	92024	74494	142035	63314	57264	35476	46841
Rinkliavos		86148	91116	82452	70178	82364	90565	108872	168524	200396
Nuomos mokestis už valstybinę žemę ir valstybinio vidaus vandens fondo vandens telkinius					71329	81180	77105	80605	75908	71333
Konsulinis mokestis	13350	15565	18169	21531	21648	16293	47771	24873	36183	35064
Pajamos iš patalpų nuomos			12063	16621	30201	34698	40380	43667	52328	48621
Pajamos iš baudų ir konfiskacijos	59952	56562	51247	54575	68403	84343	109274	130812	140579	101680
Kitos pajamos	65596	19372	40909	54046	27832	15244	13239	14851	12378	8319
Ilgalaikio turto realizavimo pajamos		3585	14569	15795	101116	138613	202210	205421	133900	65140
PAJAMOS IŠ VISO:	8610465	8741127	9554493	10245741	11750198	13670479	16415445	19429095	22636609	17304237
Biudžetinių įstaigų pajamos, gautos už teikiamas paslaugas		209187	411435	483530	332238	375634	430282	463923	575262	565173
Asignavimų valdytojų administruojamos pajamos		261580	508077	485053	332314	413409	354378	363744	388723	433734
Valstybės institucijų ir kontroliuojančių organizacijų specialiųjų lėšų įmokos	53195									
Europos Sąjungos parama					1389794	2020716	2162284	3481733	3482047	5928053
VISO Į NACIONALINĮ BIUDŽETĄ:	8663660	9211894	10474005	11214324	13804544	16480238	19362389	23738495	27082641	24231197

2 PRIEDAS

Mokesčių pakeitimai po „naktinės“ mokesčių reformos 2008 m.

Eil. Nr.	Mokestis	2008 m.	2009 m.	2010/2011 m.
I.	Pridėtinės vertės mokestis			
1	Standartinis PVM tarifas	18 proc.	Nuo 2009-01-01 padidintas iki 19 proc. Nuo 2009-09-01 dar padidintas iki 21 proc.	Išlieka 21 proc.
2	PVM lengvatos vaistams ir kitoms medicinos prekėms	5 proc.	5 proc. tarifas taikomas tik kompensuojamiems vaistams	5 proc. tarifas kompensuojamiems vaistams galioja iki 2010-12-31, vėliau pratęsiamas iki 2011-12-31.
3	PVM lengvatos gyvenamiesiems namams šildyti	5 proc. PVM moka vartotojai, o 13 proc. kompensuoja valstybė	Nuo 2009-01-01 taikomas 9 proc. PVM tarifas	Pratęsiamas 9 proc. lengvatinio PVM tarifo taikymas iki 2011-12-31
4	PVM lengvatos viešbučių apgyvendinimo paslaugoms	5 proc.	Panaikinama PVM lengvata, taikomas 19 proc. PVM iki 2009-08-31 ir 21 proc. nuo 2009-09-01.	Iki 2011-12-31 sugrąžinamas lengvatinis
5	PVM lengvatos knygoms ir leidiniams	5 proc.	Iki 2010-12-31 turi būti taikomas 9 proc. PVM tarifas.	Lengvatinis 9 proc. tarifas taikomas ir toliau.
6	PVM lengvatos periodikai, kultūros ir keleivių vežimo paslaugoms, mėsos gaminiams	5 proc.	21 proc.	21 proc.
II.	Akcizai			
1	Fermentuoti gėrimai, kurių alkoholio koncentracija mažesnė nei 8,5 proc. (100 l)	48 Lt	58 Lt	58 Lt
2	Fermentuoti gėrimai, kurių alkoholio koncentracija didesnė nei 8,5 proc. (100 l)	180 Lt	216 Lt	216 Lt
3	Grynas etilo alkoholis (100 l)	3840 Lt	4416 Lt	4416 Lt
4	Dyzelinas (1000 l)	947 Lt	Nuo 2009-01-01 akcizas padidintas iki 1140 Lt, tačiau nuo 2009-08-01 vėl sumažintas iki 947 Lt	Nuo 2011 m. 1043 Lt
5	Gamtinės dujos (1000 kub.m)	-	-	758 Lt. Nuo 2011-01-01 nuo akcino atleistos gamtinės dujos, naudojamos kaip vietinio reguliaraus susisiekimo autobusų variklių degalai.

III Pelno mokestis				
1	Pagrindinis tarifas	15 proc	20 proc	15 proc
2	Dividendai mokami:			
	-fiziniams asmenims	Nereglamentuojama	Įvestas apribojimas, kad 20 proc. tarifu apmokestinami dividendai, proporcingai tenkantys apmokestinamajam pelnui, apmokestintam 0 proc., arba pelnui, kuriam buvo taikomos lengvatos.	Išlieka dividendų, proporcingai tenkančių apmokestinamajam pelnui, apmokestintam 0 proc. tarifu, arba pelnui, kuriam buvo taikomos lengvatos, apmokestinimo apribojimas, tik mažėja tarifas iki 15 proc.
	- juridiniams asmenims	15 proc.	- 20 proc.; - neapmokestinama, jeigu tenkinamos anksčiau galiojusios sąlygos ir įvesta papildoma sąlyga – neapmokestinama tuomet, kai išmokančios įmonės apmokestinamajam pelnui nebuvo taikomas 0 proc. tarifas arba lengvatos.	- 15 proc; - neapmokestinama, jeigu tenkinamos buvusios sąlygos ir panaikinta papildoma sąlyga dėl taikyto 0 proc. tarifo ar lengvatų.
3	Investicinio projekto lengvata	Nebuvo	Įtvirtinta investicinio projekto lengvata	Toliau taikoma investicinio projekto lengvata
IV Gyventojų pajamų mokestis				
1	GPM tarifai	24 proc. išskyrus dividendus, sportininkų ir atlikėjų, autorių pajamas, honorarus, turto nuomos, pardavimo, ind.įmonių savininkų, ind.veiklos ir kitas pajamas, kurioms taikomas 15 proc. tarifas.	Sumažintas GPM tarifas iki 15 proc visoms pajamoms, išskyrus dividendus, kuriems GPM tarifas padidintas iki 20 proc.	Išlieka 15 proc. tarifas, dividendams lieka galioti 20 proc. tarifas. Įvestas sumažintas 5 proc. tarifas individualios veiklos pajamoms.
2	Individualios veiklos pajamos	15 proc. tarifas, kai gyventojas pasirenka neatimti leidžiamų atskaitymų, 24 proc. kai pasirenka atimti leidžiamus atskaitymus.	15 proc. tarifas taikomas visoms individualios veiklos pajamoms arba individualios veiklos pajamų ir joms uždirbti patirtų išlaidų skirtumui.	Sumažinamas GPM tarifas iki 5 proc., išskyrus pajamas iš laisvųjų profesijų veiklos ir pajamas iš vertybinių popierių, kurioms išlieka 15 proc. tarifas.
3	Individualių įmonių savininkų pajamos	15 proc. 3840 Lt neapmokestinama dalis taikoma pajamoms, per mokestinį laikotarpį faktiškai išmokėtoms iš individualios įmonės (IĮ) apmokestinamojo pelno.	Išlieka 15 proc. tarifas, iki 4000 Lt padidinta neapmokestinama pajamų dalis, taikoma faktiškai išmokėtoms iš IĮ apmokestinato pelno pajamoms.	15 proc. tarifas išlieka, keičiasi IĮ savininko pajamų apibrėžimas – faktiškai išmokėtoms iš įmonės savininko reikmėms, kurios prilyginamos su darbo santykiais susijusiomis pajamomis. Nebelieka fiksuotos neapmokestinamosios dalies.
4	Pagrindinis neapmokestinamasis pajamų dydis	Fiksuotas dydis – 320 Lt per mėnesį, taikomas visoms pajamų rūšims.	Nuo 2009-01-01 jis priklauso nuo metinių pajamų sumos, taikomas tik su darbo santykiais susijusioms pajamoms. Viduryje metų pakeista nuostata – į metinio dydžio skaičiavimą įtraukiamos tik apmokestinamos pajamos.	Išlieka ta pati nuostata, kaip 2009 m.

V	Privalomojo sveikatos draudimo įmokos			
1	Individualios veiklos pajamos	30 proc. metinėje deklaracijoje apskaičiuoto GPM nuo pajamų, gautų iš individualios veiklos, bet per mėnesį ne mažiau kaip 1/12 metinės valstybės biudžeto įmokos už valstybės lėšomis draudžiamus asmenis. Asmuo moka tik GPM (VMI perveda įmoką iš jau sumokėto GPM)	Nuo 2009-01-01 atsiranda papildoma PSD įmoka – 9 proc. kiekvieną mėnesį nuo MMA, t.y. 72 Lt. Pasibaigus metams perskaičiuojama, kad įmoka sudarytų 9 proc. nuo apmokestinamųjų individualios veiklos pajamų. Metų viduryje įvedamos mokesčio lubos 71424 Lt, nuo kurių PSD neapsimokestina.	Išlieka PSD tarifas – 9 proc. kiekvieną mėnesį nuo MMA. Pasibaigus metams perskaičiuojama, kad įmoka sudarytų 9 proc. nuo VSD apmokestinamųjų pajamų. Sumažinama įmokų bazė iki 50 proc. individualios veiklos apmokestinamųjų pajamų sumos, bet ne didesnės nei 56160 Lt per metus.
2	Autoriniai atlyginimai	30 proc. apskaičiuotos GPM nuo pajamų, gautų pagal autorinę sutartį, bet per mėnesį ne mažiau kaip 1/12 metinės valstybės biudžeto įmokos už valstybės lėšomis draudžiamus asmenis. Asmuo moka tik GPM (VMI perveda įmoką iš jau sumokėto GPM)	Nuo 2009-01-01 atsiranda papildoma PSD įmoka ir papildomas PSD mokėjimas iš išmoką išskaičiuojančio Lietuvos vieneto lėšų: 6 proc. išskaičiuojami iš autoriaus ir 3 proc. PSD moka išmokantis vienetas iš savo lėšų	Skiriasi asmens, dirbančio pagal darbo sutartį ir asmens, nedirbančio pagal darbo sutartį, apmokestinimas. 6 proc. PSD išskaičiuojama iš autoriaus, jei jis yra dirbantis pagal darbo sutartį (nebūtinai pagal išmoką išmokantį vienetą) ir 3 proc. PSD moka pinigus išmokantis asmuo iš savo lėšų. 6 proc. PSD išskaičiuojama iš autoriaus jei jis nėra dirbantis pagal darbo sutartį, ir 3 proc. PSD moka pinigus išmokantis vienetas iš savo lėšų. PSD įmokų bazė sumažinama iki 50 proc. pajamų pagal autorinę sutartį. Apmokestinama ne didesnė kaip 4680 Lt suma per mėnesį.
3	Individualių įmonių savininkai	2 proc. SD paskelbto užpraeito ketvirčio šalies ūkio vidutinio darbo užmokesčio kas mėnesį.	Atsiranda nauja prievolė – IĮ savininkas kas mėnesį moka iš savo lėšų po 9 proc. MMA. Pasibaigus kalendoriniams metams perskaičiuojama ir, jei reikia iki gegužės 1 d. sumokamas skirtumas, kad metinė PSD įmoka sudarytų 9 proc. nuo kalendorinius metus iš IĮ apmokestinto pelno gautų pajamų.	Nuo 2010-01-01 iki 2010-06-30 9 proc. PSD skaičiuojami nuo kalendoriniais metais savininko asmeniniams poreikiams iš IĮ pasiimtų pajamų sumos. Ji priskiriama su darbo santykiais susijusiomis pajamomis. Per kalendorinių metų mėnesį ji negali būti mažesnė kaip MMA ir didesnė nei 4680 Lt. Nuo 2010 m. Liepos 1 d. Iki 2011 m. Gruodžio 31 d. Įmokų bazę sudaro MMA. Nepriklausomai nuo gautų pajamų reikia mokėti 9 proc. PSD. (72 Lt per mėn.)
4	Kitos pajamos (nuoma, dividendai, pardavimo pajamos ir kt.)	Neapmokestinama	6 proc. PSD įmoka	6 proc. PSD įmoka

VI	Valstybinio socialinio draudimo įmokos			
1	Individualios veiklos pajamos	50 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos pagrindinei pensijos daliai gauti ir 15 proc. nuo valstybiniam socialiniam draudimui deklaruojamų pajamų papildomai pensijos daliai gauti.	Nuo 2009-01-01 VSD įmokų tarifas pakeistas į 10 proc. ir pakoreguoda VSD įmokų bazę. Ją sudaro apmokestinamosios individualios veiklos pajamos, atėmus GPM. Metų pradžioje nustatytos bazės lubos – 71424 Lt.	VSD tarifas auga iki 28,5 proc., tačiau sumažėja VSD įmokų bazė. Ją sudaro 50 proc. individualios veiklos apmokestinamųjų pajamų (neatėmus PSD ir VSD). Mokesčio lubos 56160 Lt.
2	Autoriniai atlyginimai	Neapmokestinama	Nuo 2009-01-01 atsiranda nauja VSD įmoka autoriams ir išmoką išmokantiems Lietuvos vienetams: 1 proc. išskaičiuojama iš autoriaus ir 7 proc. VSD moka pinigus išmokantis vienetas iš savo lėšų.	Skiriasi asmens, dirbančio pagal darbo sutartį ir asmens, nedirbančio pagal darbo sutartį, apmokestinimas. Iš autoriaus išskaičiuojama 2 proc. VSD įmoka (jei dirba pagal darbo sutartį - nebūtinai pagal išmoką išmokantį vienetą) o autorinį užmokestį išmokantis vienetas moka 14 proc. iš savo lėšų. VSD įmokų bazė – 50 proc. pajamų, gautų pagal autorinę sutartį sumos. Ji negali būti didesnė kaip 4680 Lt per mėnesį.
3	Individualių įmonių savininkai	50 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos pagrindinei pensijos daliai gauti ir 15 proc. nuo valstybiniam socialiniam draudimui deklaruojamų pajamų papildomai pensijos daliai gauti (IĮ savininko pajamų metinę sumą sudaro įmonės apmokestinamojo pelno ir mokesčių metų pelno mokesčio skirtumai).	Nuo 2009-01-01 pakeistas VSD įmokų tarifas į 10 proc. nuo praėjusiais metais gautų pajamų pajamų metinės sumos. Apmokestinamos pajamos atskaičiavus pelno mokestį. Metų pradžioje nustatytos lubos – 71424 Lt per metus.	Nuo 2010-01-01 iki 2010-06-30 ir nuo 2012-01-01 taikomas 28,5 proc. įmokų tarifas. Įmokų bazę sudaro IĮ nustatyta tvarka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniam skyriui deklaruojama suma, kuri kalendorinių metų mėnesį negali būti mažesnė kaip MMA. Nustatyta riba – 56160 Lt per metus. Nuo 2010-07-01 iki 2011-12-31 taikomas sumažintas VSD įmokų tarifas – 26,3 proc. IĮ savininko VSD įmokų bazę sudaro asmeniniams poreikiams iš įmonės išmokėta lėšų suma, kuri deklaruojama VMI kaip su darbo santykiais susijusios pajamos. Nebelieka menamo darbo užmokesčio sąvokos.

Mokestinių pajamų pokytis tūkst. Lt ir struktūra, % 2000-2009 m.

	Metai	PVM	FAPM	Akcizai	JA pelno mokestis	Kiti mok.	Iš viso:
	2000	3.419.415	2.505.418	1.209.583	311.681	637.410	8.083.507
Struktūra	%	42,30	30,99	14,96	3,86	7,89	100,00
	2001	3.511.812	2.510.530	1.295.349	259.216	526.698	8.103.605
Struktūra	%	43,34	30,98	15,98	3,20	6,50	100,00
Pasikeitimas 2001-2000	tūkst. Lt	92.397	5.112	85.766	-52.465	-110.712	20.098
	%	2,70	0,20	7,09	-16,83	-17,37	0,25
	2002	3.809.678	2.547.350	1.596.134	307.698	730.216	8.991.076
Struktūra	%	42,37	28,33	17,75	3,42	8,12	100,00
Pasikeitimas 2002-2001	tūkst. Lt	297.866	36.820	300.785	48.482	203.518	887.471
	%	8,48	1,47	23,22	18,70	38,64	10,95
	2003	3.822.994	2.666.073	1.765.158	784.884	629.751	9.668.860
Struktūra	%	39,54	27,57	18,26	8,12	6,51	100,00
Pasikeitimas 2003-2002	tūkst. Lt	13.316	118.723	169.024	477.186	-100.465	677.784
	%	0,35	4,66	10,59	155,08	-13,76	7,54
	2004	3.930.111	3.054.181	1.857.710	1.168.950	1.079.938	11.090.890
Struktūra	%	35,44	27,54	16,75	10,54	9,74	100,00
Pasikeitimas 2004-2003	tūkst. Lt	107.117	388.108	92.552	384.066	450.187	1.422.030
	%	2,80	14,56	5,24	48,93	71,49	14,71
	2005	4.841.689	3.566.302	2.040.088	1.507.704	924.162	12.879.945
Struktūra	%	37,59	27,69	15,84	11,71	7,18	100,00
Pasikeitimas 2005-2004	tūkst. Lt	911.578	512.121	182.378	338.754	-155.776	1.789.055
	%	23,19	16,77	9,82	28,98	-14,42	16,13
	2006	6.152.214	4.059.245	2.374.429	1.924.521	1.072.560	15.582.969
Struktūra	%	39,48	26,05	15,24	12,35	6,88	100,00
Pasikeitimas 2006-2005	tūkst. Lt	1.310.525	492.943	334.341	416.817	148.398	2.703.024
	%	27,07	13,82	16,39	27,65	16,06	20,99
	2007	7.824.176	4.555.801	2.803.595	2.053.649	1.336.207	18.573.428
Struktūra	%	42,13	24,53	15,09	11,06	7,19	100,00
Pasikeitimas 2007-2006	tūkst. Lt	1.671.962	496.556	429.166	129.128	263.647	2.990.459
	%	27,18	12,23	18,07	6,71	24,58	19,19
	2008	9.242.529	5.106.281	3.354.023	2.910.175	1.092.222	21.705.230
Struktūra	%	42,58	23,53	15,45	13,41	5,03	100,00
Pasikeitimas 2008-2007	tūkst. Lt	1.418.353	550.480	550.428	856.526	-243.985	3.131.802
	%	18,13	12,08	19,63	41,71	-18,26	16,86
	2009	6.798.799	3.789.030	3.258.161	1.707.592	790.756	16.344.338
Struktūra	%	41,60	23,18	19,93	10,45	4,84	100,00
Pasikeitimas 2009-2008	tūkst. Lt	-2.443.730	-1.317.251	-95.862	-1.202.583	-301.466	-5.360.892
	%	-26,44	-25,80	-2,86	-41,32	-27,60	-24,70

4 PRIEDAS

PVM pajamų pokytį įtakoję makroekonominiai rodikliai

Metai	Vartojimo išlaidos namų ūkiui		Vartotojų kainų indeksai	Gamintojų parduotos pramonės produkcijos kainų indeksai	Statybos kainų indeksai	PVM mokėtojų skaičius		Importas	
	Lt	Pokytis, %	Pokytis, %	Pokytis, %	Pokytis, %	Vnt.	Pokytis, %	mln. Lt	Pokytis, %
2000	404,4		1,4	16	0,9	56920		20876	
2001	411,4	1,7	2	-3,1	-0,5	57826	1,6	24241	16,12
2002	435,3	5,8	-1	-2,9	0	48139	-16,8	27478	13,35
2003	487,2	11,9	-1,3	-0,5	1	49369	2,6	29437	7,13
2004	512,3	5,2	2,9	6,1	6,2	49558	0,4	34383	16,80
2005	578,1	12,8	3	11,6	7,6	52608	6,2	43151	25,50
2006	651,5	12,7	4,5	7,4	9,8	57065	8,5	53274	23,46
2007	748,8	14,9	8,1	7	13,8	63211	10,8	61503	15,45
2008	793,9	6,0	8,5	18,2	9,5	68188	7,9	73006	18,70
2009			1,3	-13,3	-10,6	68731	0,8	45137	-38,17

5 PRIEDAS

Prekybos, maitinimo įmonių apyvarta (be PVM) to meto kainomis, mln. Lt 2000-2009 m.

Veiklos rūšis	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Variklinių transporto priemonių ir motociklų pardavimas, techninė priežiūra ir remontas; automobilių degalų mažmeninė prekyba	3728,7	4266,3	5146,9	6227,3	6822,9	8258,2	9829	12444,1	13832,5	8422,9
Didmeninė ir komisinė prekyba, išskyrus prekybą variklinėmis transporto priemonėmis ir motociklais	15250	16849,8	19154,3	22046,5	26127,8	31542,8	34501,2	42114,4	47315,7	36070
Mažmeninė prekyba, išskyrus variklinių transporto priemonių ir motociklų prekybą; asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	9526,1	9824,3	10492,8	11413,9	12789,9	14665,2	16187	19129,1	21954,7	17943,2
Mažmeninė prekyba maisto prekėmis, alkoholiniais gėrimais ir tabako gaminiais	5701,7	5660,9	6067,7	6586,8	7239,1	7978,7	8903,5	10555,3	12499,2	10635,4
Mažmeninė prekyba ne maisto prekėmis	3824,4	4163,4	4425,1	4827,1	5550,8	6686,5	7283,5	8573,8	9455,5	7307,8
Restoranai, barai ir kitos maitinimo įmonės	350	362,1	430	506,5	586,9	757,7	823,2	885,8	1055,1	898
Viso:	28855	31303	35224	40194	46328	55224	61340	74573	84158	63334
Pokytis, %		8,48	12,53	14,11	15,26	19,20	11,08	21,57	12,85	-24,74

6 PRIEDAS

Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakoję rodikliai 2000-2009 m.

Metai	Vidutinis darbuotojų skaičius		Nedarbas %		Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis		Minimali alga, Lt	Bazinė mėnesinė alga, Lt	Neapmokes tinamas pajamų minimumas, Lt
	Tūkst.	Pokytis, %	%	Pokytis, %	Lt	Pokytis, %			
2000	1072		16,4		970,8		430	105	214
2001	1051	-2,0	17,4	6,1	982,3	1,2	430	105	214
2002	1071	1,9	13,8	-20,7	1013,9	3,2	430	105	241
2003	1149	7,3	12,4	-10,1	1072,6	5,8	450	105	290
2004	1159	0,9	11,4	-8,1	1149,3	7,2	500	112	290
2005	1195	3,1	8,3	-27,2	1276,2	11,0	550	115	290
2006	1240	3,7	5,6	-32,5	1495,7	17,2	600	115	290
2007	1291	4,2	4,3	-23,2	1802,4	20,5	700	115	320
2008	1301	0,8	5,8	34,9	2151,7	19,4	800	128	320
2009			13,7	136,2	2052,4	-4,6	800	126	-

7 PRIEDAS

Mokesčių mokėtojų, vykdančių individualią veiklą, skaičius pagal mokesčių mokėtojų grupes

Mokesčių mokėtojai	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.
Notarai	215	232	247	257	268	262
Advokatai	1365	1514	1447	1567	1572	1587
Advokatų padėjėjai	336	367	506	628	818	780
Antstoliai	121	124	129	121	114	113
Ūkininkai	53147	85029	92762	97704	115334	114634
Nenuolatiniai gyventojai	7	11	108	87	123	385
FA, samdantys kitus	31	50	73	73	77	94
Kiti gyventojai, vykdančys individualią veiklą	9645	14775	20303	27879	31701	34730
Iš viso	64867	102102	115575	128316	150007	152585

8 PRIEDAS

Įmonių rodikliai, turėję įtakos pelno mokesčio surinkimui 2000-2009 m.

	Pajamos, tūkst.. Lt	Savikaina tūkst. Lt	Bendrasis pelnas tūkst.. Lt	Veiklos sąnaudos tūkst.. Lt	Kitos veiklos pajamos tūkst.. Lt	Kitos veiklos sąnaudos tūkst.. Lt	Finansinės ir investicinės veiklos pajamos tūkst.. Lt	Finansinės ir investicinės veiklos sąnaudos tūkst. Lt	Pagautė tūkst.. Lt	Netekimai tūkst.. Lt	Pelnas, nuostolis (-) prieš apmokestinimą tūkst. Lt	Pelno mokestis tūkst.. Lt	Pelning- umas, %
2000	63808	51927	11880	11307	1780	1331	1740	2405	516	751	122	255	0
2001	70685	56773	13911	12677	1652	1442	2824	3691	738	832	483	242	1
Pokytis	6877	4846	2031	1370	-128	111	1084	1286	222	81	361	-13	0
Pokytis, proc	11	9	17	12	-7	8	62	53	43	11	296	-5	
2002	78818	62749	16069	14065	1687	1206	2572	2426	756	1045	2341	517	3
Pokytis	8133	5976	2158	1388	35	-236	-252	-1265	18	213	1858	275	2
Pokytis, proc	12	11	16	11	2	-16	-9	-34	2	26	385	114	
2003	89559	70484	19075	15692	2098	1712	2314	2345	403	550	3590	675	4
Pokytis	10741	7735	3006	1627	411	506	-258	-81	-353	-495	1249	158	1
Pokytis, proc	14	12	19	12	24	42	-10	-3	-47	-47	53	31	
2004	105935	82466	23469	18556	1900	1042	1417	1707	113	120	5473	987	5
Pokytis	16376	11982	4394	2864	-198	-670	-897	-638	-290	-430	1883	312	1
Pokytis, proc	18	17	23	18	-9	-39	-39	-27	-72	-78	52	46	
2005	129272	101236	28036	21519	2381	1032	1710	1951	64	78	7610	1254	6
Pokytis	23337	18770	4567	2963	481	-10	293	244	-49	-42	2137	267	1
Pokytis, proc	22	23	19	16	25	-1	21	14	-43	-35	39	27	
2006	157792	124377	33415	25868	3428	1290	2304	2173	104	63	9856	1882	6
Pokytis	28520	23141	5379	4349	1047	258	594	222	40	-15	2246	628	0
Pokytis, proc	22	23	19	20	44	25	35	11	63	-19	30	50	
2007	193117	150058	43058	32441	4008	1440	10372	3307	136	80	20305	2447	11
Pokytis	35325	25681	9643	6573	580	150	8068	1134	32	17	10449	565	4
Pokytis, proc	22	21	29	25	17	12	350	52	31	27	106	30	
2008	212598	171965	40633	33575	3428	1574	5406	6855	60	71	6908	1574	3
Pokytis	19481	21907	-2425	1134	-580	134	-4966	3548	-76	-9	-13397	-873	-8
Pokytis, proc	10	15	-6	3	-14	9	-48	107	-56	-11	-66	-36	
2009	151584	120417	31167	30829	2085	1262	3149	6797	38	61	-2509	541	-2
Pokytis	-61014	-51548	-9466	-2746	-1343	-312	-2257	-58	-22	-10	-9417	-1033	-5
Pokytis, proc	-29	-30	-23	-8	-39	-20	-42	-1	-37	-14	-136	-66	

9 PRIEDAS

Pelno mokestis, pagal veiklos rūšis, mln. Lt 2000-2009 m.

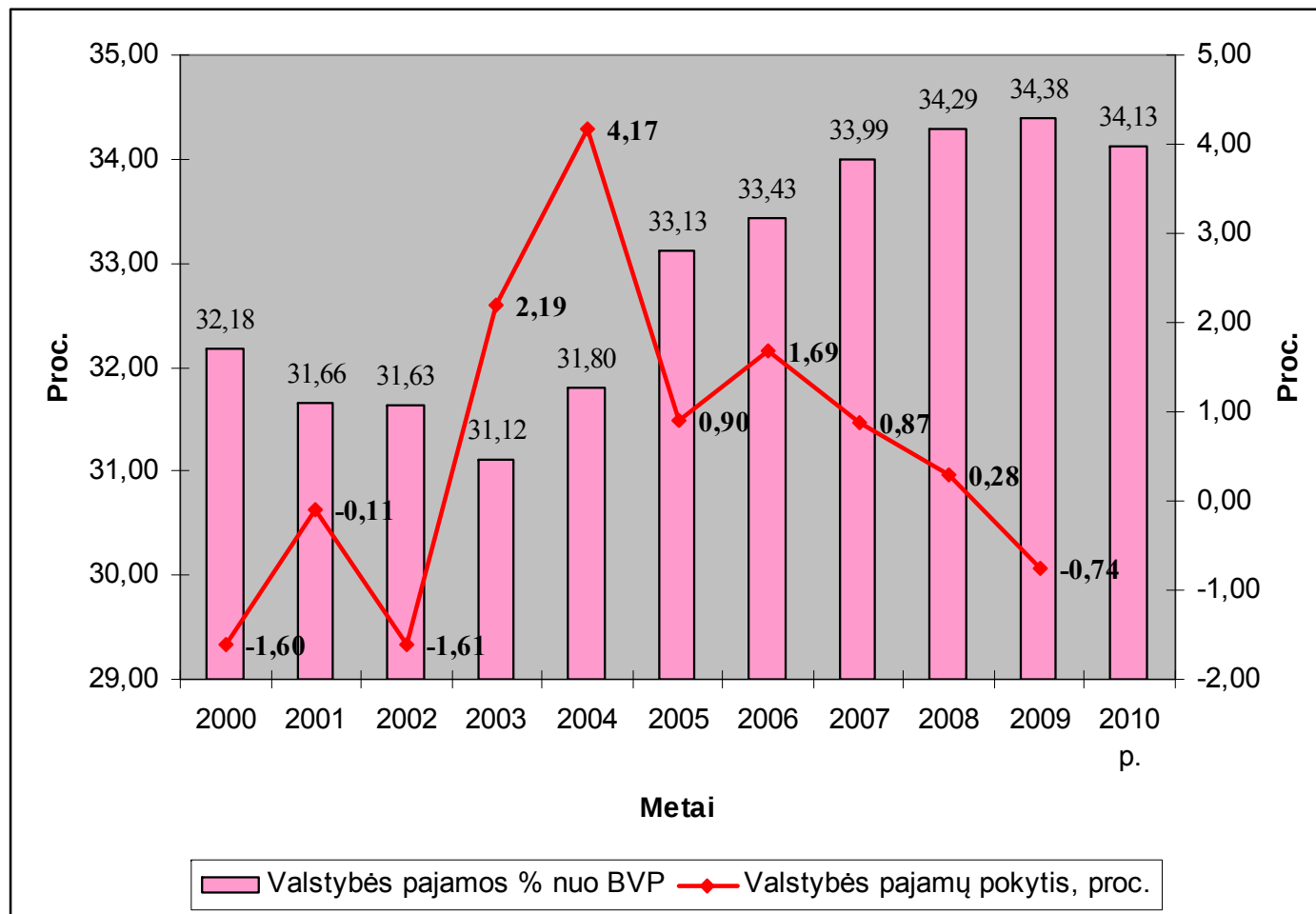
Veiklos rūšis	Metai																
	2001	2002	Pokytis	2003	Pokytis	2004	Pokytis	2005	Pokytis	2006	Pokytis	2007	Pokytis	2008	Pokytis	2009	Pokytis
A.Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	775	5.659	630,19	9.252	63,49	8.230	-11,05	8.815	7,11	14.682	66,56	16.354	11,39	28.652	75,20	10.884	-62,01
B.Žuvininkystė	272	952	250,00	315	-66,91	289	-8,25	206	-28,72	743	260,68	1.861	150,47				
C.Kasyba ir karjerų eksploatavimas	29.785	18.856	-36,69	19.423	3,01	19.420	-0,02	25.515	31,39	30.219	18,44	30.482	0,87	27.477	-9,86	18.445	-32,87
D.Apdirbamoji pramonė	81.542	56.008	-31,31	155.949	178,44	157.712	1,13	462.259	193,10	576.368	24,69	246.531	-57,23	498.834	102,34	221.414	-55,61
E.Elektros, dujų ir vandens tiekimas	14.344	28.393	97,94	27.872	-1,83	27.962	0,32	134.255	380,13	152.026	13,24	167.933	10,46	161.324	-3,94	160.241	-0,67
F.Statyba	5.544	13.822	149,31	58.240	321,36	58.121	-0,20	117.376	101,95	165.886	41,33	243.738	46,93	368.001	50,98	114.153	-68,98
G.Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių, motociklų remontas, asmeninių ir buitinių daiktų taisymas	60.632	108.405	78,79	225.319	107,85	226.793	0,65	343.050	51,26	378.996	10,48	521.996	37,73	772.991	48,08	501.199	-35,16
H.Viešbučiai ir restoranai	951	1.386	45,74	3.486	151,52	3.596	3,16	8.002	122,53	12.913	61,37	20.581	59,38	15.217	-26,06	7.407	-51,32
I.Transportas, sandėliavimas ir nuotoliniai ryšiai	26.164	21.827	-16,58	160.060	633,31	160.373	0,20	151.457	-5,56	198.658	31,16	254.668	28,19	173.969	-31,69	67.391	-61,26
J.Finansinis tarpininkavimas	7.635	6.888	-9,78	12.745	85,03	12.574	-1,34	59.271	371,38	103.973	75,42	182.853	75,87	534.985	192,58	390.650	-26,98
K.Nekilnojamas turtas, nuoma ir kita verslo veikla	13.168	25.561	94,11	85.376	234,01	85.011	-0,43	172.189	102,55	252.867	46,85	313.249	23,88	117.166	-62,60	57.033	-51,32
L.Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	1.583	88	-94,44	677	669,32	677	0,00	1.621	139,44	140	-91,36	2.765	1.875,00	1.671	-39,57	99	-94,08
M.Švietimas	-68	447	-757,35	991	121,70	1.002	1,11	1.220	21,76	3.237	165,33	6.256	93,27	10.510	68,00	5.285	-49,71
N. Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	579	809	39,72	1.208	49,32	1.210	0,17	1.302	7,60	3.263	150,61	4.860	48,94	5.683	16,93	5.901	3,84
O.Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	9.752	10.668	9,39	17.065	59,96	17.153	0,52	16.804	-2,03	31.206	85,71	32.269	3,41	9.084	-71,85	8.995	-0,98
P.Privačių namų ūkių, turinčių samdinių, veikla		0		1		1	0,00			2		26		181.482		127.534	-29,73
X.Nenustatyta ekonominė veikla	6.200	2.627	-57,63	1.194	-54,55	1.265	5,95	2.326	83,87	623	-73,22	6.066	873,68	2.816	-53,58	10.926	288,00
Iš viso	258.858	302.396	16,82	779.173	157,67	781.389	0,28	1.505.668	92,69	1.925.802	27,90	2.052.488	6,58	2.909.862	41,77	1.707.557	-41,32

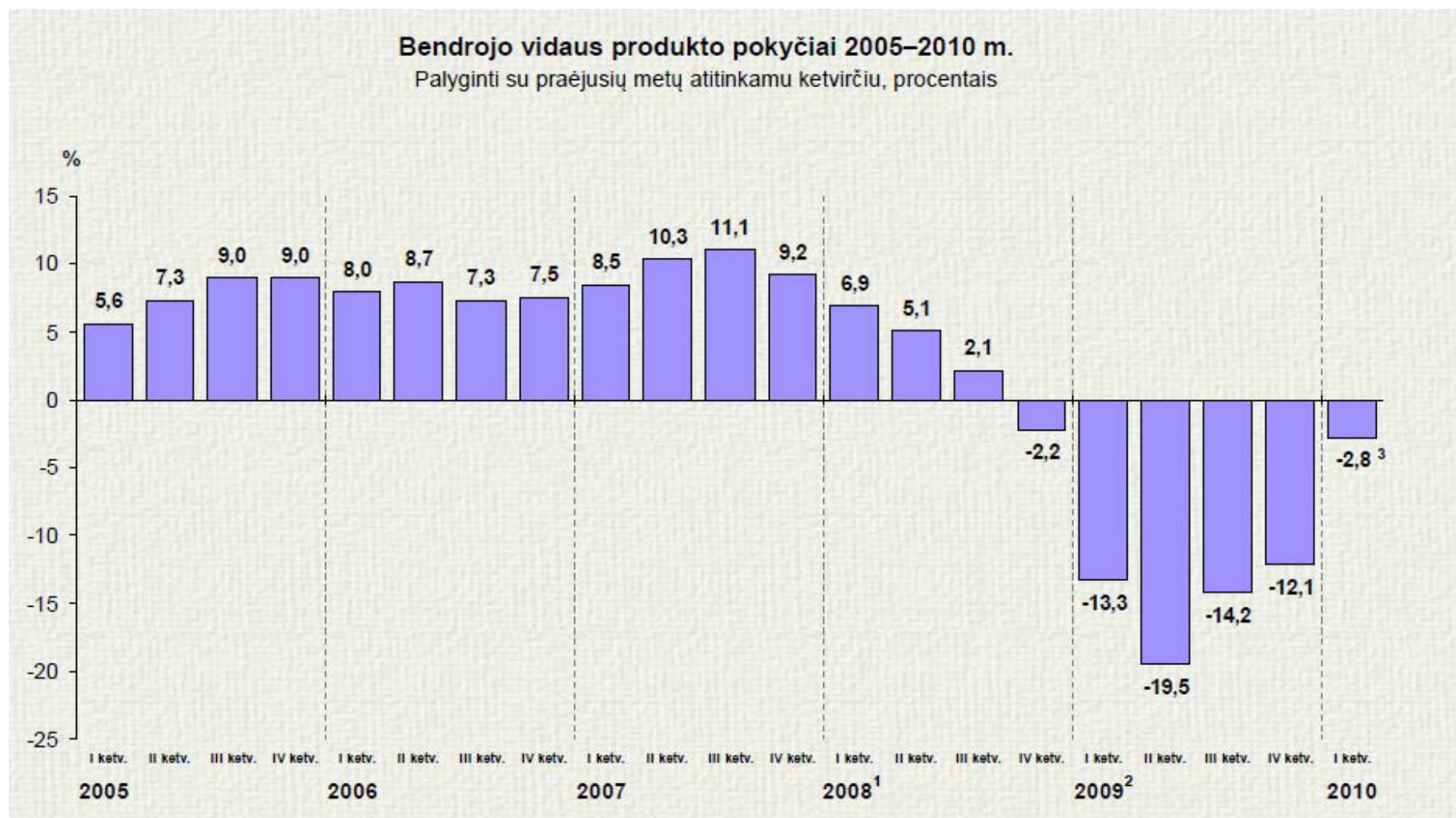
10 PRIEDAS

Valdžios sektoriaus deficitas ir skola

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP	mln. Lt	% su BVP
Valdžios sektoriaus deficitas (-) / perteklius (+)	-1470,0	-3,2	-1728,5	-3,6	-973,7	-1,9	-727,6	-1,3	-963,5	-1,5	-362,0	-0,5	-371,3	-0,4	-1001,0	-1,0	-3664,2	-3,3	-8401,9	-9,2
Centrinė valdžia	-1222,3	-2,7	-1293,3	-2,7	-1159,7	-2,2	-989,5	-1,7	-1473,5	-2,4	-741,9	-1,0	-643,6	-0,8	-624,8	-0,6	-2307,6	-2,1	-5205,6	-5,7
Vietos valdžia	-29,4	-0,1	-213,0	-0,4	7,4	0,0	-20,5	0,0	91,8	0,1	-36,9	-0,1	-288,5	-0,3	-322,8	-0,3	-247,7	-0,2	-186,1	-0,2
Socialinės apsaugos fondai	-218,3	-0,5	-222,2	-0,5	178,6	0,3	282,4	0,5	418,2	0,7	416,8	0,6	560,8	0,7	-53,4	-0,1	-1108,9	-1,0	-3010,2	-3,3
Valdžios sektoriaus bendroji skola (nominali vertė laikotarpio pabaigoje)	10841,6	23,7	11220,9	23,1	11620,1	22,3	12039,1	21,1	12155,3	19,4	13276,1	18,4	14938,6	18,0	16698,0	16,9	17374,8	15,6	26983,1	29,5

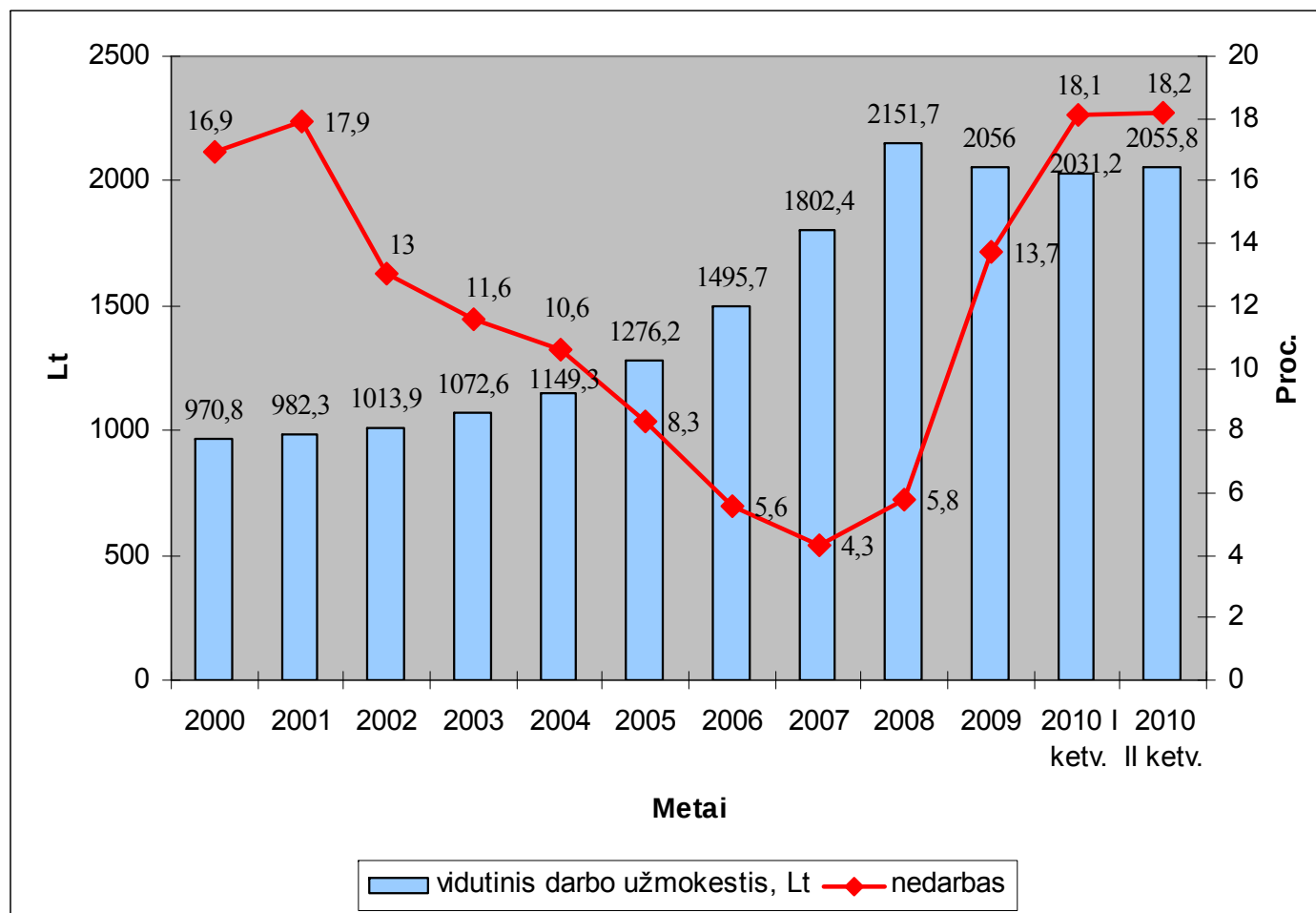
Valstybės biudžeto pajamos, nuo BVP ir pokytis, proc.

¹ Negalutiniai duomenys. ² Išankstiniai duomenys. ³ Antrasis įvertis.

Vidutinis darbo užmokestis ir nedarbas, 2000-2009 m.

14 PRIEDAS

Biudžeto asignavimai, 2000-2009 m. Mln. Lt

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bendros valstybės paslaugos	2511,3	2684,9	2325,3	2479,3	2597,5	3037,7	3420,8	3944,3	4318,7	3889,7
Valstybės valdžios organai, finansiniai ir fiskaliniai reikalai, užsienio reikalai	1194,1	675,5	809,8	903,9	1366,2	1826,4	1925,1	2277,6	2746,7	2061,6
Ekonominė pagalba užsieniui	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	1,2	2,9	9,2	10,9	6,7
Bendros paslaugos	38,9	41,1	44,4	44,1	314,3	343,3	451,8	520,6	455,1	454,9
Pagrindiniai tyrimai	123,7	139,9	152,3	160,8	197,5	217,8	246,0	297,8	0,0	0,0
Moksliniai tyrimai ir plėtra bendrų valstybės paslaugų srityje	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,6	0,9	1,2	1,0
Kitos jokiai grupei nepriskirtos bendros valstybės paslaugos	238,1	231,8	297,7	386,2	34,4	-12,5	0,4	29,3	193,8	120,3
Palūkanos	859,1	1565,4	975,6	864,0	664,6	640,1	764,5	786,6	885,3	1244,9
Bendri pervedimai tarp įvairių valstybės valdymo lygių	57,5	31,3	45,5	120,2	18,7	20,9	29,5	22,3	25,7	0,3
Gynyba	588,1	638,6	781,5	804,3	876,0	1032,0	1329,2	1845,6	1567,8	1292,5
Karinė gynyba	465,3	513,0	601,0	604,2	793,4	906,3	914,1	1120,7	1191,1	1026,4
Civilinė gynyba	18,9	8,9	15,8	15,6	10,4	6,4	6,3	5,4	6,3	5,1
Karinė pagalba užsieniui	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Moksliniai tyrimai ir plėtra gynybos srityje	0,0	1,2	1,0	1,9	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2
Kiti jokiai grupei nepriskirti gynybos reikalai	103,8	115,5	163,7	182,6	71,6	118,8	408,5	719,2	370,2	260,8
Viešojo tvarka ir visuomenės apsauga	940,3	942,2	1000,6	1071,3	1170,3	1277,5	1508,3	1699,6	2123,5	1829,6
Policija	500,9	464,2	470,0	487,3	497,0	548,5	639,6	710,8	876,3	776,8
Priešgaisrinė apsauga	107,1	94,7	135,9	145,1	155,5	182,4	241,3	254,6	315,4	277,0
Teismai	180,0	225,5	216,7	239,8	265,9	292,4	330,8	383,2	429,5	347,8
Kriminalines bausmes vykdančios įstaigos	110,6	107,0	122,5	140,4	133,2	146,1	171,4	185,1	237,6	213,1

14 priedo tęsinys kitame puslapyje

14 priedo tęsinys

Moksliniai tyrimai ir plėtra viešosios tvarkos ir visuomenės apsaugos srityse	4,8	10,0	12,7	14,1	1,2	1,2	1,3	1,5	2,0	1,7
Kiti jokie grupei nepriskirti viešosios tvarkos ir visuomenės apsaugos reikalai	36,7	40,6	42,7	44,5	117,5	107,1	123,9	164,3	262,8	213,2
Ekonomika	2792,5	2136,3	2225,5	2217,7	2667,3	2780,6	3441,5	4184,1	5231,7	3622,3
Bendri ekonomikos, prekybos ir darbo reikalai	104,8	0,0	149,4	0,0	88,8	89,3	99,8	160,6	209,3	202,0
Žemės ūkis, miškininkystė, žvejyba ir medžioklė	1009,0	612,0	542,3	587,4	823,3	796,0	1026,5	1317,1	1322,9	1257,2
Kuras ir energija	75,8	103,9	16,2	14,3	68,6	38,8	146,9	157,9	187,6	165,2
Išgaunamoji ir apdirbamoji pramonė ir statyba	60,1	69,5	98,1	110,0	32,0	71,3	79,9	101,8	148,9	19,8
Transportas	1463,2	1260,7	1274,9	1330,7	1447,9	1487,5	1775,9	1833,4	2702,0	1801,9
Ryšiai	9,1	10,6	17,0	21,1	32,1	26,8	52,6	107,7	140,8	37,3
Kita ekonominė veikla	34,2	42,3	81,9	96,8	17,0	22,8	43,6	109,5	292,9	38,4
Moksliniai tyrimai ir plėtra ekonomikos srityje	0,0	0,0	0,0	0,0	17,3	18,9	3,2	3,4	3,3	1,1
Kiti jokie grupei nepriskirti ekonomikos reikalai	36,4	37,3	45,7	57,2	140,4	229,3	213,0	392,6	224,1	99,3
Aplinkos apsauga	48,4	44,7	54,6	62,6	264,3	424,0	627,6	882,2	949,0	1090,3
Atliekų tvarkymas	0,0	0,0	0,0	0,0	87,3	134,5	186,0	291,8	342,0	336,4
Nutekamojo vandens valymas	0,0	0,0	0,0	0,0	53,8	141,4	237,1	371,5	363,1	529,8
Aplinkos teršimo mažinimas	0,0	0,0	0,0	0,0	33,4	30,3	30,2	31,2	31,0	25,5
Biologinės įvairovės ir gamtos apsauga	0,0	0,0	0,0	0,0	19,0	34,6	50,3	33,4	57,0	50,2
Moksliniai tyrimai ir plėtra aplinkos pasaugos srityje	0,0	0,0	0,0	0,0	5,5	9,9	11,5	25,1	23,2	10,6
Kiti jokie grupei nepriskirti su aplinkos apsauga susiję reikalai	48,4	44,7	54,6	62,6	65,4	73,4	112,4	129,3	132,7	137,9
Būstas ir komunalinis ūkis	173,7	170,5	214,3	201,4	181,0	228,7	261,4	295,7	421,0	438,6
Būsto plėtra	25,6	25,9	27,6	28,1	16,0	11,3	13,1	22,1	113,2	30,0
Komunalinio ūkio plėtra	40,5	36,6	73,5	50,5	97,8	141,3	157,3	154,7	161,8	220,2
Vandens tiekimas	0,0	0,0	0,0	0,0	8,7	9,1	5,7	8,2	6,2	3,8
Gatvių apšvietimas	35,0	34,1	38,6	37,8	45,3	52,5	58,1	62,2	70,2	50,3
Moksliniai tyrimai ir plėtra būsto ir komunalinio ūkio srityse	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

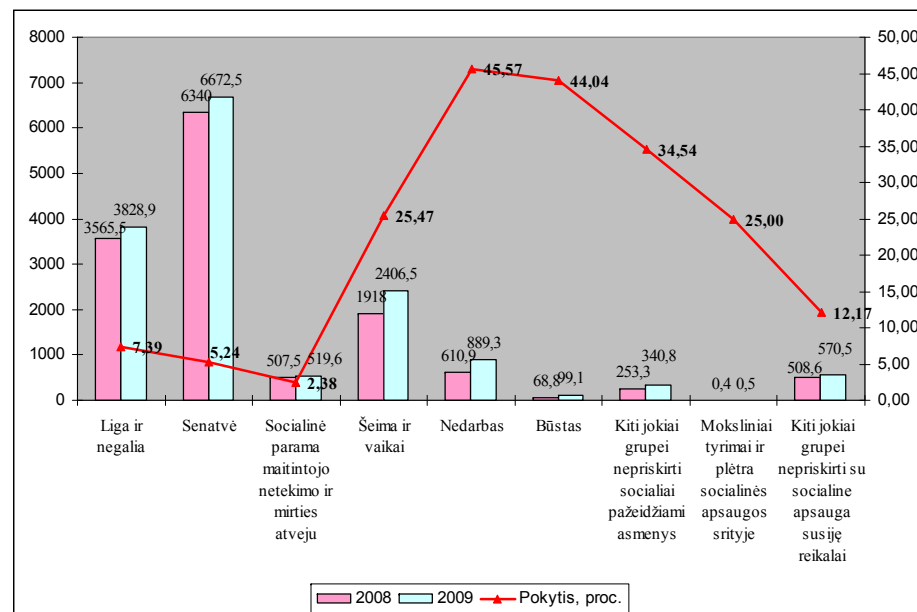
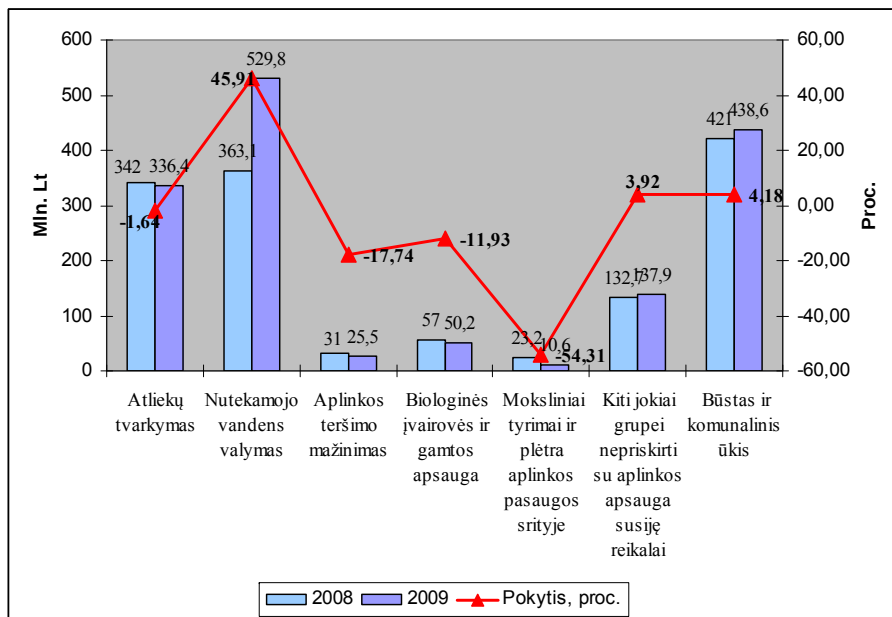
14 priedo tęsinys kitame puslapyje

Kiti jokiai grupei nepriskirti su būstu ir komunaliniu ūkiu susiję reikalai	72,5	73,9	74,5	85,0	13,2	14,5	27,2	48,4	69,6	134,2
Sveikatos apsauga	1873,9	2275,5	2234,8	2440,6	2607,8	3515,7	3776,6	4561,5	5540,1	5079,9
Medikamentai, prietaisai ir įranga	344,2	441,4	474,0	467,6	497,5	582,4	654,3	765,8	861,6	897,5
Ambulatorinės paslaugos	550,7	686,0	657,6	696,0	752,5	1067,6	1102,4	1338,9	1656,2	1542,4
Ligoninės	834,9	1056,5	994,9	1093,1	1173,6	1593,1	1697,5	2052,7	2498,0	2305,5
Visuomenės sveikatos apsaugos paslaugos	28,1	31,8	37,6	23,1	54,3	56,6	63,2	88,4	102,7	79,2
Moksliniai tyrimai ir plėtra sveikatos apsaugos srityje	1,3	1,4	1,4	1,3	1,5	1,5	1,7	2,4	3,1	2,7
Kiti jokiai grupei nepriskirti su sveikatos apsauga susiję reikalai	114,6	58,5	69,3	159,6	128,5	214,5	257,6	313,3	418,5	252,6
Poilsis, kultūra ir religija	423,0	401,3	475,7	476,3	483,6	645,9	825,0	1029,3	1259,1	1119,4
Poilsio ir sporto paslaugos	36,7	47,2	78,9	71,9	94,3	102,8	123,6	164,0	200,8	193,9
Kultūros paslaugos	299,4	263,1	288,4	331,7	296,3	420,4	540,4	668,3	842,1	746,7
Viešosios informacijos tarnybos	53,2	71,4	81,8	43,6	8,1	9,7	78,3	100,7	106,7	88,9
Religinės bendruomenės ir nevyriausybinių organizacijos	12,6	9,2	15,0	14,8	23,9	32,2	36,8	47,9	54,4	28,4
Moksliniai tyrimai ir plėtra poilsio, kultūros ir religijos srityse	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0
Kiti jokiai grupei nepriskirti poilsio, kultūros ir religijos reikalai	21,1	10,4	11,5	14,4	61,0	80,8	45,7	48,4	55,2	61,4
Švietimas	2736,1	2908,8	3155,2	3253,9	3623,8	3927,4	4439,3	5131,4	6474,3	6252,5
Ikimokyklinis ir pradinis ugdymas	525,7	551,1	557,6	536,0	956,3	989,3	1090,2	957,2	1113,5	1171,8
Bendrasis lavinimas	1339,1	1411,1	1486,6	1516,4	1447,0	1559,1	1779,1	2242,8	2814,1	2890,5
Aukštesnysis lavinimas	295,4	302,7	312,4	310,7	161,1	163,2	0,0	52,7	60,0	62,7
Aukštasis mokslas	374,0	442,0	547,2	561,1	679,8	736,8	963,2	1058,5	1269,7	1185,7
Kiti jokiai grupei nepriskirti su švietimu susiję reikalai	188,1	187,5	200,6	186,4	213,7	226,0	249,8	296,0	350,9	382,8
Papildomos švietimo paslaugos	0,0	0,0	0,0	0,0	50,3	58,6	71,6	50,2	62,6	65,4
Moksliniai tyrimai ir plėtra švietimo srityje	2,5	1,3	3,0	3,7	4,6	4,8	4,9	5,2	254,0	223,3

Kiti jokiai grupei nepriskirti su švietimu susiję reikalai	11,3	13,2	47,8	139,7	111,0	189,6	280,6	468,8	549,5	270,1
Socialinė apsauga	5779,9	5693,6	5618,3	5885,7	6424,1	7154,8	8174,3	10793,6	13773,0	15327,6
Liga ir negalia	968,2	928,8	969,0	1045,2	1261,2	1486,7	2006,8	2654,6	3565,5	3828,9
Senatvė	3413,4	3355,6	3228,6	3476,2	3268,5	3689,5	3915,8	4961,5	6340,0	6672,5
Socialinė parama maitintojo netekimo ir mirties atveju	245,2	278,3	282,0	257,6	304,8	321,3	335,0	450,7	507,5	519,6
Šeima ir vaikai	347,3	237,6	241,7	264,1	664,5	718,8	805,5	1043,4	1918,0	2406,5
Nedarbas	105,8	266,4	188,2	227,0	233,0	281,4	298,2	406,3	610,9	889,3
Būstas	59,9	137,5	174,7	173,8	104,0	64,9	70,9	72,1	68,8	99,1
Kiti jokiai grupei nepriskirti socialiai pažeidžiami asmenys	0,0	0,0	0,0	0,0	162,0	148,9	158,4	180,6	253,3	340,8
Moksliniai tyrimai ir plėtra socialinės apsaugos srityje	1,9	1,1	1,0	1,2	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
Kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai	638,1	488,2	533,1	440,5	425,6	442,8	583,1	1023,9	508,6	570,5
IŠ VISO:	17867,2	17896,4	18085,7	18893,1	20895,5	24024,2	27804,0	34367,4	41658,4	39942,3

15 PRIEDAS

Valstybės biudžeto asignavimai aplinkos apsaugos ir socialinės apsaugos srityse 2008-2009 m. mln. Lt

Užsienio šalių sutrumpinimai

BE – Belgija
BG - Bulgarija
CZ - Čekija
DK - Danija
DE – Vokietija
EE – Estija
IE - Airija
EL - Graikija
ES – Ispanija
FR – Prancūzija
IT – Italija
CY - Kipras
LV - Latvija
LT - Lietuva
LU - Liuksemburgas
HU - Vengrija
MT - Malta
NL - Nyderlandai
AT - Austrija
PL - Lenkija
PT - Portugalija
RO - Rumunija
SI - Slovenija
SK - Slovakija
FI - Suomija
SE - Švedija
UK – Didžioji Britanija

Rusijos ir Kinijos mokesčių sistemos palyginimas

Mokestis	Rusija	Kinija
Pridėtinės vertės mokestis	Tarifas – 16 proc. (20 proc. iki 2004 m., 18 proc. iki 2006 m.)	Tarifas – 17 proc. (Kai kuriems produktams taikomas sumažintas 13 proc.)
Pajamų mokestis	Tarifas – 13 proc.	Taikoma progresinė mokesčių sistema. 5 proc. tarifu apmokestinamos pajamos per mėnesį neviršijančios 1600 RMB (7,9 RMB atitinka 1 dol.), 45 proc. tarifu apmokestinamos pajamos viršijančios 100000 RMB.
Pelno mokestis	Tarifas - 24 proc.	Tarifas – 33 proc. Kinija, siekdama į šalį pritraukti investicijas, taiko pelno mokesčio lengvatas ir mažesnius mokesčius užsieniečiams. 2 metus visai atleidžiama nuo mokesčių. Trečiais metais mažinami mokesčiai, o šeštais metais taikomas pelno mokesčio tarifas 15 proc. Nuo 2008 m. tarifas suvienodinamas ir užsieniečiams ir Kinijos įmonėms iki 25 proc.
Socialinis mokestis	Tarifas - 35,6 proc. darbo užmokesčio iki 100000 R., 20 proc. darbo užmokesčiui 100000-300000, 10 proc. darbo užmokesčio nuo 300000-600000 ir 2 proc. virš 600000.	Nuo darbo užmokesčio 25 proc. moka darbdavys, 8 proc. moka darbuotojas. Darbdavys moka 6 proc. Sveikatos draudimą nuo darbo užmokesčio ir darbuotojas moka 2 proc.
Ir Rusija ir Kinija krizės metu tęsia mokesčių sistemos reformas. Rusija tęsia mokesčių mažinimo politiką, siekiant skatinti ekonomikos augimą. Kinijos mokesčių sistemos reformos tikslu išlieka: siekti tolygaus pajamų paskirstymo, socialinio stabilumo, mokesčių mažinimo naštos.		